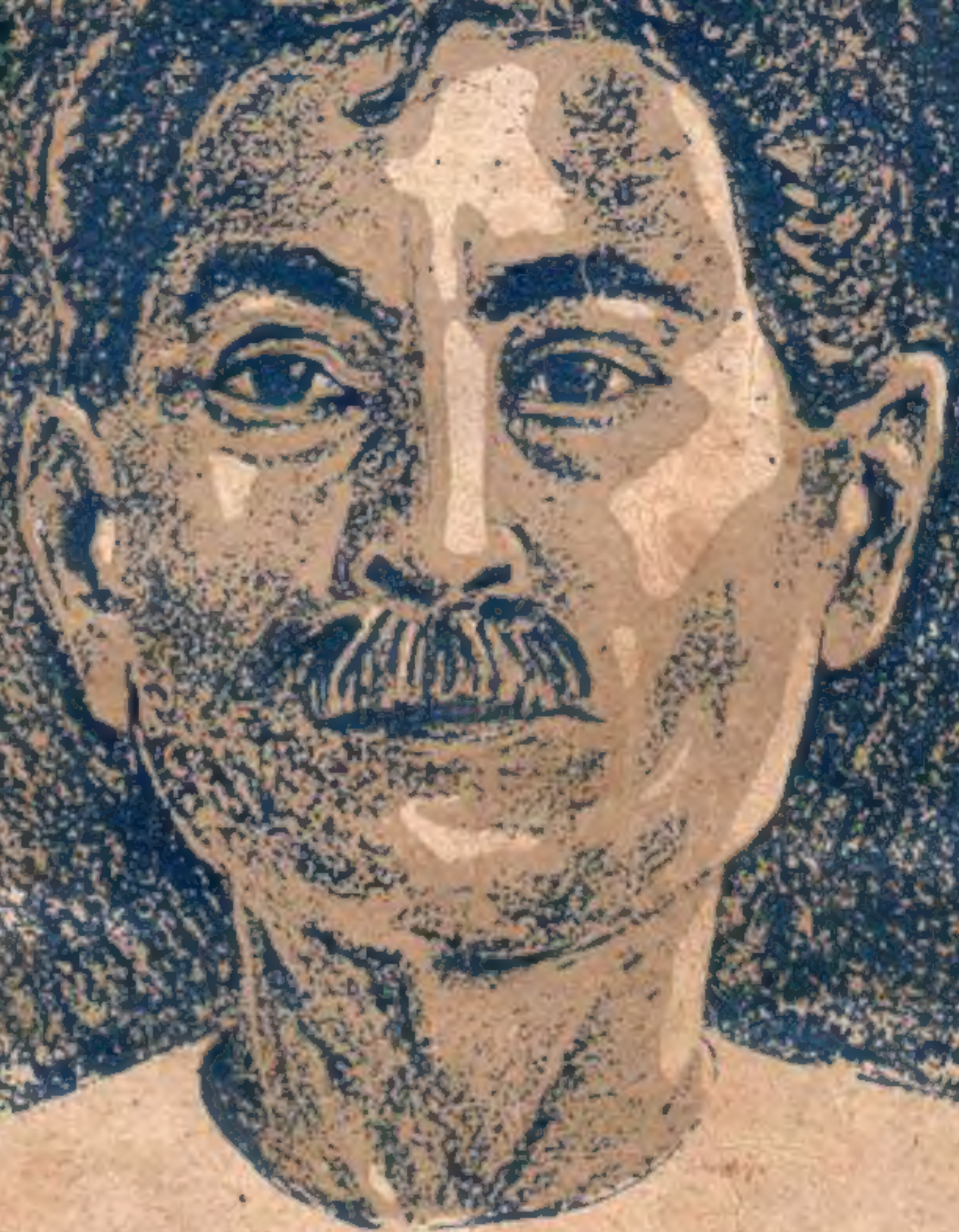


CP 04 F 128

C/OCT



ప్రమచంద్ జ్యోతి

శ్రీమతి శివరాణిదే



**blank page**

CP 04 F 128

# ప్రేమచంద్ జీవితం

రచన :

ప్రేమచంద్ శివరాణిదేవి

అనువాదం :

సీతాదేవి

విశాలాంధ్ర ప్రచురణాలయం

: : విజయవాడ : :

ప్రచురణ నెం. 141

ప్రథమ ముద్రణ : డిశంబరు '55

రెండు రూపాయిలు

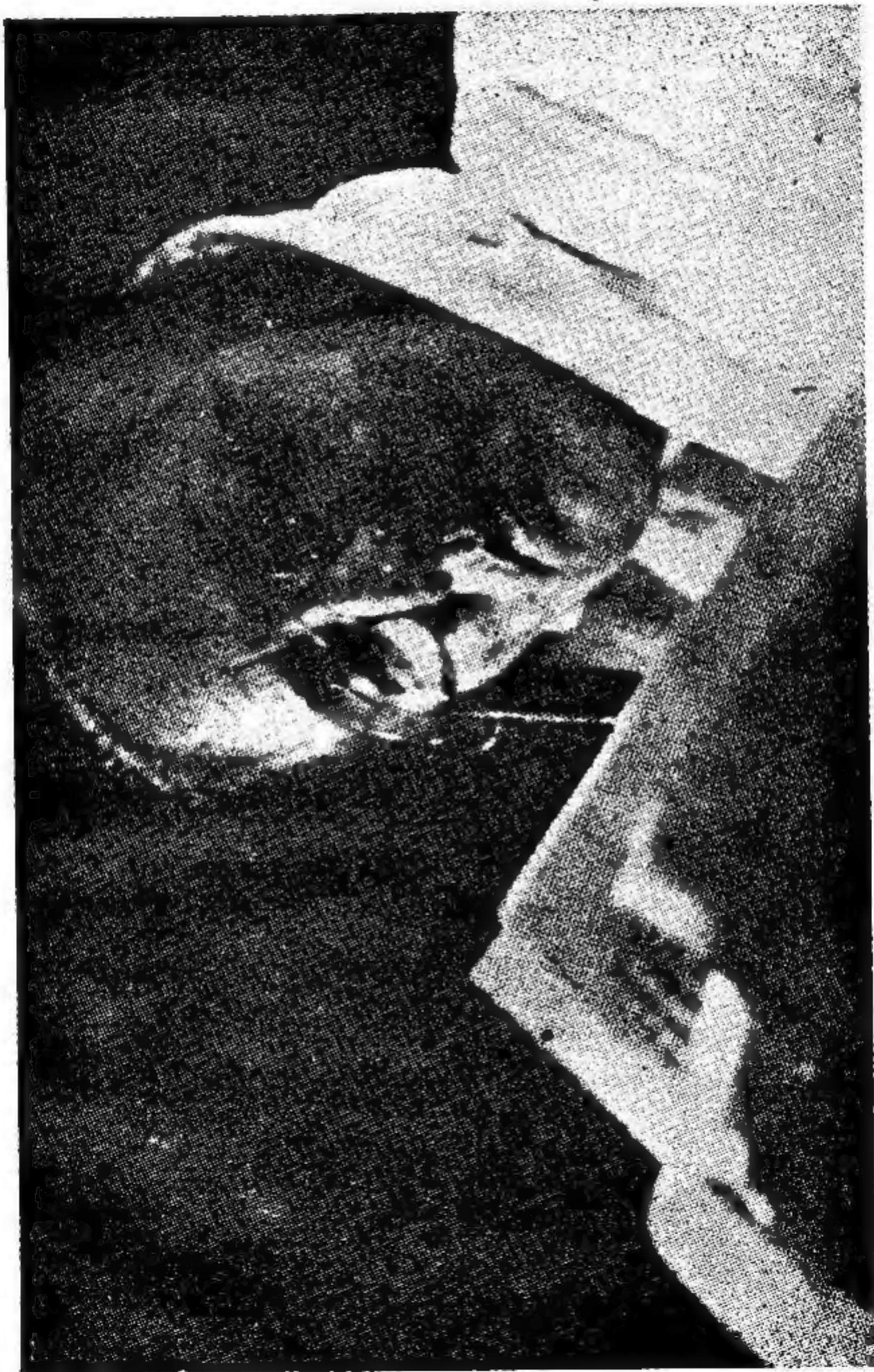
స్వతంత్ర ఆర్ట్స్ ప్రింటర్స్,  
విజయవాడ.



ప్రేమచంద్

**blank page**

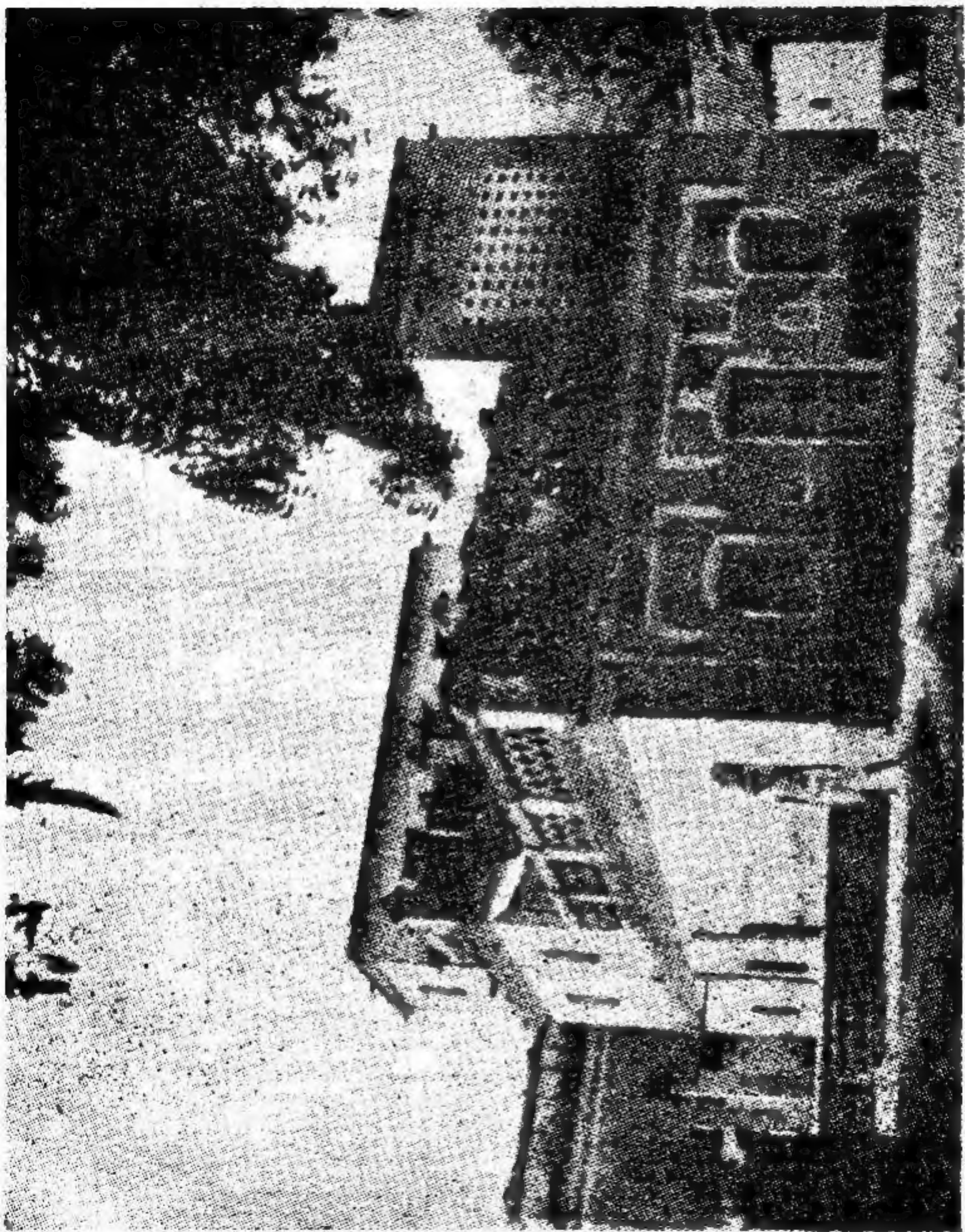




శ్రీమతి వివరజ్యోతి

**blank page**





ప్రేమచంద్ స్వగృహం

**blank page**



దా ల్య ము

ప్రేమచంద్ కాశీకి నాలుగుమైళ్ల దూరంలోవున్న 'లహరి' అనే గ్రామంలో, శనివారం, జూలై, 1880లో జన్మించారు. తండ్రి పేరు అజాయబ్ రాయ్, తల్లి పేరు ఆనందీ దేవి. వీరు కాయస్థజాతికి చెందిన శ్రీవాస్తవ తెగవారు. ఆయనకు ముగ్గురు తోబుట్టువులు. కాని వారిలో ఇద్దరు స్వగస్తులైవారు. ఒక్కమే మాత్రం చాల కాలం వరకు జీవించి యుండెను. ఆయన తల్లి ఆరోగ్యం మంచిది కాదు. ప్రేమచందుకు ఇంకా రెండు పేర్లుకూడ వున్నాయి. తండ్రి 'ధనవత్ రాయ్' అనీ, పెదనాన్న 'నవాబ్ రాయ్' అనీ పెట్టారు. తల్లిదండ్రులిద్దరికీ అజీర్ణవ్యాధి వుండేది. రెండు మూడు సంవత్సరాల వయస్సులో చాందాబల్లా నెళ్ళవలసి వచ్చింది. మొదట మాలవీ దగ్గర ఉద్దూ నభ్యసించారు. రోజూ తమ సహాధ్యాయులతో కలసి మాలవీ ఇంటికి వెళ్ళి ఉద్దూ నేర్చుకొనేవారు. శారీర కంగా చాలా బలహీనంగా వున్నా, చదువులో చాలా చురుగ్గా వుండేవారు. చిన్నతనంనుండి వినోదప్రియులే.

ఒకసారి పిల్లలంతాచేరి మంగలి ఆట ఆడుకుంటున్నారు. ప్రేమచంద్ కూడ ఒక పిల్లవాడికి క్షవరం చేస్తున్నారు. అప్పుడు ఆయనకు ఓ తమాషా ఆలోచన తట్టింది. చేస్తూచేస్తూ కత్తిలాగ వుపయోగిస్తున్న నెమరుబద్ధతో ఆ పిల్లవాడి చెవికోశారు. ఆ కుర్రాడి తల్లి మనకుసలాడుతూ ప్రేమచందు తల్లిదగ్గర కొచ్చింది, ఆమె గొంతువినగానే ప్రేమచందు తలుపుచాటున నక్కారు. ఆయన తల్లి చూసి నాలుగు తగిలించింది.

“వాళ్ళబబ్బాయి చెవ్వెందుకు కోశావురా?” అంది తల్లి.

“చెప్పు కొయ్యలేదు, క్షవరం చేశాను.”

“వాడి చెవ్వునుండి రక్తం కార్తుంటే క్షవరం చేశానంటా వేంరా?”

“అందరూ అలాగే ఆడుకుంటున్నారు.”

“ఇంకెప్పుడూ అలాంటి ఆటలాడకు.”

“ఇంకెప్పుడూ ఆడను.”

ఇంకొక సంఘటన - ఒకరోజు ఆయన పెదతండ్రి నార అమ్మిన డబ్బు గూట్లో పెట్టాడు. ప్రేమచందూ, అతని పెదతండ్రి కొడుకూ కలిసి అందులోదే ఒక రూపాయి తీశారు. ఆయనకు ఆ రూపాయి ఎలా ఖర్చుచేయాలో తోచలేదు. ఆయన పెదతండ్రి కొడుకు అందులో ముప్పావలా ‘మాలవీ’కి ఇచ్చి మిగతా నాలు గణాలకు జామపట్టు, నూజ్జీలూ కొన్నాడు. ఇస్తరూ తిన్నాడు.

ఇంతలో ఆయన పెదతండ్రి నాళ్ళను వెతుక్కుంటూవచ్చి ‘రూపాయి దొంగిలించారా?’ అని అడిగాడు.

“అవును! తమ్ముడు ఒక రూపాయి తెచ్చాడు” అన్నాడు ఆయన కొడుకు.

“ఆ రూపాయెక్కడ?” గట్టిచాడు పెదనాన్న.

“మాలవీకి ఫీజు ఇచ్చాము.”

ఆయన వాళ్ళిద్దర్నూ మాలవీ దగ్గరకు తీసుకెళ్ళి అడిగాడు—  
“వీళ్ళు మీకు డబ్బిచ్చారా?” అని.

“అవును పన్నెండణాలు ఇచ్చారు” అన్నాడు మాలవీ.

“అవి ఇలా ఇవ్వండి!” అని తీసుకున్నాడు.

“మిగతా నాలుగణాలు ఎక్కడ?” ప్రేమచంద్రుని అడిగాడు.

“జామపట్లు కొన్నాము.”

ఒకరోజు ఆయన తన బాల్యజీవితాన్ని గురించి చెబుతూ ఈ సంఘటననుకూడ విప్పించాడు— “పెదనాన్న తన కొడుకును కొడుతూ ఇంటికి తీసుకెళ్ళాడు. అప్పటి నా ముఖాన్ని చూడాల్సిందే! భయపడుతూ చిన్నగా ఇంటికి చేరాను. అన్నయ్యను వాళ్ళ నాన్న కొట్టటంచూసి అమ్మ నన్నుకూడ కొట్టసాగింది. పెద్దమ్మ



అడ్డంవచ్చి నన్ను కొట్టకుండా రక్షించింది. తన కొడుకు అడ్డం పెళ్ళకుండా నన్నే ఎందుకు దెబ్బలనుండి రక్షించిందో తెలియదు. బహుశా నా బక్తి శరీరంమీద ఆమెకు జాలికలిగి వుండవచ్చును.”

“మావూరి మాదిగవాడుకట్టిన చెప్పలే చాలారోజులు తొడుక్కున్నాను. మానాన్న జీవించి వున్నంతవరకూ, పన్నెండేళ్ళా చెప్పలు, కడం నాలుగేళ్ళాగుడ్డతప్ప కొనేవారుకాదు. ఉమ్మడి కుటుంబంలో పెరగటంవల్ల నేను తల్లిదండ్రులకు ఒక్కడినే కొడుకుననే భావం కలిగేదేకాదు. మా పెదనాన్న కొడుకులతో చేర్చి మొత్తం మేము అన్నదమ్ములం ఐదుగురము. ఎవరైనా అడిగినా ఐదుగురం అన్నదమ్ములమనే చెప్పేవాడిని”.

“నా ఎనిమిదవ సంవత్సరంలో మా అమ్మ జబ్బుపడ్డది. ఆరు మాసాలు జబ్బులోనే వుంది. నేను విసవకర్రతో విసురుతూ ఆమె తలదగ్గరే కూర్చునేవాడిని. నాకంటే పెద్దవాడు కాబట్టి మా పెదనాన్న కొడుకు మంచులూ, మాకులూ చూస్తుండేవాడు. మా అక్కయ్య అత్తవారింట్లో వుంది. మా అమ్మ తలదగ్గర పంచదార సీసా పెట్టివుండేది. ఆమె నిద్రపోగానే పంచదార తినేవాడిని. మా అమ్మ ఏడేమిని రోజులకు చనిపోతుందనగా, మా అక్కయ్య, నాయనమ్మా వచ్చారు. మా అమ్మ చనిపోతున్నప్పుడు నాన్న చేతుల్లో అక్కయ్యనూ, అన్నయ్యనూ, నన్నూ అప్పగిస్తూ అంది—“ఈ ముగ్గురూ నీ బిడ్డలే” అని.

“అక్కయ్య, అన్నయ్య, నాన్నా ఏమవుతున్నారు. కాని నాకు ఏమీ తెలియదు. కొద్దిరోజుల తరువాత అక్కయ్య అత్తవారింటి కెళ్ళింది. రెండుమూడు నెలల తరువాత జబ్బుచేయుటవల్ల నాయనమ్మకూడ ‘లహమీ’ వెళ్ళిపోయింది. ఇంట్లో నాన్న, అన్నయ్య, నేనూ మాత్రం మిగిలిపోయాం. అన్నయ్య నన్ను ఎంతో ప్రేమగా చూసేవాడు. కాని, మాతృప్రేమలోని ఆ స్నిగ్ధత ఎక్కడ లభిస్తుంది? అమ్మను తల్చుకొని ఏడ్చేవాడిని.”

“ఎదారు నెల్ల తరువాల నాన్నకకూడ జబ్బుచేసింది. నాన్నా, నేనూ ‘లహమీ’ వచ్చాము. మాలవీ దగ్గర చదువుకోవటం, బిల్లంగోడు ఆడటం, బెల్లపు చెరుకులు నమలటం, బఠానీకాయలు కోసుకురావటం - ఇవీ ఆ రోజుల్లో నేను చేసిన పనులు.”

“నాన్న అక్కయ్య ఇంటికెళ్ళితే నన్నకూడ తీసుకెళ్ళేవాడు. నాయనమ్మ బతేబతే కథలు చెప్పేది. అన్నయ్యా, నేనూ, నాయనమ్మను నా నైపు తిరగమంటే, నా నైపును తిరగమని పోట్లాడుకొనే వాళ్లం. నాయనమ్మకు నేనంటేనే ఎక్కవ ప్రేమ.”

“మా నాన్నకు జమీన్‌పూర్‌కు బచలీ అయింది. నన్నూ, నాయనమ్మనూ తీసుకెళ్ళాడు. అన్నయ్య ఇండ్లోలోనే వుండి పోయాడు.

“కొన్ని రోజులకు మా ఇంటికి పిన్ని (సవతిత్తల్లి) వచ్చింది. ఈ వివాహం నాయనమ్మకు ఎంతమాత్రం ఇష్టంలేదు. పిన్నిగారు మే సోదరుడు ‘విజయ ఒహదూర్’ కూడ వచ్చాడు. పిన్ని ఇంటికి యజమానురాలయింది. పిన్ని తన తమ్ముడిని ఎంత ఆదరించేదో నన్ను అంత హీనంగా చూసేది. నాన్న సాయంకాలం ఇంటి కొచ్చేప్పుడు ఏమైనా చిరుతిండి తెస్తే పిన్ని దాన్నంతా నాన్నముందే పెట్టి తినమనేది. ‘నా కోసంకాదు; పిల్లలకోసం తెచ్చాను’ అనేవాడు. కాని పిన్ని వినిపించకొనేదికాదు. నాన్నకోపంతో లేచి బయటకెళ్లిపోయేవాడు.”

“ఎలాగో ఒక సంవత్సరం గడిచిపోయింది. అక్కయ్య అత్తవారింట్లోనే వుంది. నాయనమ్మ చనిపోయింది.”

“మేము అద్దెకువున్న ఇల్లు చాలా ఇరుక్గానూ, మురిక్గానూ వుండేది. అద్దె రూపాయన్నర. వాకిలికి పక్కనేవున్న గదిలో నేను పడుకొనేవాడిని. తోచనప్పుడు పక్కనేవున్న పొగాకుకొట్టువాడింటికి వెళ్ళేవాడిని. అప్పుడు నాకు పన్నెండేళ్ళు.



గోరఖ్ పూర్ : కజాకీ

“నాన్నకు గోరఖ్ పూర్ బదిలీ అయింది. ఇక్కడకూడ అలాంటిదే ఒక ఇల్లు దొరికింది. నాకు వాకిలి పక్కనే గదికూడ దొరికింది. ఈవూరు వచ్చేప్పటికి నావయస్సు పదమూడు సంవత్సరాలు. మిషన్ స్కూల్లో ఆరొక్కాసులో చేరాను. పిన్నిదగ్గరే వున్నాను.”

గాలిపటాలు ఎగరేయటం నాకు చాలా ఇష్టం. డబ్బులుండేవి కాదు. నేనూ, విజయబహదూర్ పక్కనేవున్న మైదానంలోకి వెళ్లి పెద్ద పెద్ద గాలిపటాలను చూస్తుండేవాళ్ళం. ఎక్కడైనా గాలిపటం తెగిందా, మాపంట పండిందన్నమాటే ! తెగిన గాలిపటాలనూ, దారాలను సంపాదించి మా కోర్కె తీర్చుకొనేవాళ్ళం.”

“రాత్రిళ్ళుమాత్రమే మేము ఇంట్లో వుండేవాళ్ళం. విజయ బహదూర్ నాకంటే చిన్నవాడు. ఇక్కడకూడ నాకు ఒక పొగాకు కొట్టువాడితో పరిచయం ఏర్పడ్డది. ఏ కొంచెం సమయం దొరికినా అక్కడికెళ్ళి కూర్చోనేవాడిని. ఇంట్లో నాకు ఎలాంటి ఆకర్షణ, ఆసరణ లేదు. అక్కడే నాకు రాయాలనే కోర్కెకూడ కలిగింది. రాసి రాసి చింపేస్తుండే వాడిని ! అప్పుడప్పుడు మానాన్న నా గదిలోకి వచ్చేవాడు. నా రచనేదైనా కన్పిస్తే ‘ఏం మహాశయా, రాస్తున్నారా!’ అనేవాడు. నాకు చచ్చే స్పృహలేదు. కాని యీ విషయంలో నాకు ఆయన్నుండి ఎలాంటి ప్రోత్సాహమూ దొరకలేదు. దానిక్కారణాలు — ఒకటి, ఆయనకు తన జీవిత సమస్యలనుండే తీరిక లేకపోవటం, రెండు, ఆయనకు ఈ విషయంలో ప్రవేశం లేక పోవటమూను. నేను రాత్రిళ్ళు ఎక్కడ వుండేవాడినోకూడ పట్టించు కొనేవాడు కాదు. బహుశా ఆ రోజుల్లో వారికి, అది తమ కర్తవ్యంగా కన్పించేది కాదేమో!”

“మా ఇంటికి దగ్గర్లో రామలీలలు (వీధినాటకం) వేస్తుండే వారు. అందులోని రాముడూ, భీముడూ, సీత అంటే నా కెంతో

ఇష్టం. ఆ రోజుల్లో నా దగ్గర ఏ ఒక్క మంచి వస్తువున్నా అది తీసుకొని రాముడి కోసం పరుగెత్తేవాడిని. డబ్బులున్నా అతనికి ఇచ్చేవాడిని. రాముడు మాట్లాడాడా, ఇక నా ఆనందానికి అంతేలేదు. ఈ రోజుల్లోని పిల్లల్ని చూస్తుంటే, అప్పుడు నే నెంత మొద్ద బాబ్బయినో బోధపడేది.”

“డబ్బుకు ఎప్పుడూ ఇబ్బందిగానే వుండేది. చదువుఫీజు నెలకు పన్నెండణాలు ఇచ్చేవారు. అందులో ఒకటి రెండణాలు ప్రతినెలా తీసేసే వాడిని. నేనువుండే షేటూలో పాటకజనం ఎక్కువ; వాళ్లొక నాలుగైదు కాన్లు కొట్టేసేవారు. ఫీజు ఇచ్చే సమయానికి చిక్కున పడేవాడిని. ఇంట్లో అమ్మలేదు. సజాతిల్లివుంది. అమ్మను తల్లుకొని ఏడ్చేవాడిని. అబద్ధం ఆడటం కూడ ఒక కళే. అది అందరికీ రాదు. నిజంచెప్పి డెబ్బలు తీసేవాడిని. మేమున్న ఇల్లు ఒకగొల్లావి డది. ఆమె వితంతపు. మా కిన్నీ, ఆమె, ఏవేవో తమాషా విషయాలన్నీ మాట్లాడు కొనేవారు. నాకు వాళ్ళమాటలు వినటం చాలా సరదాగా వుండేది. చాలా రోజులకుకాని, వాళ్ల సంభాషణలు పిల్లల జీవితాలకు ఎంత హానికరమో బోధపడిందికాదు.”

‘నాన్నకు ‘జమనాయ’కుబదిలీ అయింది. ఆపూల్లోవున్న పోస్టుమాన్ నన్ను చాలాప్రేమించేవాడు. నన్ను భుజాలమీద ఎక్కించుకుని పరుగెత్తేవాడు. అతను నాకొరకుజామపల్లూ, మొక్కజొన్న కండెలూ, బెల్లపుచెరుకులూ తెచ్చేవాడు. అందుకే నా కతనంటే అంత ఇష్టం. ఒకరోజు అతను ఎంతసేపటికీ రాకపోవటంవల్ల, కజాకీ ఎందుకు రాలేదని పిన్ని నడిగాను.”

‘ఏమో నాకేం తెలుసు?’ అంది పిన్ని.

“సరి ఏంచేస్తారు. నోరుమూసు కూర్చున్నాను. కాని నా హృదయాన్ని ఎవరో బల్లెంతో పొడిచినట్లు బాధపడ్డాను. నాన్నరాగానే భయపడుతూనే అడిగాను. అందుకు జవాబు— ‘వెధవను తీసిపారేశాను’ అని నాన్న చెప్పాడు.”



“భయపడుతూనే అన్నాను— చాలామంచివాడు అని.”

‘గాడిద!’ నాన్న వళ్ళు కొరికాడు.

“రాత్రంతా నాకు నిద్రపట్టలేదు. అతని మంచితనాన్ని గురించే ఆలోచించాను. నేను పెద్దవాడినయితరువారే ఇలాంటి వాడిని ఎప్పుడూ నా దగ్గరే వుంచుకోవాలనుకున్నాను. ఉదయం నిద్రమంచం దిగుతూనే వాళ్ళింటికి వెళ్ళి అతన్ని పిల్చుకొచ్చాను. అప్పుడు నేను ఎనిమిదవక్లాసు చదువుతున్నాను. పిన్ని కూడ అతనిని సిఫారస్ చేసింది.”

పెద్ద బాబు గారు

ఒకరోజు నాన్న స్నేహితుడు పెద్దబాబుగారు నన్ను తమ ఇంటికి పిల్చారు. ఆయన నా వీపుమీద గోముగా నిమురుతూ అడిగారు — ‘ఏం, నాయనా! చిక్కిపోయావు? మీ అమ్మ నీకు పాలూ, పెరుగు బాగా పెట్టటం లేదా? బాగా పాలు తాగాలి!’

“నాకు ఒక్కసారిగా దుఃఖం పొన్న కొచ్చింది. నన్ను దగ్గరకు తీసుకొని ఆయన ఓదార్చారు. రెండోరోజు పిన్ని నాపప్పులో ఇంత పేర్నెయ్యి గుమ్మరించింది.”

“పప్పులో ఇంత పేర్నెయ్యి ఎందుకు గుమ్మరించావు?”

“శరగపెట్టే వేశాను.”

“అసలు పప్పులో ఇంత నెయ్యెందుకు పోశావు?”

“ఎందుకా? ఇంటింటికెళ్ళి చెప్పకొని ఏడవటానికి?”

“నే నెవర్నో చెప్పాను?”

“నువ్వు చెప్పకుండానే అందరూ వచ్చి అడుగుతున్నారే?”

“పెడితే తినవూ, పైగా నన్నెల్లరిపాలు చేస్తావు.”

“నే నెవరో ఏమీ చెప్పలేదు.”

“శుంఠా! అన్నీ అబద్ధాలే!”

“నాకు ఏడుపొచ్చేసింది”

నేను : మీకు ఇష్టం లేకపోతే తినటం మానేయాలిగాని ఏడవటం దేనికి ?

ఆయన : “ఇప్పుడు నువ్వు నా కెలా అన్నం పెడుతున్నావు ? స్త్రీలో కేవలం స్త్రీత్వమేకాదు, మాతృత్వం కూడా వుండాలి. అది లేనప్పుడు ప్రేమ, పోషణ అన్నీ అసంభవాలే. నాకు పేర్షియ్యలో పంచదార వేసుకొనితినటం ఇష్టం, కాని పప్పులో ఇష్టం వుండదు.”

నేను : అయితే ఇప్పుడెలా తింటున్నాను ?

ఆయన : “నీవు నాకు తినిపించినట్లు తినిపించటానికి ఎవరికి ఇట్టింది? అందువల్లనే తినలేక పోయేవాడినేమో.. అసలు ఆ రోజుల్లో పిల్లలకూ పెద్దలకూ కూడ పాలవసరమే కన్పించేదికాదు.”

నేను : “అవసరం లేకపోవటం మేమిటి? మా ఇంట్లో పిల్లలందరం పాలు తాగేవాళ్ళం.”

ఆయన : “మీకు జమిందారు బిడ్డలు. మేము పేద వాళ్ళం.”

నేను : “అయితే మీ ఇష్టమొచ్చినట్లే తినండి బాబూ, నాదేం పోయింది.”

ఐదు రూపాయల బెల్లం

“ఒక సంవత్సరం తరువాత నేను కాశీ వెళ్లాను. అప్పుడు నేను తొమ్మిరోడ్లోను చదువుతున్నాను. వయస్సు పదిహేనేళ్ళు. నాన్న అడిగారు - ధనపత్రం, నీకు నెల కెంత కావాలి? ఐదు రూపాయలు చాలన్నాను. ఇంత చౌకగా బేరం తేలిపోయి నాకు నాన్న సంతోషించాడు.”

“కాశీకి వెళ్లి తీరాచూస్తే రెండురూపాయలు ఫీజుకే పోతాయని తెలిసింది. పాలకు ఒకరూపాయి పోతుంది. మిగతా రెండు రూపాయల్లో అన్నీ అనసరానూ గడవాలి. పగలంతా పూల్లో తిరిగి రాత్రిళ్ళు ఏలాంతరుద్ధంభందగ్గరో చదువుపరచుకూర్చొచ్చి చదివేవాడిని. ఉదయం పిన్నిదగ్గరకెళ్ళి బెల్లం తెచ్చుకొనేవాడిని.



ఇంటినుండి ఇంతకంటే ఎక్కువసహాయం పొందే ఆశలేదు. మా కుటుంబ పరిస్థితులే అందుకు కారణం”.

“పరీక్షలు దగ్గరకొస్తున్నాయి. నాన్న బెల్లంకొని జాగ్రత్తగా పుంచమని ఐదురూపాయలు పంపించారు. ఆ బెల్లం నా వివాహం కొరకు కొనబడింది. మేము— అంటే, నేనూ మా పెదనాన్న కొడుకూ, ఇంకా కొందరు స్నేహితులం కలసి బెల్లంతిసటం ప్రారంభించాము. రోజుకు శేరూ, శేరున్నరబెల్లం ఎగిరిపోయేది. బెల్లం తగ్గిపోతుండే ఇకనుండి తినకూడదనుకొనేవాడిని. కాని బెల్లం తినటానికి అలవాటుపడ్డ నేను ప్రతిజ్ఞను నిలుపుకోలేకపోయావాడిని. చివరకు ఒకరోజు బెల్లంపెట్టెకు తాళంవేసి, తాళంచెవి ద్రాయర్లో పడేశాను. ఇకనుండి బెల్లం ముట్టుకోనని ఒట్టు వేసుకున్నాను. ‘వెనుళ్ళే లేకపోతే వేణుపు మోగటమనే సమస్యలేదు’. కాని నా ప్రతిజ్ఞను ఎంకోసేపు నిలబెట్టుకోలేకపోయాను. ఇంతలోనే మిత్ర మండలి రావటం, ద్రాయరునుండి తాళంచెవి తీయటం, బెల్లం తరిగిపోవటం, అన్నీ కొద్ది నిమిషాల్లోనే జరిగిపోయాయి.”

“బెల్లం సగం అయిపోయింది. పెట్టెకు తాళంవేసి తాళం చెవి బావిలో పడేశాను. నాన్న వచ్చి బెల్లం అడిగితే తాళం పగలకొట్టాల్సివచ్చింది. బెల్లం చూసి పిన్ని గొణిగింది. నా వివాహం జరిగిపోయింది. ఆ సమయంలో నేను చాలా వుషారుగా వున్నాను. వివాహ మండపం కప్పటానికి బొంగులు నేనే చీల్చి ఇచ్చాను.”

వి వా హ ము

“నా వివాహము రామాపురం అనే గ్రామంలో నిశ్చయమయింది. వాళ్ళూ, వాళ్ళింట్లో మహారాజులే. వారి వారి ఆచార వ్యవహారాలూ, సాంప్రదాయాలూ భిన్నంగా వుంటాయి. నేను వాళ్ళింట్లో ప్రవేశించేప్పటికి ఇంటినిండా స్త్రీలున్నారు. సరసస్థలాపాలు చాలా జోరుగా వున్నాయి. నేను ఒంటరిగాడినయినా ఎలాగో నెగ్గగలిగాను. అప్పగింతలయాయి. మేము వంట బండిలో ఇంటికి

బయలుదేరాము. బండి దిగ్గానే నా భార్య నా చేయిపట్టుకొని నడిచింది. నే నందుకు సిద్ధంగా లేను. చచ్చేంత సిగ్గులేసింది. నా భార్య నాకంటే పెద్దది. ఆమె ఆకారాన్ని చూడగానే నా రక్తం చల్లబడి పోయింది.”

నేను : ఒహో ! మీరు చాలా అందంగా వుంటాననుకుంటున్నారు లాగుంది పాపం !

ఆయన : ‘అదికాదు ! సిగ్గులేని వాళ్ళంటే నాకు అసహ్యం. ఎవరు ఎంతదూరంగా వుంటే వాళ్ళను చూడాలనే కుతూహలం కూడ అంత ఎక్కువగానే వుంటుంది.’

నేను : అంటే మీవుద్దేశం స్త్రీలు పురుషులకంటే ఒక అడుగు ముందుంటారనేగా ? చాలా బాగుంది. ఒక మహావీరుడు చచ్చిన పామును చంపాడట. పెద్దవాళ్ళకు అణిగి పడివుండటం, చిన్నవాళ్ళను అణచటం, చాలా బాగుంది.

దానికి ఆయన — “ముందే నిన్ను చేసుకొనివుంటే ఇంతకంటే ఎంతో వృద్ధిలోకి వచ్చివుండేవాడిని” అన్నారు.

నేను : చీకటి లేకుండా వెలుగులోని గొప్పతనం తెలియదు. నన్ను కూడ సవతితల్లితో చేరి అలాగే చేసివుండేవారు. అసలు మీకు ఆడవాళ్ళతో ఎలా ప్రవర్తించాలో తెలియదు.

“అయితే, నా కేమీ తెలియదంటావు. అంతేనా ?”

“వివాహం అయిన తరువాత, భార్యకు యజమాని కావటమే పురుషుని కర్తవ్యం.”

ఆయన : “నిన్ను యజమానురాలును చేశానుగా” అన్నారు నవ్వుతూ.

“ఒకామె జీవితాన్ని నాశనంచేసి, నన్ను యజమానురాలును చేశారు. ఆ పాపానికి ప్రాయశ్చిత్తంకూడ నేనే చేసుకోవాలి. ఈ విషయం ముందే తెలిసివుంటే మా నాన్న, నన్ను మీ కిచ్చే వారేకాదు.”



“ఆవిడ కురూపి. పైగా నోరు మంచిదికాదు.”

“అవును పాపం! మీరు చాలా మంచివారు!”

“ఆమెను మర్యాదగా పుట్టింటికి పంపాను. అంతేగా నేను చేసింది!”

నేను : మీరు మగవాళ్ళు, నన్ను వివాహం చేసుకొని తీసుకొచ్చారు. ఆమె పుట్టింట్లోపడి కుళ్ళిపోతుంది. ఆడది కాబట్టేగా? నేనూ అందవికారంగా పున్నట్లయితే నావనీ అంతే అయివుండేది.

“ముందు నే చెప్పేదంతా విను. తరువాత కోప్పడుదువుగాని. ఈ వివాహం మా సవతితల్లి తండ్రి కుదిర్చాడు. సిగ్గు బొత్తిగాలేని నా కురూపిభార్యను చూసి, మానాన్న చాలా బాధపడి అన్నారు: ‘నా బంగారంలాంటి బిడ్డను గోతిలోకి తోశారు. వాడి జీవితం నాశనం చేశారు. వాడికి నేను రెండు పెళ్ళిచేసి తీరుతాను’ అని. మా పిన్ని ‘చూద్దాంతే’ అన్నది.”

“అప్పుడు నేను ఫోర్టుఫారం చదువుతున్నాను. నాన్న లక్ష్మి వెళ్లిపోయారు. రోజు రోజూ మా పిన్ని నా భార్యనుగురించి ఎన్నో పిఠూరీలు చెబుతుండేది. ఆవిడకూడ తన దురదృష్టాన్ని నామూదు వెళ్ళబోసుకొనేది. బహుశా మా పిన్ని కనక మా యిద్దరి మధ్య లేకపోతే, జీవితం, ఎలాగో ఆవిడతోనే సాగి పోయి వుండవచ్చును.”

నేను : “అయితే మీరు అసమర్థులన్నమాటేగా?” అన్నాను.

“అవును! నేను అసమర్థుణ్ణి, ఎవరిమీదా అధికారం చలాయించటం నాకు చేతకాదు.”

ఆయన తండ్రిగారు చనిపోయిన తరువాతి జీవితాన్ని ఆయన స్వయంగానే రాశారు. దాన్నికూడ యిక్కడ ఇస్తాను.

చు నా ర్ గ థ్

“చలికాలంలో చునార్ గఢ్ నుండి ఇంటికి వచ్చాను. నాతో మా సవతితల్లి చిన్నతమ్ముడు ‘విజయబహదుర్’ కూడ వున్నాడు.

అతని తండ్రి బతికేవున్నాడు. అయినా అతని భారం కూడ నా నెత్తినే వేశారు. చునార్ గడ్లో ఐదురూపాయలకు ఒక ప్రయివేటు చెప్పేవాడిని. ఆ డబ్బు మాయిద్దరకు నెల్లో సగం రోజులకు కూడ సరిపడేది కాదు. భోజనం కూడ అప్పుచేసి తినేవాళ్ళు. ఇంటినుండి తిరిగినెళ్ళేప్పుడు పిన్నిని డబ్బుడిగితే లేదంది. పున్నికొలును రెండు రూపాయలకు అమ్మేసి ఇద్దరం చునార్ గడ్ చేరారు. చలికాల లో తొడుక్కోవటానికి నాకు వున్నదల్లా ఆ ఒక్క కోటే. అదయినా ఎంతో కష్టమీదనే కుట్టించగలిగాను.”

అ ల హా ద్

“అలహాబాద్ లో నాకు పదిరూపాయలు దొరికేవి. అందులో ఏడురూపాయలు ఇంటికి పంపేవాడిని. ఇంకొక ఐదురూపాయలకు ప్రైవేటు చెప్పేవాడిని. మొత్తం ఎనిమిదిరూపాయల్లో కాలం వెళ్ళుచేసేవాడిని. వంటచేసుకుతిని, స్కూలుకు వెళ్ళేవాడిని. ఆ రోజుల్లోనే ‘కృష్ణా’ అనే ఒక ‘నవల’ రాశాను. దాన్ని ఇండియన్ డ్రెస్ లో అచ్చువేయించాను. ఆసారి శైవల్లో ఇంటి కొచ్చినప్పుడే నా భార్యకూ, నాకూ, పోట్లాట ప్రారంభమయింది. మా పిన్ని కూడ ఆమెమీద చాడీలు చెప్పింది. నా భార్యను కోప్పడ్డాను. ఆవిడమాత్రం తక్కువ తింటేగదూ ? ఆమెకూడ అరవటం మొదలు పెట్టింది. కోపంతో అన్నాను— ‘ఇంతకంటే నీ పుట్టింటికి వెళ్ళి పోవటం మేల’ అని. విజయ బహదూర్ తో చెప్పటమే తడవుగా ఆమెను వాళ్ళింటిదగ్గర వదిలొచ్చాడు. మా అక్కకు నా దగ్గర వుండాలని కోరిక. మా పిన్నికి ఆమెఅంటేకూడ గిట్టేదికాదు. నే నేమీ చేయలేక ఆమెను అత్తగారింటికి పంపించాను. తరువాత నాకు ‘కాన్సుమ్’లో 30 రూపాయలకు ఒక మాస్త్రు వుద్యోగం దొరికింది. మా పెదనాన్న కొడుకూ, విజయ బహదూర్ కూడ నాతో కాన్సుమ్ వచ్చారు. అక్కడ పదిరూపాయలకు ఒక



ప్రయివేలుకూడ చెప్పేవాడిని. ఆ సంవత్సరంలోనే, నా పునర్వివాహం జరిగింది.”

శివరాణీ దేవి

నా మొదటి వివాహం నా పదకొండవ సంవత్సరంలో జరిగింది. నా వివాహంగానీ, నా భర్త చనిపోవటంగానీ నాకు గుర్తే లేదు. వివాహం అయిన నాలుగు మూడునెల్లకే నా భర్త పోయారట.

మా నాన్నగారి పేరు ముంషీ దేవీ ప్రసాద్. ఫతేపూర్ జిల్లాలోని ఒక చిన్న గ్రామంలో పోస్టు మాస్టరుగా వుండేవారు.

నా దుస్థితికి మానాన్నగారు చాలా దుఃఖించేవారు. ఎలాగయినా నా జీవితాన్ని సుఖవంతంచేయ నిశ్చయించుకున్నారు. కొందరు పెద్దల సలహాలను తీసుకొని ఒక ప్రకటన చేశారు. ఎంతోమంది యువకులు నన్ను వివాహంచేసుకోవటానికి సిద్ధపడ్డారు. కాని మా నాన్నకు అందులో ఒక్కరూ నచ్చలేదు. ఒకరోజు వారి (ప్రేమించు) దగ్గరనుండి వుత్తరం వచ్చింది. అందులో తను ఎంతవరకు చదువుకున్నదీ, ఏం చేస్తున్నదీ మొదలైన వివరాలుకూడ రాశారు. మా నాన్న ఆయన్ను ఫతేపూర్ రమ్మని వుత్తరం రాశారు. ఆయనకు ఫతేపూర్ రావటానికి అయిన ఖర్చులు మా నాన్నే ఇచ్చారు. ఆయన తన వివాహ విషయం ఎవరికీ చెప్పలేదు. ఇంట్లోవాళ్ళుకూడ చెప్పకుండానే చేసుకున్నారు. సమాజాన్నీ, తనవాళ్ళనూకూడ లక్ష్యపెట్టకుండా చేసుకున్నారు. ఈ విషయంలో ఆయన చాలా ధైర్యం చేశారనే చెప్పాలి.

ఫాల్గుణమాసంలో నా వివాహం జరిగింది. చైత్రమాసంలో ఆయన ‘సబ్ డిప్యూటీ ఇన్ స్పెక్టరు’ అయ్యాడు. సంవత్సరంలో పది నెలలు పుట్టింట్లోనే వుండేదాన్ని. నాకు కాన్పూర్ లో వుండటమంటేనే ఇష్టముండేదికాదు. ఆయనకూ, నాకూ ఎప్పుడూ పోట్లాట జరుగుతూండేది. అదీకాక నాకు తమ్ము డొకడు వున్నాడు.

మా అమ్మ చనిపోయినప్పటినుండి వాడిని నేనే పెంచాను. అందువల్ల వాడిని వదలాలంటే చాలా కష్టంగా వుండేది.

కా న్నూ రు జీ వి త ము

ఆయన నాలుగుగంటలకు లేచి కాలకృత్యాలు తీర్చుకునే వారు. పెట్టిన దేదో కొంచెం 'టిఫిన్' తీసుకుని రాయటం మొదలు పెట్టేవారు. ఆయన కలం కూలివాడి 'దోకుడుపార'లాగ పనిచేసేది. అనారోగ్యంగా వున్నా రాసేవారు. ఇన్ స్పెక్టర్ సమయంలోకూడ రాస్తూనే వుండేవారు. మాటిమాటికి నెల్చి మాస్టర్లకు కష్టం కలిగించటం తనకు ఇష్టంలేదనేవారు.

“అయితే గవర్నమెంటుకు మిమ్మల్ని ఇన్ స్పెక్టరుగా నియమించవలసిన అవసరం!” అన్నాను నేను.

“అది దానిపని కాబట్టి. ఈ పెద్ద పెద్ద ఆఫీసర్లను దేవుళ్లు అనుకొంటున్నావా?” అన్నారు ఆయన.

“అదంతా నాకు తెలియదు. ఎవరిపని వారు చేసుకుపోవాలి. అంతే నాకు తెలిసింది.”

“నేనుమాత్రం నాపని చేసుకోవటం లేదూ?”

“అందుకే మీ పై ఆఫీసర్లకు మీరంటే ఇష్టంలేదు. మీ క్రిందవాళ్ళకు మీరంటే భయమూలేదు.” అని నేను అంటుండే దాన్ని. “ఆఫీసరయితే మానవుడు మానవుడగా వుండలేడు. నన్ను అలాంటి దుస్థితిలోకి నెట్టకుండా ఈశ్వరుడు రక్షించుగాక” అనే వారు.

ఆయన తను ఎలాంటి స్థితిలోవున్నా సంతోషంగానే వుండే వారు. తాకిక విషయాలతో తనకు సంబంధంలేనట్లు కట్టించేవారు. కాని ఆయన తన తల్లిని చాలా ప్రేమించేవారు. ఆయన నేత్రాలు ఎప్పుడూ తన మాతృమూర్తికోసం వెతుకుతూ వుండేవి. తల్లిని ప్రేమించని వాళ్ళంటే ఆయనకు చాలా కోపం, అసహ్యంకూడ. ఆయన దృష్టిలో అంతకంటే దుర్మార్గు తనరూ వుండరు.



వివాహం అయిన ఎనిమిది సంవత్సరాల వరకూ మా ఇద్దరకూ పడేదికాదు. ఎప్పుడూ కీచులాడుతూనే వుండేవాళ్ళం. దాని క్కారణం ఆయనగారి సవతిత్వం. ఆయనకు నేను ఇంటికి యజమానురాలుని కావాలని వుండేది. ఈ గొడవంతా నా కెందుకని మా పుట్టింట్లోనే ఎక్కువకాలం గడిపేదాన్ని. ఒకసారి మానాన్న నన్ను పంపించమని ఆయనకు వుత్తరం రాశాడు. ఆయన పంపనన్నాడు. నాకు చాలా కోపంవచ్చింది. ఆయన గదిలోకి రాగానే నేను బయటకు వెళ్ళబోయాను. ఆయన-“ఎక్కడికి వెళుతున్నావు?” అన్నాడు.

“బయటకు వెళుతున్నాను”.

“బయటకు సరే! అసలెక్కడకు వెళతావు?”

“అయితే మీరే వెళ్ళండి.”

“నే నెక్కడి వెళతాను?”

“అయితే వుండండి. నేనే వెళ్ళిపోతాను.”

“నువ్వు ఎక్కడికి వెళ్ళటానికి వీల్లేదు.”

“నేను వెళతాను.”

ఆయనకు చాలా కోపంవచ్చింది. నాలుగుచెంప దెబ్బలుకొట్టి బయటకు వెళ్ళిపోయారు. సాయంత్రం చిన్నగా, అపరాధిలాగ వచ్చారు. నేను చాలాకోపంగా కూర్చుని వున్నాను.

ఆయన : ఎందుకంతకోపం?

నేను : “నా కెందుకు కోపం?”

ఆయన : “కోపం కాక మరేమిటి? ఒకరితో మాట్లాడవు. మాట్లాడించినా పలకవు?”

“నేను పలకకపోతే ఎవరికొచ్చిన నష్టం ఏమిటి?

మా ఇంటికి పంపకుండా శిక్ష విధించారుగా? బైదీని సంతోషంగా వుండమంటే ఎలా వుంటాడు?”

“నువ్వు పొరపడుతున్నావు. నిన్ను కష్టపెట్టాలని నా కెందుకుంటుంది? నీ వెళ్ళిపోతే ఇక్కడ నాకు బాగుండదు.”

“నా కిక్కడ బాగాలేదు. మా ఇంటికి వెళ్ళిపోతాను.”

“ఇది నీల్లు కాదూ?”

“పరాయివాళ్ళ ఇల్లును నా ఇల్లని చెప్పకోవాల్సిన కర్మం నాకేం వట్టింది?”

“ఇది నీ ఇల్లేనంటే కాదంటావు. ఎలా నిన్ను ఒప్పించటం?”

“చెంపలు వాయించి ఒప్పించండి.”

“నేను చెంపలు వాయించలేదే?”

“అంత కోర్కెగావుంటే, కానివ్వండి.”

“నేనేం చేసేది చెప్పు. ఇంట్లోవుండ నివ్వవు, ఎక్కడ కెళ్ళేది?”

“మీకు నన్ను ఖైదీని చేసుకోవటంలో ఆనందంగా వుంటుంది.”

“నిజం చెబుతున్నా. నిన్ను ఖైదుచేయాలని మీ ఇంటికి వెళ్ళకుండా ఆపుచేయలేదు. నీవు ఈ ఇంటికి అధికారిణివై, నన్ను కూడ నీ అదుపాజ్ఞలలో పెట్టుకోవాలని నా కోరిక.”

“అలాంటి పని నావల్ల కాదు.”

“అయితే నేనేం చేసేది?”

“నేను మాత్రం ఏం చేస్తాను?” అన్నాను.

ఆ కోర్కెతోనే ఆయన సవతితల్లి నామీద చాడీలు చెప్పసాగింది. ఆయన చాలా కోపంగా వున్నారు. నేను ఆయన్ను బతిమాలి సమాధానపరచాలని, పాపం! ఆయన కోరిక! నేనంత కంటే మొండిఘటాన్ని. ఆయన కోపాన్ని నిర్లక్ష్యంగా చూసేదాన్ని. చివరకు ఒకరోజు ఆయనవచ్చి అన్నారు— “నామీద విన్నితో ఎందుకలా చెప్పావు?”

నేను : నేనేం చెప్పలేదు.

“నువ్వేమీ అనకపోతే ఆమె ఎందుకలా చెబుతుంది?”



నేను : మీకు నా మాటల్లో నమ్మకం లేకపోతే నేను చేయగలిగిందేమీలేదు.

ఆయనకు నా మాటమీద నమ్మకం కలిగింది అన్నాడు—  
“చూడు ! పిన్నికి చాడీలు చెప్పే చెడ్డ అలవాటు వూది. బహుశా అందుకే నువ్వు నేనంటే అంతకోపంగా వుండటానికి కారణం కావచ్చును.”

నేను : అన్నీ తెలిసిన మీకెందు కంతకోపంవచ్చింది మరి !

ఆయన : “నా మాటలు విని పరదా వదిలేయి. వివాహం అయిన తర్వాత సంవత్సరాల తరువాతకూడ పరదా ఏమిటి ? అదీ కాక ఆమె నీకు స్వంత అత్తగారుకూడ కాదు.”

నేను : “నే నంత సిగ్గుపడిచిందాన్ని కాదు” అన్నాను.

“సరి, నువ్వేం చెయ్యకు. అంతా నేనే అనుభవిస్తాను.”

“చేసుకున్న వాళ్ళకు చేసుకున్నంత మహాదేవ ! అని పూరికీనే అన్నారా పెద్దలు!”

“ఇదంతా నా ఖర్చు!”

“అవును! ఎవరి ఖర్చుకు ఎవరు కర్తలు!” అన్నాను.

“అబ్బ! నీ హృదయం ఎంత కఠినమైంది? నీకు నామీద కొంచెంకూడ దయలేదు.”

“దయ చూపాల్సినంత కారణం ఏముందో నాకు బోధ పడటంలేదు.”

“పరదావదిలి ఈ ఇంటి అధికారాన్ని నీ చేతిలోకి తీసుకో!”

“అంత బాధే మొచ్చింది. నేను సుఖంగానే వున్నాను. మీకు మాత్రమేం ? మీ పిన్నికి మీరంటే ఎంతో ప్రేమ !”

“నువ్వచుక్కోడి ప్రేమకాదు. మాతృప్రేమ సస్వాత్ ప్రేమ. ఆ ప్రేమనుకూడ పొందలేని దురదృష్టవంతుడను.” ఆయన కళ్ళలో నీళ్ళు తిరిగాయి. ఆరోజునుండి ఆయనమీద నాకు బాలిగా వుండేది.

ఆరోజునుండే నేను ఆయన్ను సానుభూతితో చూడటం నేర్చుకున్నాను.

లేచి వెళుతూ వెళుతూ అన్నారు — “నిజం చెబుతున్నాను. నన్ను నీకు పూర్తి అప్పగించుకున్నాను. నీవు ఏ చేసినా సరే!

ఆరోజునుండి నేను ఆయనమీద అధికారం చలాయించాను. ఆరోజునుండే ఆ ఇంటిని నా ఇల్లుగా భావించాను.

మ హా బా :

ఆయనకు మహాబా బదిలీ అయింది. ఆయన సవతితల్లి ముందు మాతో మహాబా రావటానికి ఒప్పుకోలేదు. ఆమె సోదరుడు చెప్పిన మీదట మాతో వచ్చింది. కాని ఎక్కువ రోజులు అక్కడవుండలేకపోయింది. తిరిగి కాన్పూరు వెళ్ళిపోయింది.

మహాబాజీవితం—ప్రొద్దున లేవటం, తినటం, సాహిత్య సేవచేయటంలోనే ఎక్కువ కాలం గడిచిపోయింది. తనకింద పని చేసేవాళ్ళను చాలా ప్రేమగా చూసేవారు. అందులో వయస్సు మళ్ళిన వాళ్ళను తన తండ్రిలాగ గౌరవించేవారు. మా ఇద్దరు పిల్లలూ, అక్కడే పుట్టారు.

మహాబాలో పాలూ, పెరుగూ, మొదలైనవన్నీ పుచితంగా దొరికేవి. మా నాకర్లు పాలతో ‘కోవా’ తయారుచేసుకుని తింటుండేవాళ్ళు. మొదట ఆయన గ్రామస్థులనుండి వస్తువులు తీసుకోవటానికి నిరాకరించారు. అందరూ అది తమ నియమమనీ, ఆ నియమాన్ని పాటించకపోతే ముందువచ్చే వాళ్ళకు కష్టమనీ చెప్పిన మీదట, పాలూ, పెరుగూ, పండ్లూ, మొదలైనవి పుచితంగా గ్రామస్థులనుండి లభించేవాటిని తన కింద పనిచేవాళ్ళకు ఇప్పించేవారు. ఆ వస్తువులను ఇంట్లో పుపయోగించవద్దని చెప్పారు.

ఆయన ఎక్కువగా ‘టూర్’ కు వెళ్ళుతుండేవారు. టూర్ కు చలికాలంలో వెళ్ళవలసివస్తే తను పాత ‘శాలువ’ కప్పుకుని తను ఎక్కే గుర్రానికి మంచిదీ, కొత్తదీ, అయిన శాలువ కప్పేవారు.

ఏ ప్రాణి కష్టాన్ని కూడ ఆయన చూడలేకపోయేవారు. నాకు కోపం ఎక్కువ ఆయన తన చిరునవ్వుతో నా కోపాన్ని జయించేవారు.

మహోబాలో ఒక తమాషా అలవాటువుంది. ఎవరింట్లోనయినా పెళ్ళి అయితే పెళ్ళివారు తల్లి వెళ్ళితరువాత స్త్రీలు ఒక చేత్తో హారతి వెలిగించే పళ్లెం, రెండో చేత్తో రొట్టెలు చేసే కర్ర తీసుకుని మోగిస్తూ, పాటలు పాడుతూ ఇంటింటికీ వెళతారు. ఎవరింట్లోనయినా మొగవారు పెళ్ళిచారితో వెళ్ళకపోతే ఆ కర్రతో కొడతారు.

ఒకసారి మా ఇంటికికూడ వచ్చారు. నాకర్లకు బాగా తగిలాయి. ఎ.దుచేతనో ఆయనమీద మాత్రం దయ చూపించారు. ఆయన భయపడి ఒక గదిలోకి పరుగెత్తారు.

మహోబా (2)

మేము మహోబాలో వున్నప్పుడు ఆయన పిన్నమ్మ, ఆమె కొడుకులూ, వారి మామగారింట్లోనే వున్నారు.

ఆయన తనతో పాటు నన్ను కూడ 'టూర్'కు రమ్మనేవారు. "నీవు ఒక్క-దానివి ఇంటిదగ్గరవుంటే నాకు ఎప్పుడూ నీ దిగులే. నీవు కూడ నాతో రాకూడదూ?"

నేను : ఎలావచ్చేది ?

"ఎందుకురాకూడదూ? వంటమనిషికూడా వుంటాడాయె?"

"భారతీయులెవరూ టూర్ లో భార్యలను తీసుకెళ్ళరు. నేను మీతో వస్తే బలేతమాషాగా వుంటుంది?"

"ఇందులో తమాషా ఏముంది ? నీ వింకా సాతకాలం పద్ధతులను పట్టుకొనే వేలాడతావు. ఇంగ్లీషువాళ్ళను చూడు. ఎంత కులాసాగా వుంటారో?"

"ఇది ఇంగ్లండు కాదు, హిందూదేశం."

"అందుకే ఈ గొడవలన్నీ. నాకమాత్రం ఈ పద్ధతేమీ నచ్చలేదు. నీ విక్కడ వంటరిగా, నే నక్కడ నీగురించిన ఆలోచనలతోనే కష్టంగా కాలంగడపటం."



“ఏమో బాబు, నాకమాత్రం సిగ్గుగా వుంటుంది. నేను రాను. అదీకాక వూరూరూ ఎవరు తిరుగుతారు.”

“నేను తిరగటం లేదూ?”

“గవన్నమొంటి మీకు తిరగటానికి డబ్బు ఇస్తుంది. నాకేం లాభిస్తుంది?”

“నీకు ఆనందం నొరుకుతుంది.”

“అలాంటి ఆనందం నా కొద్దు.”

“సరి! నీ ఇష్టం.”

ఆ య న సో ద రి :

ఆయన సోదరికీ, సవతిత్రికీ బొత్తిగా పడేదికాదు. అందు వల్ల నే పడిపోను సంవత్సరాలవరకు ఆమె పుట్టింటకి రాలేదు. మీ అక్కయ్యను ఎందుకు తీసుకురారని అడిగితే అనేవారు- “పిన్నికీ, ఆమెకు పడదు. ఎలా తీసుకురావటం.”- అని.

నేను : “మీ పిన్నంటే ఎందు కంతభయం. ఆమెకు లేని మాక్క. ఈమెకు ఎక్కడినుండి వచ్చింది!”

ఆయన : “పరిస్థితులు అనుకూలంగా లేనప్పుడు ఏం చేస్తాము? నాన్నగారు లేరాయె. మా అక్క అత్తనారెంట్లో సుఖంగా నేవుంది. ఇక్కడ కొచ్చినప్పుడినుండి పోట్లాట ప్రారంభం.”

నేను : “దీనికంతా కారణం మీరే!”

ఆయన : “నువ్వు చాలా అన్యాయం చేస్తున్నావు.”

నేను : “అన్యాయం కాదు. న్యాయమే. తల్లి తండ్రులు లేని పిల్ల. ఒక్కగా నొక్క సోదరుడుండీ కూడ లేనను ఒక్కసారికూడ పుట్టింటకి తీసుకు వెళ్ళకపోతే ఎంత బాధపడుతుంది? నేను వద్దన్నా ఆమెను తీసుకు రావటం మీ కర్తవ్యం.”

“నీకు తెలియదు. నీతోనే ఎప్పుడూ పోట్లాట జరుగుతూ వుంటుంది. ఆమెను కూడ తీసుకొస్తే నీ కేం సుఖం వుంటుంది.?”

“ఇంతకంటే, మీరు అవివాహితులుగా నే వుంటే బాగుండేది.”

“నువ్వే చెప్పు. నాకు అక్క చెల్లెమ్మ మీద ప్రేమ వుండదా?”

“వుంటుంది. కాని మీకు పిరికిపందలు. అందుకే సవతితల్లిని నెత్తి కెక్కించుకున్నారు. జీవితంలో ప్రతి వాళ్లకూ వాళ్ళ వాళ్ళ స్థానం వుండనే వుంటుంది.”

“అవును! నేను పిరికి పందనే కాని, హృదయ హీనుణ్ణికాదు. నేను ఎంతో బాధపడుతుంటాను”

“మీ సవతితల్లి మీ కేం తవ్వి తలకెత్తించింది? మీ సంపాదనంతా ఆవిడ అక్క, తమ్ముళ్ళు తినొచ్చుకాని, మీ తోబుట్టువులు తినకూడదు!”

ఆయన : “ఇదంతా ఆత్మాభిమానంగల స్త్రీలకు అర్థమవుతుంది. అది లేని ఆమెతో నే నెక్కడ విరోధం పెట్టుకొనేది” అన్నారు.

నేను : “మీ అక్కయ్య ఏమనుకుంటుంది?”

“ఏమనుకుంటుంది? పరిస్థితులను అర్థంచేసుకొని బాధ పడతూ నుండివుంటుంది.”

ఒకసారి మాత్రం ఆయన సోదరి వచ్చింది. తరువాత కొద్ది రోజులకే ఆమె చనిపోయింది. ఆమె చనిపోయిం తరువాత ఆయన సవతితల్లికూడా మాదగ్గరనుండి వెళ్లిపోయింది. ఆయన, తన అక్క పిల్లల్ను తన పిల్లల్లాగానే ప్రేమించేవారు. తరుచుగా వాళ్లందరినీ తీసుకొస్తుండేవారు. వాళ్ళను ఒళ్లో కూర్చోపెట్టుకొని ముద్దులాడేవారు. తన సోదరినీ, తల్లిని, తల్చుకుంటూ బాధపడేవారు.

1905

నేను రాకముందునుంచే ఆయన రాస్తుండేవారు. ఆయన మొదటి నవల “కృష్ణా” ప్రయాగలో ప్రకటించబడింది. నా వివాహం అయిన సంవత్సరమే ‘ప్రేమ’ అనే నవల రాశారు. అది తరువాత ‘విభవ’ అనే పేరుతో ప్రసిద్ధికెక్కింది. నా వివాహం అయిన రెండో సంవత్సరంలో “సోజోవతెస్” అనే కథాసంగ్రహము ప్రకటించబడింది. దానిమీద కేసుకూడ నడిచింది. సి. ఐ. డి.లు మా

ఇంటికి రాసాగారు. చివరకు కలెక్టరు దగ్గరనుంచి రమ్మని కబురు వచ్చింది.

అప్పుడు ఆయన కేంప్ లో వున్నారు. ఒక రోజు ఆలస్యంగా ఇంటికి వచ్చారు. నిన్న నెందుకు రాలేదని అడిగాను.

ఆయన : “రాత్రంతా నడిచీ నడిచీ చచ్చిపోయాను.”

నేను : “అరే ! ఏం జరిగిందేమిటి ?”

ఆయన : “‘సోజోవతన్’ విషయంలో కలెక్టరునుండి కబు రొచ్చింది.”

“అసలు జరిగిందేమిటో చెప్పండి!”

“ఏముందీ ! కలెక్టరు పిలిపించాడు. వెళ్ళి చూస్తే ‘సోజో వతన్’ ఆయన పేబులుమీద పెట్టి వుంది.”

“ఊ! తరువాత ?”

ఆయన : “కలెక్టరు ‘ఈ పుస్తకం రచించిది నీవేరా!’ నేను ‘ఔ’ నన్నాను. విని ఆయనన్నాడు : ‘నీవు ఇంగ్లీషు వాళ్ళ రాజ్యంలో వున్నావు కాబట్టి సరిపోయింది. తేకపోతే ఈపాటికి నీ చేతులు సరికుండేవాళ్ళు. కథలద్వారా దేశంలో అరాజకాన్ని రేకెత్తిస్తున్నావు. జాగ్రత్త ! నీ దగ్గరవున్న కాపీలన్నీ పంపించు’.”

నేను : “అన్ని కాపీలు పంపించేస్తారా ?”

ఆయన : “ఇంకానయం తేలిగ్గాపోయింది ఏ గొడవా లేకుండా.”

“అయితే ఇక రాయటంకూడా మానేస్తారా?”

“మానేయటం మెందుకు ! పేరు మార్చుకోవాల్సివస్తుంది.”

నేను : “నేను ఆ కథలు ఇంకా చదవనే లేదు.”

ఆయన : “గవర్నమెంటు సిఫేయించిన పుస్తకాన్నే ఎక్కువ మంది కొంటారు. దాంట్లో ఏముందో తెలుసుకోవాలనే జిజ్ఞాస కలగడం సహజమే.”



“మీరు చదివి వినిపిస్తేగదూ నేను వినేది. నాకు ఉద్దూ  
రాదని మీకూ తెలుసు.”

“సరే! పుస్తకాలు రానివ్వు. చదివి వినిపిస్తాను” అన్నారు.  
వివాహానికిముందు నాకు సాహిత్యంలో అభిరుచి లేదు. నా చదువూ  
అంతంతమాత్రమే.

కాన్పూర్ నుండి ‘సోజోవతన్’ పార్సీల్ వచ్చింది. ఒక కాపీ  
వుంచుకొని మిగతా అన్ని కాపీలు కలెక్టరుకు పంపించాము.

ఆయనకు దొరికిన సమయంలో ఎక్కువభాగం నాతోనే  
గడిపేవారు. తన రచనలు చదివి వినిపించేవారు. ఇంగ్లీషుపేషరు చదివి  
చెప్పేవారు. నాకూడా చదువుమీద శ్రద్ధకలిగింది. ఆయన  
ప్రొద్దుటపూటనే రాసుకునేవారు. ఈవిధంగా నాకు క్రమేణా  
సాహిత్యంలో అభిరుచికలిగింది. ఆయన ‘టూర్’ లో వున్నప్పుడు  
పుస్తకాలతో కాలక్షేపం చేసేవాన్ని. ఆయన ఇంట్లో వుంటే నాకు  
చదవాల్సిన అవసరమే వుండేదికాదు.

ఆయన్ను చూస్తుంటే, నాకూ కథలు రాయాలనిపించేది.  
నా మిడి మిడి జ్ఞానంతోనే కథలు రాయటానికి ప్రయత్నించేదాన్ని.  
రాసి రాసి చింపేస్తుండేదాన్ని కాని ఆయనకుమాత్రం చూపించే  
దాన్నికాదు. ఆయన రచనలమీద విమర్శనస్తే చదివి వినిపించే  
వారు. బాగా రాస్తే నాకు చాలా సంతోషంగా, గర్వంగాకూడ  
వుండేది. విమర్శ కొంచెం ఘాటుగావుంటే నాకు కష్టంగా వుండేది.  
కాని ఆయనలో ఎలాంటి మార్పు కన్పించేదికాదు. దూషణ  
భూషణలను సమానంగా స్వీకరించేవారు.

నాకు ఏదైనా మంచి ‘ప్లాటు’తోస్తే ఆయనకు చెప్పేదాన్ని.  
ఆయన దానిమీద కథ రాసేవారు.

1913 నుండి ఆయన హిందీతోకూడ రాయటం ప్రారంభిం  
చారు. ఉద్దూలోకీకూడ వాటిని అనువదించేవారు.

‘సాహసము’ అనే నా మొదటికథ ‘చాండ్’ అనే పేషన్తో వచ్చింది. నేను ఆయనకు చూపించలేదు. ‘చాండ్’లో ప్రకటించ బడ్డ తరువాతనే చూశారు.

ఆయన ఇంటికొచ్చి అన్నారు— ‘మీరుకూడ రచయిత్రి అయిపోయారే? ఆఫీసులో అందరూ చదివి చదివి నవ్వుతున్నారు. కొంతమందికి నా మీద సందేహంకూడ కలిగింది’ అని.

ఆ తరువాత నేను ఏది రాసినా ఆయనకు చూపించేదాన్ని. ఆయన రచనల ప్రభావం నా రచనలమీద పడకుండా సాధ్యమయి సంతవరకు ప్రయత్నించేదాన్ని. అప్పటికీ ఎంతోమందికి సందేహంగా వుండేది.

నా కథలు వేరే ఏదైనా భాషలోకి అనువదించబడితే ఆయన చాలా సంతోషించేవారు. ప్లాటుకోసం ఆలోచిస్తూ చాలాసేపటి వరకు నిద్రపోని రాత్రిళ్లు ఆయన అనేవారు:

“నీ కెందుకొచ్చినబాధ చెప్పు. హాయిగా నిద్రపో?”

“మీరుమాత్రం ఎందు కాబాధ? నేను ఎప్పుడో బాధపడ తాను. మీరు రోజూ ఈ బాధేగా?” అనేదాన్ని.

“ఒకర్ని చూసి లేనిపోని బాధను ఎందుకు కొనితెచ్చుకో వాలి?”

“అది మా ఇష్టం. అదీకాక మానవుడు తన భావాల్ని ఎక్కడ చాచుకో గలుగుతాడు?” అనే దాన్ని.

1913

కాన్పూరునుండి ‘ప్రతాప్’ అనే పేపరు వస్తుంది. సంపాదకులు ‘గణేశ్ శంకర్ విద్యార్థి’. ఒకవ్యాసం రాసిపంపమని ఆయనకు పుత్తరంవచ్చింది. ఆయన రాసిపంపించారు. ఒకసారి కాన్పూరుపనిమీద ‘ప్రతాప్’ ఆఫీసుకుకూడ వెళ్ళొచ్చారు. తిరిగొచ్చి అన్నారు — “విద్యార్థిజ్ చాలా శ్రమజీవి. చాలావరకు పని, ఆయన స్వయంగానే చేసుకుంటారు. దేశానికి ఇలాంటి వ్యక్తులే కావాలి. ఆయన తన

జీవితాన్ని సాధకం చేసుకోగలరు. ఆయన్ను చూస్తుంటే నాకూడా ఈ వుద్యోగం వదిలేసి, ప్రశాంతంగా కూర్చుని సాహిత్య సేవ చేయాలనిపిస్తుంది. నాకు కనీసం పదిసెంట్ల భూమివున్నా దాంతోనే ఎలాగో కాలంగడుపుతూ, ఏకాంతంగా కూర్చుని సాహిత్య సేవచేసి వుండును.”

నేను : పదిసెంట్లభూమిలో బంగారం పండుతుందా? అదీ గాక విద్యార్థిజీకి ఎవరిబాధ్యతా లేదు. మీకు అలాకాదు. మీమీద ఎందరి జీవితాలో ఆధారపడి వున్నాయి. ఆయనతో మీకు పోటీఏమిటి?

ఏనో మర్చిపోయిన విషయం జ్ఞాపకంవచ్చినట్లు దిగులు మొఖంపెట్టారు.

జబ్బుపడ్డా ఆయన తనపని చేస్తూనే వుండేవాడు. ఆయన్ను చూస్తుంటే అసలు ఈయన పుట్టిందే పనిచేయటాకా అనిపించేది. ఒకరోసారి ఆయనమీద నాకు కోపంకూడ వచ్చేది. ఆయన ఎంత గొప్పవానో ఈరోజు తెలుస్తుంది. వ్యక్తి జీవించివుండగా అతని గొప్పనూ గుర్తించకపోవటం మనదేశంయొక్క విశేషత. వస్తువును పోగొట్టుకున్న తరువాత దాని విలువను తెలుసుకుంటాము.

1914

ఒకరోజు ఆయన తన మొదటి బావమరది (మొదటిభార్య తమ్ముడు)తో మాట్లాడుతున్నారు. అతను తన అక్కగారి విషయం మాట్లాడుతున్నాడు. అదేసమయంలో మంచిన్నమ్మాయి తప్పటడుగులువేస్తూ బయటకు వెళ్ళింది. దాన్ని తీసుకురావటానికి వెళ్ళిన నేను తలుపు దగ్గరే ఆగిపోయి వారిమాటలు విన్నాను. వారి మాటలవల్ల నా నవతి బళికేవున్నదని తెలిసి చాలా బాధపడ్డాను. ఆయన చనిపోయిందనిచెప్పి నన్ను మోసం చేశాడు. ఆ వచ్చినతను వెళ్ళిం తరువాత అడిగాను-“ఎవరాయన?”

ఆయన : “ఒక పెద్దమనిషి.”



నేను : “మీరు అబద్ధాలు ఆడతారని ఎప్పుడూ అనుకోలేదు.”

ఆయన : “మానవుడు ఎవర్ని జీవించివున్నట్లు తలిస్తే వాళ్లు జీవించివుంటారు, చచ్చిపోయారనుకుంటే చచ్చిపోయినట్లే.”

నేను : “అది నేను ఒప్పుకోను. దయచేసి ఆమెను తీసుకురండి.”

ఆయన : “నేను చస్తే పోను.”

నేను : ఎందుకు పోరు? మరి పెళ్ళొందుకు చేసుకున్నావు?

ఆయన : “నేను చేసుకోలేదు. మా నాన్న చేశాడు.”

నేను : “ఎవరు చేసినా జరిగింది మీ పెళ్ళీ. ఆ బాధ్యతంతా మీ మీదనే వున్నది.”

ఆయన : “అయితే కావచ్చు, నేనుమాత్రం ఆమెను తీసుకురాను.”

నేను : “ఒకవ్యక్తి జీవితాన్ని నాశనంచేసే అధికారం మీకేముంది?”

ఆయన : “ఇందులో అధికారం ఏముంది?”

నేను : “ఇదేనా హిందూ సంస్కారం?”

ఆయన : “ఆ దౌర్భాగ్యుడు రావటంవల్ల నీ చేత ఇన్ని మాటలు పడుతున్నా.”

కోపంగా చెప్పి లాభంలేదని బుజ్జగింపుగా అన్నాను. “మీరు ఆమె బాధ్యతేమీ తీసుకోవద్దు. ఆ బతువు భారమంతా నేనే వహిస్తాను.”

“స్వీకో పోట్లాడుతుంది.”

“ఏమయినా మీవరకూ రానివ్వనుగా.”

“సరి నీ ఇష్టం!”

తరువాత నేను ఆమెకు “ప్రియసోదరీ” అని సంబోధిస్తూ ఉత్తరం రాశాను. అందులో ఆమెను రమ్మని రాశాను. అందుకు ఆమె ఆయన వెళ్ళి తీసుకొస్తేగాని రానని రాసింది. ఆ ఉత్తరం

ఆయన చేతికిచ్చాను. చదివి “రాకపోతే మరీమంచిది. నేనుమాత్రం పోను” అన్నారు.

నేనుమాత్రం ఆమెకు వుత్తరాలు రాస్తూనే వున్నాను. ఆమె రాసిన ప్రతి వుత్తరాన్ని ఆయనకు ఇచ్చేదాన్ని.

ఈ గ్రామంలోనే ఆయన ప్రయివేటుగా చదివి, ఇంటరు పాసయారు.

ఆరోగ్యం బాగాలేకపోయినా చాలా కష్టపడి 5 గంటల వరకు చదివేవారు. 11 - 5 గంటలమధ్య ఏ కొంచెంసేపా నిద్ర పోయేవారు. కాలకృత్యాలు తీర్చుకొని 6 గంటలనుండి 9 గంటల వరకు కథలు రాసుకొనేవారు. సెకండుక్లాసులో ఇంటరు పాసయారు. ఎంత అనారోగ్యంగావున్నా తనపని తనే చూసుకొనేవారు. ఎప్పుడైతే నా కాళ్ళు పిసుకుతానంటే ఒప్పుకొనేవారుకాదు. తన ధోవతి తనే వుతుక్కొనేవారు. నౌకరు ఎదురుగావున్నా లేచివెళ్ళి మంచిసీట్లు తాగేవారు. ఒకసారి ఆయన పనులు చూస్తుంటే కోపంవచ్చేది.

నేను : “నౌకరు ఎందుకు ?”

ఆయన : “ఎవరిపనులు వీలయినంతవరకు వాళ్ళే చేసుకోవటం మంచిది. ఈరోజు నౌకరువున్నాడు, రేపు వుండకపోవచ్చు. ఒకప్పుడు నేనూ ఐదురూపాయల నౌకరునే.”

నేను : “నేను చూడలేదు.”

ఆయన : “నువ్వు చూడకపోతేనే, నేను అనుభవించాను. మానవుడు వీలయినంతవరకు తనపని తనే చేసుకోవటం వుత్తమం.”

జూలై 1915

ఆ తరువాత ఆయన జీర్ణశక్తి క్షీణించింది. బలీకరి అర్జీ పెట్టారు. నేపాలు కొండప్రాంతంలోని ఒక గ్రామంలో వేశారు. అక్కడ ఆయన ఆరోగ్యం ఇంకా చెడిపోయింది. నేను మా పుట్టింట్లోనే వున్నాను. మాతండ్రి బలవంతమీద ఆయనకూడ ఆరు నెల్లు

శెలవు పెట్టారు. అర్థజీతం 25 రూపాయలు వచ్చేవి. అందులో 10 తన సవతిత్తల్లికి, 15 తన సోదరునకు పంపేవారు. ఆయన తన ఖర్చు తెలా గడుపుకొనేవారో తెలియదు. కథలకు, వ్యాసాలకూ వచ్చే డబ్బుతో బహుశా తన ఖర్చులు సర్దుకొనేవారేమో.

డ్యూటీలో జాయిన్ అవగానే మళ్ళీ జబ్బుచేసింది. బదిలీకి అర్హి పెట్టుకున్నాడు. లాభం లేకపోయింది. స్వయంగా వెళ్ళి డైరెక్టర్ను కలుసుకుని చెప్పారు: “ఆ గ్రామం నీరు నాకు సరిపడలేదు”.

డైరెక్టరు అన్నాడు: “నీకు మహాశా నీరూ పట్టలేదూ, ఈ గ్రామం నీరూ పట్టలేదు. మరి నన్నేం చేయమంటావు. నువ్వు మాస్టరు చేసిన చోటున 40 రూపాయల నొకరీ వుంది వెళతావా?”

తరువాత రాస్తానని చెప్పి ఇంటి కొచ్చారు. ఏమయిందని అడిగాను. “కావటాని కేనుంది! చౌర్యాక్కుడు కోప్పడుతున్నాడు. 40 రూపాయల మాస్టరు పని ఇప్పిస్తానన్నాడు” అన్నాడు.

నేను: “ఏం చెప్పి వచ్చారు?”

“తరువాత ఆలోచించి రాస్తానన్నాను.”

“మాస్టరు పని ఏం అంత చెడ్డదా?”

“జీతం 40 రూపాయలని తెలుసా?”

“ఏమయితే?”

“నెలకు 100 రూ॥ లొస్తుంటేనే ఎంతో కష్టమొద కలుగు బాన్ని నెట్టుకొస్తున్నాము.”

“దాని కేంత! 1000 రూపాయల జీతగాడూ కష్టంగానే గడుపుతున్నాడు, 10 రూపాయలవాడూ దాంతోనే కాలం గడుపుతున్నాడు.”

“సరే! నీ కష్టమయితే నా కేమీ అభ్యంతరం లేదు. డైరెక్టరుకు రాయమన్నావా?”

“రాయండి! టూర్ గొడవన్నా తగ్గుతుంది!”



మళ్ళీ మా పూర్వపు గ్రామమే చేరుకున్నాము. ఒకరోజు తమాషా జరిగింది. ఆయన చేపలు కొనటానికి బజారు వెళ్ళారు. పండిత్ 'మన్నన్ త్రివేదీ'గారితో కలిసి వచ్చారు. ఆయన వెళ్ళి పోయిన తరువాత అన్నారు: "ఇవ్వాళ చేపలు కొంటుంటే పండిత్ జీ చూశారు. చాలా తమాషా మనిషి."

నేను : 'నేను మీకు ఎన్నో సార్లు చెప్పాను, మీరు నెల్లొద్దు ఎవరిచేతైనా తెప్పించమని. మీకు నా మాటలు చెవి కెక్కితేగదూ!"

ఆయన : "నా పని చేను చేసుకోవటానికి సిగ్గుందుకు ! అదీగాక నేను చేసేది కూలిపనేగా!"

నేను : "అయితే పారను వుపయోగించరే?"

ఆయన : "కలాన్ని వుపయోగిస్తున్నాగా, ఏదయితేనే?"

"మీరు పారను వుపయోగిస్తే, నేను మీకు పొలం అన్నం పట్టుకొచ్చేదాన్ని కాబోలు."

"ఇంట్లో పెడుతున్నావుగా? కూరలు తేవటానికి నాకోసం నాకర్కు పెట్టుకుంటే, నీకోసం ఒక వంటమనిషినికూడ పెట్టాలి" అనేవారు.

అక్కడ వచ్చే 40 జీతంరాళ్ళలో 10 : వాళ్ళ సవతితల్లికి పంపేవారు. మిగతా 30 లో మేము ముగ్గురం జీవించేవాళ్ళం.

1914 నా టి మా ట

అది కార్తీకమాసం. కుంభవృష్టి కరుస్తోంది. ఇళ్ళు పడిపోతున్నాయి. మా ఇంట్లో వున్న నలుగురము ఒకేచోట కూర్చున్నాము. ఇల్లు పడిపోతే ఒకేనారి అందరం చచ్చిపోవాలని మా వృద్దేశం. రెండోరోజు వర్షం తగ్గింది. ఆయన స్కూలుకు వెళ్ళారు.

"నిన్న మీరు ఎందుకు రాలేదు?" అని హెడ్ మాష్టరు అడిగాడు.

"వర్షం చాలా ఎక్కడగా వుంది?" అన్నారు ఆయన.

“మీరు పంచదార బొమ్మా కరిగి పోవటానికి?”

ఆయన: “నేను పంచదార బొమ్మను కాదు. కాని ఆ చుట్టు పట్ల ఇళ్ళన్నీ పడిపోతున్నాయి. మా ఇల్లుకూడ పడిపోతుం దనుకు న్నాను.”

హెడ్ మాస్టరు : “పడేదాన్ని మీరుపడకుండా ఆపుతారా?”

ఆయన : “ఆపలేను. కాని అందరితోపాటు చచ్చిపోగలను.”

“అయితే మీరు చావటానికి ఆగారన్నమాట!”

“అవును!”

ఆయన ఎప్పుడూ ఇంటిపనిలో సహాయం చేస్తుండేవారు. నేను వారించినా వినేఘటం కాదు. ఓకోసారి నాకు కోపం కూడ వస్తుండేది. నేను నిద్రలేవకముందే ఆయన లేచి పనిచేసేవారు. అందు వల్ల నేనుకూడ వీలయినంతవరకు ఆయనకంటే ముందు లేవటానికి ప్రయత్నించేదాన్ని.

నాలుగు సంవత్సరాలనాటి మాట. ఆవి ఎలక్ట్రన్ రోజులు. ఆయన ఆ గ్రామంలో కాంగ్రెసు తరపున ప్రచారం చేశాడు. కాని చివరకు కాంగ్రెసే ఓడిపోయింది. కొంతమంది ఆ గ్రామంలో బీద ప్రజలమీద చాడీలుచెప్పి ఆయన్ని రెచ్చగొట్టాలని చూశారు. కాని ఆయన అన్నారు - ‘వాళ్ళకు మనం చెప్పగలవాళ్ళమేకాని బల వంతం చేయలేము. తమ ఇష్టం వచ్చిన వాళ్ళకు ఓటు ఇచ్చే స్వతంత్రం వాళ్ళకున్నది. దాంట్లో వాళ్ళు పొంపొంపడవచ్చు. అంతమాత్రంచేత వాళ్ళను మనం విరోధులుగా తెలంచటం భాష్యం కాదు.’

ఆ రోజుల్లోనే జరిగిన ఒక సంఘటన గుర్తొచ్చింది. ఆయన ఇంట్లో ఫలహారం తీసుకుంటున్నారు. ఇంతలో బయటనుండి ఏదో అల్లరి వినించి బయటకు వెళ్ళాము. ఇద్దరు పిల్లలు కొట్టుకుంటు న్నారు. ఇంకో పిల్లవాడు మధ్యలో వాళ్ళను సర్ద ప్రయత్నిస్తు న్నాడు. ఆ సర్దుతున్న పిల్లడు కొట్టుకుంటున్నవాళ్ళలో ఒకని

తమ్ముడు. ఆయన ఈ పిల్లవాడు అన్నతోచేరి, రెండవ పిల్లన్న కొడుకు అన్నాడనుకున్నాడు. అందువల్ల “అరేగాడిదా! మధ్య నువ్వుకూడ కొడుకున్నావా?” అంటూ ఆయన ఆ పిల్లన్న కొట్టారు.

ఆ పిల్లడు ఏడుస్తూ “నేను కొట్టటంలేదు. సర్దుకున్నాను” అన్నాడు.

నాకు వాణిమీద జాలివేసింది. వెళ్ళి దగ్గరకు తీసుకుంటూ అన్నాను. “ఆయనకు తెలియక కొట్టారు. ఏడవకు బాబూ!”

ఆ పిల్లడు కళ్ళుకుడుచుకొంటూ “ఫరవా లేదండి. తాతగా రేగా కొట్టింది” అన్నాడు.

“మీరు ఏపని చేసినా అంతే! వెనకాముందూ ఆలోచనే వుండదు” అన్నాడు ఆయనతో.

“వీడూ, అన్నతో కలిసి కొడుకున్నాడనుకున్నాను. కోపం వచ్చింది కొట్టాను” అన్నాడు.

“ఇక ముందెప్పుడూ ఇలాంటిపని చేయకండి. అసలు విషయం అర్థంచేసుకోకుండా తీర్పునిస్తటానికి పూనుకోకండి.”

“తప్పే జరిగింది. ఇంకెప్పుడూ ఇలా జరగదు భయపడకు” అన్నాడు.

ఆ పిల్లవాణ్ణి బుజ్జగిస్తూ ఇంట్లోకి తీసుకొచ్చి మిఠాయిపెట్టి పంపించాడు.

ఒకసారి మే మిద్దరం మా ఇంటికి వెళ్ళుతున్నాము. ఆయన జబ్బుతో వున్నాడు. రైల్వో జనం ఎక్కువగా వున్నాడు. ఆయన పడుకున్నాడు. ఆయన పక్కన మా అమ్మాయికూడ నిద్రపోతోంది. ఒకస్టేషన్లో ఇద్దరు పురుషు లెక్కారు. వాళ్ళకు కూర్చోవటానికి స్థలం లేదు. ఒక డన్నాడు-“మనకు కూర్చోవటానికి స్థలం లేదు. ఈ మహాశయును హాయిగా నిద్రపోతున్నాడు” అని.

నేను : “మీరుకూడ ఎక్కడైనా కూర్చోండి” అన్నాను.

అతను : “ఆయన్ను లేపు.”



నేను : “ఆయన ఆరోగ్యం బాగాలేదు.”

అతను : “ఆరోగ్యం బాగాలేకపోతే ప్రయాణం ఎందుకు చేయాలి?”

నేను : “నోటికొచ్చినట్లు వాగకండి!”

అతను : “మీరుమాత్రమే టికెట్టు కొన్నారా?”

నేను : “ఎక్కడైనా స్థలంవుంటే చూసుకుని కూర్చోండి. ఎవరొద్దన్నారు.”

అతను : “ఆయన్ను లేపి కూర్చుంటాము.”

నేను : “లేపు చూస్తాను!”

అతను లేవటానికి పువ్వుకుడవటం చూసి నాకు చాలా కోపంవచ్చి అన్నాను — “జాగ్రత్త! చెయ్యి ముందుకు నచ్చిందా నిన్ను బండిలోనుండి బయటకు విసిరేస్తాను.”

మా ఇద్దరిమధ్య జరిగే సంఘర్షణకు ఆయనకు మెలుకువ వచ్చి అన్నాడు — “హా! మనకు వాళ్ళతో పోట్లాటేమిటి? నేనే లేస్తాను.”

— “మీరు లేవటానికి వీల్లేదు. వీళ్ళు మానవులు కాకు పశువులు. పశువులు నయంతో చెబితే మాటనినవు. వీళ్ళకు నా తడాకా చూపిస్తాను” అన్నాను.

నా కోపంచూసి వాళ్ళేమనుకున్నారో మళ్ళీ మాట్లాడ లేదు. తరువాత స్టేషన్లో దిగి వెళ్ళిపోయాను. ఆయన అన్నారు — “నీకు చాలా మొండికైతే ర్యం. ఒకవేళ నన్ను వాళ్ళు లేపి వుండే వాళ్ళేననుకో అప్పుడేం చేసేదానివి ?

నేను : “బండిలోనుండి బయటకు నెట్టేదాన్ని.”

ఆయన : “అప్పుడు నిన్ను జైలుకు పంపేవాళ్ళు. వురి శిక్ష కూడ పడేది.”

నేను : “అయితే అయ్యేది. కోపంలోవున్న వ్యక్తి అదంతా ఆలోచించడు.”

ఆయన : “మొత్తంమీద గయ్యాళిదాని వాడిపించావు.”

నేను : “నేను మీలాగ రచయితనుకాదు. అసలు వాళ్ళంత అసభ్యంగా ఎందుకు ప్రవర్తించాలి. మీరు జబ్బుగా వున్నదనీ, నేను ఆడదాననీ, ఏమీ చేయలేననేగదూ? నేనూ చూపించ దలచాను ఆడది ఏం చేయగలుగుతుందోనని. మర్యాదగా స్థలం అడిగితే నేనే ఇచ్చేదాన్ని.”

ఆయన : “ఏమన్నా చెప్పు. నువ్వుమాత్రం గయ్యాళివే.”

నేను : “నేను మాత్రం కాదన్నానా?”

గో ర ఘ పూ ర్

గోరఘపూర్ బదిలీ అయింది. టిక్కెట్టుది కొన్న తరువాత క్వార్టరు ఖాళీ కాలేదని తెలిసింది. ఒకరోజు ఎలాగో స్కూల్లోనే గడపొచ్చని బయలుదేరి వెళ్ళాము. స్కూలుకు వెళ్ళగానే మా చుట్టూ పిల్లలు మూగారు. ఒక మాస్టరు మమ్మల్ని వారింటికి తీసుకెళ్ళాడు. ఆ రాత్రే ‘ధున్నా’ పుట్టాడు. రెండోరోజు క్వార్టరు ఖాళీఅయింది. ఆ మాస్టరు అందులోకి వెళ్ళి మాకు ఆ ఇల్లే ఇచ్చేశాడు. ‘ధున్నా’కు బారసాల జరిపింతరువాత మేము క్వార్టరుకు వచ్చేశాము. ఆ స్కూల్లోనే 10 రూపాయలు ఇన్ క్రిమెంటు వచ్చింది. ఆయన బి. ఎ. చదవటం ప్రారంభించారు.

ధున్నాకు ఎక్కిమిదవ మాసం. అప్పుడే నాకాలికి గడ్డలేచింది. అప్పుడే ఆయనకు అలహాబాదు వెల్లి (First aid) ప్రథమచికిత్స నేర్చుకోవటానికి ఇర్జుకు వచ్చింది. ఆ తరువాత 10 రూపాయలు జీతంకూడ పెంచుతారట. నాకు గడ్డ లేచిందని ఆయన వెళ్ళ నన్నారు. చివరకు నా బలవంతంమీద హెడ్ మాస్టరు బలవంతం మీద వెళ్ళక తప్పిందికాదు. హెడ్ మాస్టరు రోజూవచ్చి నన్ను చూసి వెళుతుండేవాడు.

గోరఘపూర్ లో ఒక నెల వంటరిగా వున్నా నాకు ఎలాంటి కష్టమూలేదు. స్కూల్లో వాళ్ళంతా ఎంతో ప్రేమగా

ఆదరించేవారు. ఆయన వాళ్ళను ప్రేమించేవారు. అందువల్లనే వాళ్ళంతాకూడ మమ్మల్ని ఆదరించేవారు.

ట్రయినింగు అయిం తరువాత ఆయన తిరిగొచ్చాడు. 10 రూపాయలు జీతం పెరిగింది మొత్తం 70 రూపాయలు వచ్చేవి.. 25 రూ॥లు లెక్కలో చదువుతున్న సోదరునకు పంపేవారు. ఆయన సవతితల్లి, ఇద్దరు పిల్లలూ, ఆయనా, నేనూ, మొత్తం ఏడుగురం 45 రూపాయలతో జీవించేవాళ్ళు. డబ్బు పెత్తనమంతా మా అత్తగారిదే. మళ్ళీ ఇంట్లో గొడవలు ప్రారంభం. ఆయనకు ఇదంతా గిట్టేదికాదు.

చివరకు ఆయన బలవంతంమీద ఇంట్లోకి కావాల్సిన డబ్బు నేనే వాడటం ప్రారంభించాను. నెల మొదట్లో 70 రూపాయలు తెచ్చి నా చేతిలో పోసేవారు. నేనే అంతా చూసుకొనేదాన్ని. ఆయన బాధ్యత కొంత తగ్గింది.

1916 నాటి విషయం. అది ఏప్రిల్ మాస మనకుటాను. ఆయన పెత్తనాన్ని వదినా వచ్చారు. ఆ గ్రామంలో స్టేజు వుండటం వల్ల ఇక్కడకు వచ్చారు. వాళ్ళు రావటం ఆయన సవతితల్లికి ఇష్టంలేదు. రోజూ ఆయనకూ, ఆమెకూ పోట్లాట జరుగుతూ వుండేది, “నువ్వు సవతితల్లివయితే వారు పెత్తనాన్ని వదినా. నాకు అందరూ ఒకటే” అనేవారు.

ఆయన సవతితల్లికి, తన కొడుకు- వుద్యోగంవస్తే సంపాదన మే మెక్కిడ తిని పోతామోనని భయం.

ఒకరోజు ఆయన నాతో అన్నారు— “నాకు ఒకరి సంపాదనని బతకాల్సిన గతి పట్టిననాడు విషం తిని చచ్చిపోతాను.” అని. ఆ మాటే తన సవతితల్లి దిగ్గరకూడ అన్నారు. తన తమ్ముడికి వుద్యోగం రాగానే వేరే కావరంకూడ పెట్టిస్తానన్నారు.

ఆరోజుల్లోనే నా ఆరోగ్యంకూడ చెడిపోయింది. ‘ధున్నాకు ఎనిమిది నెలలు. డాక్టరు పోతపాలు పోయమన్నాడు. శేకున్నరపాలు



కొనేవాళ్లు. అందులో అరశేరు పాలు ఆయన సవతితల్లి తన కొడుక్కు ముందుగానే ఇచ్చేది. పిల్లకూ ఆయనకూ ఇవ్వగా పిల్లడికి రోజంతకు అరశేరు పాలుకూడ వుండేవికాదు. ఒకసారి నాకు కోపంవచ్చి అన్నాను- “ఇకనుండి ఇంట్లో ఎవరికీ పాలులేవు. పిల్లడికి కావాల్సిన పాలు మాత్రం కొంటాను” అని.

1916 లోనే ఒకసారి ఆయన అక్కగారు తన ఇద్దరి పిల్లలతో వచ్చింది. రాగానే జబ్బుపడ్డారు. ఇన్ ఫ్లయంజా అందరికీ వచ్చింది. నేనూ జబ్బుపడ్డాను. ఇంటి పనంతా ఆయన మీదేపడ్డది. అంత పనీచేసి ‘ధున్నా’ని ఎత్తుకొని స్కూలుకు వెళ్ళేవారు. ఒంటిగంటకొచ్చి పిల్లలకు అన్నాల్ పెట్టి, ధున్నాకు పాలు తాగించి, మళ్ళీ ధున్నాని ఎత్తుకొని స్కూలుకెళ్ళేవారు. ఇంత పని మీదపడ్డా కొంచెంకూడ విసుక్కునేవారు కాదు. ఆయన సహనం చూసినాకు చాలా ఆశ్చర్యం కలుగుతుండేది.

రాత్రిళ్ళు ఇద్దరి పిల్లల్ని పడుకోబెట్టుకొని నిద్రపోయి లేచేప్పుటికి ఆయన గుడ్డల్ని వాల్లిద్దరూ బాగా తడిపేసేవాళ్ళు.

ధున్నా పుట్టినప్పటినుండి మొదటి పిల్లను తనకు అలవాటు చేసుకున్నారు. ఆ పిల్ల పనంతా తనే చూసుకొనేవారు. తరువాత మూడు సంవత్సరాలకు ఇంకొక పిల్లవాడు జన్మించినప్పటినుండి ధున్నాను కూడ తనే చూసుకొనేవారు. ఆయనకు విసుక నేమాటే లేదు.

మూడవ పిల్లవానికి పదకొండవనెళ్లో పెద్దమ్మ వారువచ్చింది. బొబ్బలరంగు నల్లగా వుండటచూసి ఆయనతో డాక్టర్ను పిలవమని చెప్పాను.

ఆయన తన చదుకొనే గదిలోకి నెల్లి ఒక పుస్తకం ఏదో చూసొచ్చి అన్నారు — “వీడు బతకటం కష్టం.”

“ముందు మీరు డాక్టర్ను పిలవండి” అన్నాను.

“డాక్టర్ను పిలుస్తాలే. జనన మరణాలు సృష్టినైజం” నాకు ధైర్యం చెప్పేథోరణిలో అన్నారు.

అప్పుడే-నెళ్ళి తన సవతితల్లికి తెలిగ్రాం ఇచ్చినచ్చారు. ఆమెరాగానే అన్నారు. “నువ్వు పిల్లనూ, పిల్లడినీ పెట్టుకొని బయట హాలు పక్కనున్న గదిలోవుండు. నాకు వీళ్ళందర్నీ ఇంటినుండి ఎక్కడికైనా దూరం పంపాలని వుంది.”

“ఇట్లో అమ్మవారున్నప్పుడు ఎక్కడికీ వెళ్ళకూడదు.” అని ఆమె చెప్పింది. పెద్దపిల్ల లిద్దర్నీ పెట్టుకొని ఆమె వేరుగావుంది.

పదకొండవ రోజు రాత్రి పిల్లవాడు చనిపోయాడు. ఏడుస్తున్న నన్ను చెయ్యిపట్టుకొని ఆగదినుండి బయటకు తీసుకొచ్చి, ఓదావిస్తూ అన్నారు. “ఎద్దేంలాభం చెప్పు? అయినా వాడివల్ల నీవేంసుఖం అనుభవించావు? పుట్టి నప్పటినుండి ఒకటే జబ్బులు. నేను ఇంకా బ్రతికేస్తున్నాను. నన్ను చూసేనా నీకుఃఖాన్ని మర్చిపో” అని.

ఆ రాత్రంతా నా దగ్గర కూర్చోనే వున్నారు. ఉదయం శవాన్ని తీసుకెళ్ళిన తరువాత ఆ గదిలో వాడికిసంబంధించిన వస్తువు లన్నీ తీసేశారు. ఫెనాయిల్ వేసి కడిగించి, నాగ్రాణిపొగవేసి, కర్పూరం వెలిగించారు. తరువాత ఆ గదికి తాళం వేశేసారు. తొమ్మిది మాసాలవరకు ఆ గదిని అలాగేమూసి వుంచారు.

ఆతరువాత ఆయనకూడ జబ్బుపడ్డారు. ముందు తొట్టిస్తానం ప్రారంభించాను. కాని దానివల్ల పొట్టపెరగటం ఎక్కువయినందువల్ల అది ఆపేశారు. అప్పుడప్పుడు కడుపులో నొప్పికూడ వస్తుండేది. ఆయనకు మందు తినటమంటేనే ఇష్టమండేది కాదు.

నేను ఆయనఅనారోగ్యవిషయం మానాన్నకు రాశాను. రెండు రోజులకు నా సోదరుడు వచ్చాడు. ఆయనతో అన్నాడు- “నాన్న గారు మిమ్మల్ని శెలవుపెట్టి కొద్దిరోజులపాటు అలహాబాదు వచ్చి వుండమన్నారు. అక్కడే మీకు మందుకూడ ఇప్పించడలచారు.”

ఆయన : “ఎన్ని రోజులని ఈ మందులు తింటూ కూర్చోవటం !”

నా సోదరుడు : “లేదు మానాన్న మిమ్మల్ని తప్పక తీసుకు రమ్మన్నాడు.”

ఆయన : “నేను రాలేను. మీరు మందు ఇప్పించదలచిన డాక్టర్ను ఇక్కడకే పంపండి. కావాలంటే నువ్వుకూడవచ్చి ఇక్కడే వుండు.”

నా సోదరుడు : “అలహాబాదు నుండి ఇక్కడకు డాక్టర్ను తీసుకురావటం మాటలా ? మీరే అక్కడకు రండి.”

ఆయన : “మీ నాన్నగారితో చెప్పు నా ఆరోగ్యం చాలా బాగుందని.”

నా సోదరుడు వెళ్లిపోయాడు. ఒక వారం తరువాత మళ్ళీ వచ్చాడు. ఈనాటికూడ ఆయన అలహాబాదు వెళ్ళటానికి సిరాక రించారు.

మా ఇంటిమెట్లు చాలా ఇరుగ్గా వుండేవి. ఒకసారి పైనున్న మంచంకిందకూ, కిందవున్న మంచం పైకి మార్చవలసి వచ్చింది. ఆయన తన తమ్ముడిచేత ఆపని చేయించమని చెప్పి వెళ్ళిపోయారు. అతను తన అన్నచేతనే ఆపని చేయించమని అన్నాడు. నాకు చాలా కోపం వచ్చింది. చివరకు నేనే చేశాను. ఆయన స్కూలు నుండివచ్చి పై మంచాన్ని కిందకెవరు తెచ్చారని అడిగాడు. నేనేనని చెప్పాను.

ఆయన అన్నాడు — “నువ్వెందుకు తెచ్చావు ! నేనే చేసేవాడినిగా ?”

“అవును. అన్నీ మీరే చేస్తుండండి. ఈ చిన్నచిన్న పనులు ఇంట్లో కూర్చుని తినేవాళ్ళు చేయలేరా ?” అన్నాను.

ఆయన : “ఎవరిష్టం వాళ్ళని. ఇందులో బలవంతం ఎందుకు ?”

నేను : “తలొకపని మానుకుంటే కుటుంబం సరిగా నడుస్తుంది. అన్ని పనులూ ఒక్కరే చేయాలంటే ఎలా ? మీ తమ్ముడు ఆమాత్రం పనిచేయలేడా ?



ఆయన : “పోనిస్టూ. బలవంతంమీద ఎంతవరకనిచేయిస్తాం?”

నేను : “అయితే, అనుభవించండి ఎవరికేం?” అన్నాను.

‘నేనూ, నా ఇంట్లో మహారాజునే’

అది చలికాలం. స్కూల్లో ఇన్ స్పెక్టర్ జరుగుతుంది. ఒక రోజుంతా ఆయనకు స్కూల్లోనే జరిగిపోయింది. రెంజోరోజు మధ్యాహ్నానికి తన పని పూర్తిచేసుకొని ఇంటికొచ్చాడు. సాయంత్రం ఆయన వసండాలోకూర్చొని పేపరు చదువుకుంటుండగా ఇన్ స్పెక్టర్ మా ఇంటిముందునుండి గుర్రంమీద నెళ్ళాడు. తన్ను చూడగానే ఆయన లేచి నమస్కారం చేస్తారని అతని అభిప్రాయం. కాని ఆయన లేనలేదు. కొంచెం దూరంపోయి ఆగి ఆయన్ను పిలవమని ఒక సొకర్ను పంపాడు.

ఆయన వెళ్ళి “ఎ నుకు పిల్చారు?” అని అడిగాడు.

“నీవు చాలా గర్విష్టిలా కనిపిస్తున్నావు! నీ ఆఫీసు నీ ముందు వెళ్తుంటే లేచి నమస్కారం చెయ్యనవసరం కేదూ?” అని అడిగాడు ఇన్ స్పెక్టర్.

“నేను మీ స్కూల్లో వున్నంతవరకే మీ సొకరును. నా ఇంట్లో నేనూ మహారాజునే.” అని జవాబిచ్చాడు ఆయన.

అతడు వెళ్ళిపోయింటిరువారే ఆయన మాననవ్వు దావా వేస్తానని తన స్నేహితులతో అన్నారు. కాని అందరు వద్దని సలహా ఇచ్చారు. ఈ సంఘటన ఆయన్ను చాలా రోజులు బాధించింది.

ప్రతి నెలా 25 రూపాయలు బ్యాంకింగ్ కట్టించేదాన్ని. ఒక సారి 80 రూపాయలు బ్యాంకులో కట్టమని ఆయనకిస్తే ఇంత డబ్బు నీ కెలా వచ్చిందని అడిగాడు. ప్రతినెలా ఇంటి ఖర్చులు కొన్ని తగ్గించి పొదుపు చేశానని చెప్పాను. ఆ రోజునుండి బజారునుండి సామాను తీసుకురాగానే ఒక్క కానీ మిగిలినా నా చేతికిచ్చేవాడు. నన్ను ఎన్నడూ డబ్బు లెక్క అడగలేదు. ఏ పనీ నన్ను సలహా అడగకుండా చేసేవారు కాదు. ఇదంతా ఆయన మారుటి తల్లికి

గిట్టేదికాదు. తిండి విషయంలో చిన్న పిల్లవాడే! ఏది పెరిగితే అదే పలక్కుండా తిని వెళ్ళేవారు.

మేము గోరఖ్ పూర్ లోవుండగా మా ఇంట్లో ఒక ఆవు వుండేది. అది ఒక రోజు కలెక్టరుగారి బంగళాలో ప్రవేశించింది. కలెక్టరు ఆయన్ను వెంటనే రమ్మనీ లేకపోతే ఆవును కాల్చేస్తానీ కబురు పంపాడు. అది విన్న స్కూలు పిల్లలంతా ఉద్రేకంతో అరుస్తూ మా ఇంటిముందునుండే కలెక్టరు బంగళావైపుకు బయలు దేరారు. ఆయన గదిలో కూర్చుని రాసుకుంటున్నారు. నేను వెళ్లి ఆయన్ను బయటకు పంపించాను. కలెక్టరు బంగళా దగ్గరకెళ్లి “మీరంతా ఇక్కడెందుకు చేరారు!” అని పిల్లల్ని ఆయన అడిగాడు.

“వారగారి బంగళాకు మీ ఆవు వచ్చిందంట. దాన్ని అతను కాల్చేస్తానన్నాడట” అన్నారు పిల్లలు ఉద్రేకంతో.

“అయితే నాకెందుకు చెప్పలేదు?”

“మీదాకా ఎందుకు మేము చాలమా అని!”

“ఒక వేళ కాల్చేస్తాడే అనుకొండి. మీరేం చెయ్యగలరూ.”

“కాల్చేయటం మాటలా? రక్తపుటేకులు ప్రవహింప చేయం?” అన్నారు పిల్లలు ఆవేశంతో.

ఆయన పిల్లల్ని శాంతింపజేసి కలెక్టరు దగ్గరకు వెళ్ళారు. “మీరు నన్ను పిలిపించిన కారణం?” ఆయన అడిగాడు.

“మీ ఆవు నా బంగళా ప్రవేశించింది. మేము ఇంగ్లీషు వాళ్ళం కావాలంటే నీ ఆవును కాల్చగలనని తెలుసా?” అన్నాడు కలెక్టరు.

“మీరు ఆవును కాల్చదలుచుకుంటే నాకెందుకు కబురు పంపారు?”

“నేను కలెక్టర్ను! ఏమయినా చెయ్యగలను?”

“మీరు కలెక్టరనీ, ఇంగ్లీషువాళ్ళనీ, ఆవును కాల్చగలరనీ, కూడా నాకు తెలుసు. కాని, ప్రజల శక్తిముందు ఇవేవీ బలమైనవి

కావని తెలుసుకోండి!” అన్నాడు ఉబికివాస్తున్న ఉద్రేకాన్ని అణచుకుంటూ.

“ఈసారికి వదిలేస్తున్నాను. ఇకముందు నీ ఆవును భద్ర పరుచుకో!” అన్నాడు కలెక్టరు.

“మీరు ఆవును కాల్చండి కాని నన్ను మాత్రం పిలిపించకండి” అని బయటకు వచ్చేవారు.

హో శీ పండుగ :

గోరఖపూర్లో మాష్టరుగావున్న రోజుల్లో ఆయనకు హోశీ పండుగంటే చాలా ఇష్టంవుండేది. రెండురోజులు ముందునుంచే, రంగూ, గులాబ్, మిఠాయి, భంగ్ అన్నీ సిద్ధంచేసి ఉంచుకోనే వారు. పిల్లలందరినీ చేర్చి రంగులు కొట్టుకోవటం, భంగ్ తాగటం, మిఠాయినినటం, మొదలైనవాటితో పండుగరోజు చాలా ఉత్సాహంగా గడిపేవారు. అలాంటి సమయాల్లో ఆయన పాటలుకూడా పాడేవారు. ఒకసారి ఇద్దరంకలిసి కూడా పాడేవాళ్ళు !

కలకత్తాలో ప్రెస్ కొనాలనే ప్రయత్నం

ఆ రోజుల్లో ఆయనగారి మారుతితమ్ముడు కలకత్తాలో ఉద్యోగం చేస్తున్నాడు. ఒకసారి ఉత్తరం రాశాడు. అక్కడొక మార్వాడీతో కలిసి ప్రెస్ కొనాలను కుంబున్నాననీ, ఆ మార్వాడీ తొమ్మిదివేలు పెట్టుబడి పెడతాడనీ, మనం నాలుగున్నరవేలు పెడితే చాలుననీ రాశాడు.

నేను బ్యాంక్లో వేసి దీ, ఇంకొకరికి నోటురాసీ మొత్తం మూడువేల రూపాయలు చేర్చాము. ఆయన తన పెద్దతండ్రి కొడుకుని నెయ్యిన్నర అప్పుడిగారు. వెయ్యిరూపాయలు పంపి మిగతా ఐదువందలూ త్వరలోనే పంపుతానని రాశాడు. ఒకరోజు ఆయన్ను డబ్బు ఏమిస్తుమీద పంపున్నారని అడిగాను.

“వస్తు ఏమిటి? వచ్చిన లాభంలో సగం మనకు!” అన్నారు.



“అలాగాకాదు. పనీ, మేనేమెంటూ వాళ్ళు చూసుకుంటారు. ప్రెస్ మాత్రం ధున్నా పేరుమీద వుండాలి” అన్నాను.

“వాడికి కోపం వస్తుందేమో!” అన్నారు.

“రానివ్వండి! మీదగ్గరవుంటే తమ్ముడికి పెట్టుబడి పెట్టండి. కాని ఈ డబ్బుమాత్రం ఈ వస్తుమీద ఇవ్వాలిందే” అన్నాను?

“సరే! నువ్వు ఇలా అంటున్నావని వుత్తరం రాస్తాను!”

“రాయండి! అలాంటి మొహమోటాలు నాకేంలేవు. మీలాగ కళ్ళు మూసుకొని అందర్నీ నమ్మను.”

నాలుగోరోజు మా వుత్తరానికి జవాబు వచ్చింది. తనను అక్కడ అందరూ ఎగతాళి పట్టిస్తున్నారనీ, తనకుమాత్రం ధున్నా కంటే కావాల్సినవాళ్ళింకెవరున్నారనీ, తనను నమ్మలేనందుకు విచారంగావుందనీ రాశాడు ఆయన తమ్ముడు. ఈ ఉత్తరానికి జవాబేం రాయమంటావని అడిగారు.

నేను అన్నాను : “నేను రాసిన్నట్లు రాయండి. ధున్నా కంటే నీకు కావాల్సిన వాళ్ళేవరూలేరు కాబట్టి ప్రెస్ ధున్నా పేరు మీదనే వుంటుందని రాయండి. వీలుంటే ఓసారి రమ్మనిరాయండి.”

నేను చెప్పినట్లే రాశారు. మూడోరోజుకల్లా అతనువచ్చాడు. తనను అక్కడ అందరూ ఎగతాళి చేస్తున్నారని అన్నాడు.

“ఇందులో ఎగతాళి చేయాలిందేముంది! అదీకాక మనం కోమట్లము. కోమట్లలో తండ్రి కొడుకులమధ్యకూడ లెక్కలుంటాయని ఎవరికి తెలియని విషయం?” అన్నాను.

“ఈవస్తుమీద నేను డబ్బు తీసుకోలేను” అన్నారు.

“నేనూ ఇవ్వవలెమికోలేను” అన్నాను.

“ఈ విషయంలో నేనేమీ చెయ్యలేనందుకు విచారిస్తున్నాను.”

“విచారించ నవసరం లేదు. మీ అన్నగారు పంపిన డబ్బు పంపించండి” అన్నాను.

“పంపిస్తాలే!” అన్నాడు నిర్లక్ష్యంగా.

“పంపిస్తాలే కాదు. పంపాలి వెంటనే!” అన్నాను.

ఉద్యోగానికి రాజీనామా

1920 లో ‘సహాయనిరాకరణ’ ఆందోళన ప్రారంభమైంది. గాంధీజీ గోరఖపూర్ వచ్చారు. అందరం సభకు వెళ్ళాము. ఆయన ఉపన్యాసపు ప్రభావం మామీద బాగా పడింది. అప్పటినుండి ఆయనకు ప్రభుత్వోద్యోగం అంటే అసహ్యం ఏర్పడింది. రెండు సంవత్సరాల కిందట బి. ఏ. ప్యాచయూరు. అప్పుడు ఎమ్. ఏ. కు చదువుకున్నాను. ఆరోగ్యం బాగా చెడిపోయింది. ఒకరోజున “మీరు మందు తింటారా లేదా?” అని నిలదీశాను.

“మందునల్ల ప్రయోజనం!” అన్నారు.

“నేను అడిగేదానికి బదులు చెప్పండి! మందు తింటారా లేదా?” అన్నాను కోపంగా.

“తినకపోతే?”

“తినకపోతే స్పష్టంగా చెప్పేయండి! ఒక తులం నల్లమందు తిని హాయిగా కళ్ళుమూసుకుంటాను, ఈ మీ అవస్థను చూడకుండా!” అన్నాను.

“సరి నీ ఇష్టం. నామాట విసిపించుకోవు!”

“రేపటినుండే తినాలి!”

“రేపటినుండే తింటాను.”

తెల్లవారి ఒక నాటునైద్యుని దగ్గరనుంచి మందు తెప్పించాను. విరోచనాలు చాలా ఎక్కువగా అవుతున్నాయి. నైద్యుడు భయంలేదని చెప్పాడు. ఎసిమిదవరోజుకు కొంచెం తగ్గింది. క్రమేణా ఆరోగ్యం బాగుపడ సాగింది.

ఒకరోజు తనకు సర్కారు ఉద్యోగం చెయ్యటం ఇష్టంలేదనీ, ఆ విషయంలో నా అభిప్రాయం ఏమిటనీ అడిగాను. నేను నాలుగు రోజులుపోయాక చెబుతా నన్నాను. బుర్ర బద్దలుకొట్టుకున్నా ఒక

నిర్ణయానికి రాలేకపోయాను. నాకు డబ్బుంటే ఆశ లేకపోలేదు. బి. ఏ. చదివితే జీతం పెరుగుతుందనే ఉద్దేశంతోనే ఆయన అంత కష్టపడి బి. ఏ. పాసయ్యాడు. ఉద్యోగం వదిలేస్తే గత్యంతరం! ఇద్దరు పిల్లలున్నారు. ఇంకా పుట్టరనే సమ్మకంమాత్రం ఏముంది! ఒక నిర్ణయానికి రాలేకపోయాను.

నాల్గుగైదు రోజు తరువాత మళ్ళీ ఆయన నా నిర్ణయాన్ని అడిగారు. ఇంకోరోజు సమయంచూసి అడిగాను. ఆ రోజంతా ఆలోచించాను. ఆయన ఇంత జబ్బుచేసి బతికి బయటపడ్డాడు. జబ్బులోవుండగా “మూడువేల రూపాయలూ, ముగ్గురు పిల్లలూ ఉన్నాడు ఏంచేస్తావో” అన్నారు. భగవంతుని దయవల్ల ఆ గండం గడిచింది. ఆయనకు ఈ బుద్ధికూడ మంచికే పుట్టిందేమో! ఇలాగా ఆలోచించాను. అంతకు కొద్దికాలం క్రితమే ‘జల్యన్ వాలాబాగ్ హత్యాకాండ’ కూడ జరిగింది. బహుశా నా హృదయాంతరాళాల్లో కూడ తెల్ల ప్రభుత్వంపట్ల ద్వేషాన్ని ప్రజ్వరిల్లుతూవుండి వుండ వచ్చును! చివరకు ఆయనతో “సర్కారు ఉద్యోగం వదిలేయండి! ఈ ప్రభుత్వాన్ని తుడిముట్టించే బాధ్యత మనందరిమీదా వుంది” అన్నాను.

“ఈ లోపల మన పని ఏమవుతుందో ఆలోచించావా?” అన్నారు నవ్వుతూ.

“అది అంతా ఆలోచించాను. భగవంతుడు మీకు ఆరోగ్యాన్ని మంచికే ఇచ్చాడు” అన్నాను.

“బాగా ఆలోచించు! తరువాత నన్ను నిందించి ప్రయోజనం లేదు. బహుశా తిండికూడ దొరికదేమో!” అన్నారు.

“బాగా ఆలోచించే ఈ నిర్ణయానికి వచ్చాను.”

“అయితే రేపే రాజీనామా ఇచ్చేస్తాను. బహుశా ‘రేపే ఈ ఇల్లుకూడా ఖాళీచెయ్యాలి’ వుంటుందేమో! ఎక్కడికి వెళదాం!”

“మన ఊరు వెళ్ళిపోదాం!” అన్నాను.



“ఊళ్ళోమాత్రం మనకు ఇల్లెక్కడుంది? ఆ పున్న ఇంట్లో మా పిన్నీవాళ్ళు ఉంటున్నారాయె?” అన్నారు.

“మనకు లేని ఇల్లు ఆవిడకు ఎక్కడనుంచి వచ్చింది? మనం సగం తీసుకుందాం ఆవిడకు ఇష్టమయితే మనలో వుంటుంది. లేకపోతే వెళ్ళిపోతుంది!” అన్నాను కోపంతో.

“సరకారు ఉద్యోగాలు ఇంతమంది చేస్తుండగా మీకే ఏమొచ్చింది అసలుగదా తరువాత?” అన్నారు.

“ఎందుకంటాను? అందరిలో ఇంత త్యాగం వుండొద్దూ?”

“ఇందులో నువ్వు ఊహించే త్యాగం. తపస్సు సమీలేవు. ఇది మన పాపాలకు ప్రాయశ్చిత్తం మాత్రమే.”

“మన మేం పాపం చేశాం!” అన్నాను ఆశ్చర్యంగా.

మనం కాకపోతే మన పెద్దలు చేశారు! మన పూర్వుల తెలివితక్కువనే దేశంలో అజడి ఆరంభమైంది. భోగవిలాసాల్లో ఒళ్ళు మర్చిపోయి దేశాన్ని అన్యాయానికి చేశారు. లేక ఈ విజేతలు తమ శక్తిసామర్థ్యాలతో దేశాన్ని జయించారా?” అన్నారు.

“ఈ విజేత కళ్ళు గర్వంతో మూసుకుపోతున్నాయి.”

“నువ్వు పొరపడుతున్నావు. విజేతలు ఎప్పుడూ గర్వాంధులు గానే వుంటారు అలా లేకపోతే వాళ్ళు దేవతలే! కాని, పరాజితులైన మన సోదరులకు గర్వం తక్కువైందా? తెల్లవారికంటే తెల్లవారి సేవకావృత్తిని సంపాదించిన మన ఇండియాబాబులు రొమ్ము విరుచుకు తిరుగుతున్నారు. చదరంగంలో చూడు! సిపాయి మంత్రి కాగానే వంకర టింకరగా నడుస్తాడు. మనకు స్వరాజ్యం లభించడం కంటే భావదాస్యంనుండి విముక్తిపొందటం కష్టతరమైనది” అన్నారు.

మహా వీరప్రసాద్ పోద్దార్ గారి ఇంట్లో రెండు మాసాలు సుఖంగా గడిపాము. పోద్దార్ గారితో కలిసి చరఖాల వ్యాపారం పెట్టారు. కొన్ని మగ్గాలు పెట్టించి ఖాదీ నేయించారు. కొంతమంది

స్త్రీలను గోజుకూలిమీద నూలు వడకటానికి పెట్టారు. చరఖాలు కూడ అమ్మేవాడు. సాయంకాలాల్లో ఆయన స్నేహితులూ, పోద్దార్ గారూ, అందరూ కూర్చొని కబుర్లు చెప్పుకొనేవారు.

ఒకరోజు కూర్చొని మాట్లాడుకొంటున్న సమయంలో ఆకాశంలో ఎర్రటి మేఘాలు వ్యాపించాయి. ఆయన నాతో గాలీ వాన వచ్చేలాగుంది. త్వరగా భోజనం చెయ్యమని చెప్పారు. నేను పళ్ళెంముందు కూర్చోగానే గాలివాన ప్రారంభమైంది. పిల్లలున్న గదిలోకి పరుగెత్తుతాను. ఆయనకూడ వచ్చాడు. బయట పెద్దపెద్ద రాళ్ళు (వడగళ్ళు) పడుతున్నాయి. నేను వరండా లోకి పరుగెత్తుకెళ్ళి ఆయన రాసివుంచిన కాగితాలను తీసుకొచ్చి బల్లకింద పడేశాను. ఇంతలో కప్పును చీల్చుకుంటూ రాళ్ళు పడ సాగాయి. ఆయన గాబరాగా “చూడు రాణీ! పిల్లల తలలుగాని పగల్లేదుగదా!” అన్నాడు. వెంటనే ఇద్దరం ఒక శాలువా పట్టుకొని పిల్లల మంచానికి చెరి ఒకనైపు నిల్చున్నాము, పిల్లల తలకాయలను రక్షించటానికి. మా తలలను రక్షించుకోవటం ఎలా? మాయిద్దరి తలలకూ రాళ్ళూ తగిలాయి. వెంటనే నేను పిల్లల్ని ఒక బల్లకిందకు నెట్టి ఆయన్నకూడ బల్లకిందకు దూరమన్నాను. తరవాత నేనూ, నాకనూకూడ ఆ బల్లకిందనే ఇరుక్కున్నాము. కొంచెం సేపటికి రాళ్ళు పడటం ఆగిపోయింది.

“నీకు వున్న సమయస్ఫూర్తి నాకు లేదు. ఇచ్చాశ నువ్వు సమయానికి లేకపోతే ఒకరిద్దరి తలలు తప్పక పగిలిపోయివుండేవి!” అన్నారు.

పిల్లల్ని నిద్రపుచ్చి రాళ్ళను చూట్టానికి మే మిద్దరం బయటకు వెళ్ళాము. నడుం ఎత్తున రాళ్ళు పడివున్నాయి గోడ్డమీద. ఇంతలో ఆయన—“అరెరె! నా కాగితాలన్నీ కొట్టుకుపోయాయి!” అన్నారు.

“బల్లకింద సురక్షితంగా వున్నాయి” అన్నాను.

ఒకసారి ఏం జరిగిందంటే— ధున్నా చిన్నపిల్లడు. ఒక వ్యాసం రాసి టేబుల్ మీద పెట్టిలోపల కొచ్చాడు. ధున్నా

చిన్నగా అక్కడ కెళ్ళి కాగితాలు చింపటమే కాకుండా సిగారే తడిపేశాడు. ఆయన అడిచూసి ధున్నాను కోపంతో కొట్టారు. వాడి ఏడుస్తూ విని ఆయన అక్క గారితో అన్నాను: “చూడు వదినా ధున్నా ఏడుస్తున్నాడెందుకో?” అని.

“ఎందుకురా వాణ్ణి కొట్టావు?” ఆమె అడిగింది తమ్ముణ్ణి.

“చూడు నా కాగితాలన్నీ ఎలాపాడుచేశావో? ఆవ్యాసాన్ని ఇవ్వాలి పేరకు పంపాలనుకున్నాను” ఆయన అన్నారు.

“పసిబిడ్డ వాణి కే, తెలుసు? చిన్నప్పుడు నవ్వు ఇంతకంటే ఎక్కువ అల్లరిచేసినవాణివే!” అన్నది ఆమె.

“నేను రాసి ఉంచిన కాగితాలను ఎప్పుడైనా చింపానా?”

“నువ్వు చింపటానికి రాసేవాళ్ళుంటే గదా? రామూ చెవి కోయలా? నీ వ్యాసం చెవికంటే ఎక్కువ ఏమిటి?”

ఆయన మెదలకుండా కూర్చున్నారు. ఆ తరువాత కొద్ది రోజులకే మేము లహమీ వెళ్ళాము.

ల హ మీ : కా స్పూ ర్ :

లహమీ (బనారస్) వచ్చిన తరువాత, ఆయన ఒక ప్రతికకు ప్రతినెలా రెండు వ్యాసాలుకానీ, రెండు కథలుకానీ రాసి ఇచ్చే వారు. ప్రతికవాళ్ళు నెలకు నలభై గూపాయలు ఇచ్చేవాళ్ళు. అది కాక వేరే ప్రతికలకు రాస్తుండేవారు.

ఉదయం కాలకృత్యాలు తీర్చుకున్నతరువాత, ఫలహారం చేసి రాయటానికి కూర్చోనేవారు. పన్నెండుగంటలకు లేచి భోజనం చేసేవారు. భోజనానంతరం ఒకగంట విశ్రాంతి తీసుకొనేవారు. మళ్ళీ రెండు గంటలకు రాయటానికి కూర్చోనేవారు. సాయంకాలం ఏడైతే నా కొంచెం ‘టఫిన్’ తీసుకొని పిల్లల్ని ఆడించేవారు. అదే సమయంలో వాక్టర్ల కూర్చోని బాతాఖానీ వేసేవారు. ఊళ్ళో వాళ్ళు ఎంతో మంది వస్తుండేవాళ్లు. ఇదీ ఆయన జీవితకార్యక్రమం.

ఒకసారి ఆ ఊరి జమీందారుని అడిగి ఉచితంగా కొయ్య తీసుకున్నారు. ఇద్దరు వడంగులను స్వంత ఖర్చుతో పిలిపించి, రాట్నాలు చేయించి ఆ ఊళ్ళోవాళ్ళకు పంచిపెట్టారు. నూలు ఎలా వడకాలోకూడా నేర్పించారు. ఇలా రెండుమాసాలు గడిచి పోయాయి.

ఒకరోజు నేను వేడివేడి రొట్టెలు చేసి ఆయనకు పెట్టాను. నెయ్యి వెయ్యలే దేమో అడిగారు. ఇంట్లో లేదన్నాను. ఆయన తన పిన్నినిపిల్చి అడిగారు: “ఇంట్లో నెయ్యి ఎందుకు లేదు?”

“ఒక్కరోజు నెయ్యి లేకుండా తినలేవా?” అన్నది ఆమె.

“ఒకరోజు నెయ్యి, ఒకరోజు కూర, ఒకరోజు పప్పు, ఈవిధంగా రోజూ ఏదో ఒకటి లేకుండా చేస్తావు? ఎందుచేత?” అన్నారు కోపంగా.

“దానికి న నేనెం చెయ్యమంటావు?” అన్నదామె.

ఆయన కోపంతో పళ్లెం ముందునుంచి వెళ్ళిపోయాడు. అందరూ భోజనం చేశారు. నాకు వంటఇంట్లోనే అడుగుపెట్టబుద్ధి పుట్టలేదు. అర్ధరూపాయి నెయ్యి తెప్పి చాను. ఎండలో మినప్పప్పు రుబ్బి గారెలూ, హల్వా చేశాను. భయపడుతూనే ఆయనదగ్గరకు తీసుకెళ్ళాను. “ఇప్పుడు నేను ఏమీ తినను!” అన్నాను. “ఎంతో కష్టపడి చేశాను ఇంతవరకు నేనూ ఏమీ తినలేదు!” అన్నాను. మారుమాట్లాడకుండా తిన్నారు.

ఆ తెల్లవారే మా నాన్న చనిపోయారని వచ్చింది; అలహా బాదు వెల్లాము ఒకవారం తరువాత ఆయన కాన్పూరు వెళ్ళారు. అక్కడ ఒక మార్వాడీ విద్యాలయంలో హెడ్ మాస్టరు చోటు ఖాళీ వుందనీ, ఆయన్ను ఆపని చెయ్యమనీ కోరారు. దాని మేనేజరు, గణేశ్ శంకర్ విద్యార్థిజీకి మిత్రుడు. ఆ ఉద్యోగం చెయ్య టానికి ఆయన అంగీకరించారు. అది 1921 జూన్ లో జరిగింది. జూలై నుండి ఉద్యోగంలో ప్రవేశిస్తానన్నారు. తరువాత బనారస్ వెళ్ళాము.



జూలై ఐదవ తేదీన కాన్పూరు ప్రయాణం ఆరంభము. అప్పుడు నేను గర్భిణీతో వున్నాను. ఆయన పిన్నమ్మ నన్ను అక్కడడంచి వెళ్ళమంది.

“ఉంచను. అసలే ఆవిడ ఆరోగ్యం అంతంతమాత్రం. ఏ నిమిషంలో ఏం జరుగుతుందో? తరువాత జీవితమంతా పశ్చాత్తాప పడాలి!” అన్నారు.

“ఎలాగ రాసిపెట్టంటే అలాగే జరుగుతుంది. నువ్వు అడ్డు పడతావా?” అన్నది ఆమె.

“ఆ జరిగిదేదో నా కళ్ళయెదుటే జరిగితే పశ్చాత్తాపపడల్సిన అవసరం వుండదు” అన్నారు.

“అప్పుడు నాకు కబురుచేస్తే నేను రాను” అన్నది ఆమె.

“అదంతా నీ ఇష్టాయిష్టాలమీద ఆధారపడి వుంది!” అన్నారు.

జూలై ఐదో తారీఖున మేము కాన్పూరు వచ్చాము. నా ఆరోగ్యం పూర్తిగా దెబ్బతినిపోయింది. పనిమనిషి ఒకరోజువస్తే ఒకరోజు పచ్చేదికాదు. ఏం తిన్నా అరిగేదికాదు. సగ్గుబియ్యం జావ తాగేదాన్ని. ఇంటిపనీ, స్కూలుపనితో సతమతమవుతూనే రాస్తూవుండేవారు. ఒకరోజు నాకు ఎక్కువ విరోచనాలు అయ్యాయి. తెల్లవాపరూమున నాలుగుగంటల ప్రాంతంలో బయటకు వెళ్లి పడిపోయాను. ఆయన పరుగెత్తుకొచ్చి నన్ను తీసుకెళ్లి మంచంమీద పడుకోబెట్టారు. నాకు కొంచెం స్పృహవచ్చినతర్వాత అన్నారు: “ఈ స్థితిలో నన్ను పిలవకుండా వంటరిగా ఎందుకెళ్ళావు?”

“మిమ్మల్ని కష్టపెట్టడం ఇష్టంలేక.”

“చచ్చిపోయిన తరువాత శవాన్ని చూపించదలచుకున్నావా?”

“బలహీనంవల్ల పడిపోయాను. అంతమాత్రానికే చచ్చి పోతానా?”

“ఇప్పుడు చచ్చిపోయినంతపనీ అయింది.”

ఆ తరువాత నెలా పదిహేను రోజులకు 'బన్నా' పుట్టాడు. వాళ్ళ పిన్నమ్మ రావటమయితే వచ్చింది కాని, ఇరవయ్య రోజులకే వెళ్ళిపోయింది.

కా న్నూ రు :

ఒకరోజు ఓ పెద్దమనిషి వచ్చాడు. అతని కొడు రైల్వో పోయిందనీ, అందులోనే పర్సుకూడా వుందనీ, 15 రూపాయలు అప్పు కావాలనీ అడిగాడు. ఇంకా, తను పెళ్లాం బిడ్డలను తీసుకు రావటానికి అత్తవారింటికి వెళుతున్నాననీ, మేముడబ్బు ఇవ్వకపోతే ఇక్కడే వుండిపోవాల్సివస్తుందనికూడా చెప్పాడు. ఆయన లోపల కొచ్చి నన్ను 15 రూపాయలు అడిగారు.

“నాదగ్గర ఎక్కడున్నయ్! స్కూలుపిల్లల ఫీజుమాత్రం వుంది!” అన్నాను.

“ఏదో ఒకటి ఇవ్వు! పాపం చాలా కష్టంలో వున్నాడు! అన్నారు.

“సమయానికి తిరిగి ఇవ్వలేకపోతే!”

“అదంతా తరువాత చూసుకుందాంలే!” అన్నారు.

నేను 15 రూపాయలు ఇచ్చాను. ఆ వచ్చిన పెద్దమనిషి డబ్బు తీసుకొని వెళ్ళిపోయాడు.

ఐదారురోజుల తరువాత అతను తన భార్యబిడ్డలతో వచ్చి దిగాడు. మూడురోజులుండి మళ్ళీ 20 రూపాయలు అప్పజిగాడు. ఆయన భయపడుతూ భయపడుతూ నాదగ్గర కొచ్చి “మహాశయుడు మళ్ళీ 20 రూపాయలు అడుగుతున్నాడు, నే నేం చేసేది?” అన్నారు.

“ఏం చేస్తారో చెయ్యండి. నాకేం తెలుసు! ఫీజంతా ఖర్చు పెట్టుకున్నారంటే సమయానికి కష్టపడతాము. అంతడబ్బు నాదగ్గర ఎక్కడ ఉంటుంది?” అన్నాను.

“డబ్బు లేకపోతే ఇంకేం వీళ్ళందర్నీ మేపు!” అన్నారు.

“నా కేం తెలియదు. మీరే ఏంచేస్తారో చెయ్యండి!”

“డబ్బు యిచ్చేంతవరకూ ప్రిళ్లు కడలరు. కలుగురికి పేన్ని రోజులని వండిపెడతాం చెప్పా ! అదీగాక, అలాను ఇలా కెళ్లగానే పంపిస్తా నంటున్నాడాయె !” అన్నారు.

నేను 15 రూపాయలుమాత్రం ఇచ్చాను. అన్నరోజుకు డబ్బు పంపలేదు. ఇరవయ్య రోజుల తరవాత ఆయనకు ఉత్తరం రాయమని చెప్పాను : “నువ్వు చెప్పకండానే ఇప్పటికి రెండు ఉత్తరాలు రాశాను !” అని అన్నారు ఆయన.

“ఇప్పుడైనా ఇంకెవరికీ అప్పు ఇవ్వని ఒప్పేసుకొండి” అన్నాను.

“నీకేం ఇంట్లోకూర్చుని నువ్వు అలాగే బుతావు? ఎవరైనా వచ్చి అడిగితే ఎలా లేదనటం ?”

“మీకేమీ కష్టసుఖాలు తెలియకండా వున్నాయి. ఒక రూపాయి పెట్టెలో పెడితే పదిరూపాయలు అవుతాయని మీ ఉద్దేశం!” అన్నాను.

“అదే విధంగా నువ్వు పెట్టెలోనుంచి తీసి ఇస్తూనేఉంటా వాయె ! లేకపోతే నువ్వుమాత్రం ఎలా ఇవ్వగలవు ?”

“నా కష్టాన్నికూడా కొంచెం ఆలోచించండి !”

“ఇదంతా నీ తప్పే ! అందరికీ దాచుకోవటం తెలిస్తే.

నీకు ఇవ్వటం మాత్రమే తెలుసు ! అందుకు నన్నేం చెయ్య మాంటావు ?” అన్నారు నవ్వుతూ.

ఆ రోజునుండి నేను ఎవరికీ అప్పుఇవ్వలేదు. కాని తరవాత కొద్దిరోజులకు గ్వాలియర్ నుండి ఒక ఉత్తరం వచ్చింది. ఆ ఉత్తరం రాసిన పెద్దమనిషికి వందరూపాయల ఉద్యోగం ఒకటి వచ్చి దట. దానికి వందరూపాయలు అమానతు కట్టాలట.

ఆయన నాకు ఉత్తరం చదివివిస్పించారు. అతనిమీద నిజానికి నాకే ఎక్కువ జాలివేసింది. మనం ఒక వందరూపాయలు అప్పుఇస్తే

వందరూపాయల ఉద్యోగం వస్తుంది. ఒకరి జీవితాన్నే బాగుచేస్తున్నాము అరుకొని వందరూపాయలు ఆయన చేతికిచ్చి మనియార్డరు చేయమన్నాను.

“నెలకు 50 చొప్పున ఇచ్చిన రెండు నెలల్లో మనబాకీ తీరిపోతుంది!” అన్నారు ఆయన డబ్బుతీసుకుంటూ.

“అదంతా ఇప్పుడు ఆలోచించకండి పాపం! ఉద్యోగంవచ్చి అతడు బాగుపడటమే మనకు కావాల్సింది.” అన్నాను.

డబ్బు పంపుతూ ఉత్తరంలో ‘ఈడబ్బు నేనుకాదు, శివరాణి పంపుతున్నది’ అని రాశారు. అతడు తన కృతజ్ఞతను తెలుపుతూ ఉత్తరం రాశాడు. తనకు ఉద్యోగం దొరికిందని కూడా రాశాడు. నెలరోజులవరకు తరచు ఉత్తరాలు రాస్తూనే ఉన్నాడు.

తరవాత కొద్దిరోజులకు అతడు స్వయంగానేవచ్చి దిగాడు. నెలరోజులు శిలపుపెట్టి వచ్చానన్నాడు. “మా అమ్మ చనిపోయింది. మా నాన్న రెండోపెళ్లి చేసుకున్నాడు. ఇక నేను ఆ గడపతొక్కతలచలేదు. ఇదే నా ఇల్లుగా భావించుకుంటున్నాను” అన్నాడు.

రెండు మూడు రోజుల తరవాత ఆ పెద్దమనిషి హోటల్లో ఉంచటం మంచిదని చెప్పాను ఆయనకూడా అదేమంచిదని తోచిందో ఏమో, రెండోరోజునుంచే హోటల్లో వుంచారు. పదిహేను రోజులవరకూ ఉన్నాడు. ఆ రోజుల్లో ఆయన ‘హంస’ అనే పత్రికను నడపాలని ఆలోచిస్తున్నాడు. ఆ పెద్దమనిషి అది విన్నాడు. మళ్ళీ ఇరవయ్యే రోజులకల్లా వచ్చాడు. అప్పుడే కమల వివాహం చేశాము. ఆ సందర్భంలో ఓపదిహేను రోజులు ఉన్నాడు. మళ్ళీ 50 రూపాయలు అప్పుఅడిగాడు ఇచ్చాము. తరవాత అతను వెళ్లిపోయాడు. ఆయనకూడా లభ్యవెళ్ళారు. నేనుమాత్రం ఇంటి దగ్గరనే వున్నాను.

ఆ తరవాత అతడు పాట్నాలో వివాహం చేసుకున్నాడట. ఆ సందర్భంలో భార్యకు బంగారు గాజులూ, చెవులకు పోగులూ,



రెండు మూడు పట్టుచీరెలూ, పెండ్లిఖర్చులకు వందరూపాయలూ ఇచ్చి పాట్నా వరికూ పంపించి వచ్చారు.

అతడు తన భార్యతో లభోన్నీ వచ్చాడు. మూడోరోజుకల్లా అతన్ని వెళ్తున్నట్లూ పోలీసులు వచ్చారు. అతను పరారి అయిన వ్యక్త! ఆయన నెంటనే అతన్ని ఇంటినుండి వెళ్ళగొట్టారు. ఈ విషయమంతా ఆగస్టులో నేను లభోన్నీ వచ్చినప్పుడు తెలిసింది. ఒకరోజు కంసాలి డబ్బుకు వచ్చాడు. ఆ కంసాలి చేతనే మా అమ్మాయికి నగలు చేయించాను.

“నీ డబ్బంతా ఇచ్చేశాంగా?” అన్నాను.

“ఆ డబ్బు కాదండీ! బాబుగారు ఒక బెంగాలీ బాబుకు నగలు చేయించి ఇచ్చారు” అన్నాడు కంసాలి.

“ఆ బెంగాలీబాబు పంపించగానే ఇస్తాంతే” అన్నాను.

“అవును. ఉత్తరంకూడా రాశాను. పంపగానే ఇచ్చేస్తాను” అన్నారు ఆయన చిన్నగా.

కంసాలి వెళ్ళిపోయాడు. “అతడిదగ్గర డబ్బు లేకపోతే మీరెందుకు ఇప్పించాను?” అని అడిగాను.

“నువ్వు ఉద్యోగంకోసం వందరూపాయలిచ్చినట్లే నేనూ పెళ్ళికి నగలు ఇప్పించాను? నువ్వు వున్నట్లయితే ఆ పిల్ల నీ కాళ్ళు పిసికేడి!” అన్నారు.

నేను జవాబు చెప్పలేకుండా అక్కడనుంచి లేచి వెళ్ళి పోయాను. ఒకరోజు బట్టలషాపువాడు వచ్చాడు. ఎందుకు వచ్చావని అడిగితే, ‘బాబుగారు ఒక బెంగాలీ బాబుకు గుడ్డలు ఇప్పించారని చెప్పాడు. అతనికీ ఆ కంసాలికి చెప్పిన మాటనే చెప్పి పంపించాను. ఆరోజు నేను చాలా విసుక్కున్నాను. ఆయన నాకు తెలియకుండా కథలురాసి ఎలాగో ఆ అప్పులు తీర్చారు. ఆ అప్పులు తీర్చటానికి దాదాపు రెండు సంవత్సరాలు కష్టపడ్డాను.

ఈవిషయం ఆయన స్వర్గస్తులెసతరవాత జై నేంద్ర చెప్పాడు. ఇంట్లో చెప్పవద్దని చెప్పారట.

ఇంకొక మహాశయుడు ఒకసారి రెండువందల రూపాయలు పుచ్చుకొళ్ళాడు. అప్పుడు నేను జైల్లో వున్నాను. జైలునుండి వచ్చిన తరువాత ఆ డబ్బు విషయం అడిగితే ఖచ్చితమైనదిగా నాని చెప్పాడు. కాని నేను నమ్మలేదు. చివరకు అసలుసంగతి బైటపెట్టాడు. అందరి అవసరాలను తీర్చే కన్ట్రాక్టు తీసుకున్నారా అని అడిగాను.

“ఏం చెయ్యమంటావు? నేనుమాత్రం కోరి కష్టాల్లో చిక్కుకుంటున్నానా? అడిగితే లేదనటం చాతకావటంలేదు.”

“మీకేం తెలుసు, సంసారాన్ని ఎంత పొదుపుగా ఉదు కొస్తుంటే ఆ డబ్బు మిగులుతుందో? ఒకప్పుడు మీరు ఒక్కొక్క దమ్మిడికొరకు ఎంత కష్టపడ్డారు?”

“రాణీ! ఇకనుంచి ఆ మిగిల్చే డబ్బేదో నీ పేరనే బ్యాంకిలో కట్టుకో! అడవాళ్ళు డబ్బుచేరుస్తారు. నిజంగా ఇది చాలా మంచి అలవాటే!” అన్నారు.

“డబ్బు పొదుపుచేస్తుంది నా కోసంకాదు మీ కోసమే! ఇది వరలో డబ్బుకు ఎంత అవస్థపడేవారు? మిమ్మల్ని సుఖపెట్టాలని నేను నానాతిప్పలూ పడుతుంటే, మీరేమో నా దగ్గరే దొంగలాగ ప్రవర్తిస్తారాయే!” అన్నాను.

“నాకుమాత్రం నిన్ను మోసంచెయ్యాలని ఉంటుందా? ఈ దౌర్భాగ్యులు నా ప్రాణం తీసేస్తున్నారు” అన్నారు.

“ఇకనుంచి డబ్బు మీ చేతిమీదగానే వాడండి. ఇలాంటి చాటుమాటు పనులుచేస్తూ ఆత్మకు ద్రోహంచెయ్యకండి.”

“నేను దొంగతనం చేసేది నీ దగ్గరేగా? నువ్వు నాకు అంత కఠినశిక్ష విధించవనికు డా నాకు తెలుసు” అన్నారు.

“ఇవ్వాటినుంచి మీ డబ్బులో నేను ఒక్క చిల్లికానీ అంటు కోను!” అన్నాను.

“ఇవ్వాటినుంచి నేను ఎవరికీ ఒక్క దమ్మిడి ఇవ్వను! ఆ బరువూ భారమంతా నీకే వదిలేస్తున్నాను” అన్నారు.

‘బన్నా’ పసివాడు. వాడు ఏడుస్తుండే మా అమ్మయివాడిని ఎత్తుకుంది. ఇద్దరూ పడ్డారు. బన్నా తలకు దెబ్బతిగిలింది. మూడు రోజులవరకూ వాడు మంచంమీద పడుకొలేక పోయేవాడు. నేను వాడిని ఎత్తుకొనే వుండేదాన్ని ఆ మూడు రోజులూ ఆయనే వంట చేశారు మూడున్నరకు లేచేవారు. కొంతసేపు రాసుకుని తరువాత ధున్నాకు చదువు చెప్పేవారు. స్నానంచేసి స్కూలుకు వెళ్ళేవారు. స్కూలునుండి వస్తూ కూరగాయలూ అవీ కొనుక్కొచ్చేవారు. కొంచెంసేపు పిల్లల్ని ఆడించేవారు. ఇది ఆయన దైనిక కార్యక్రమము.

రోజూ కాంగ్రెసు సమావేశాలకు హాజరయేవారు. ఒక సారి రాత్రిపదిగంటలకు ఇంటి కొచ్చేవారు. ఆలశ్యంగావచ్చిన రాత్రిళ్ళు పనిచెయ్యలేక పోయేవారు, కాని మూడు గంటలకే లేచి చదవటం, రాయటం చూసుకొనేవారు. నేను పోట్లాడతాననే భయంతో శబ్దం చెయ్యకుండా లేచి పనిచేసుకొనే వారు. ఆ సంవత్సరంలోనే ఆషాఢ మాసంలో బాగా జబ్బు పడ్డారు. తొమ్మిది రోజులయినా జ్వర తీవ్రత తగ్గలేదు.

పదోరోజు స్కూలు మాప్టెర్లువచ్చి ఎలా వుందని అడిగారు.

“జ్వరం తగ్గలేదు. ఇది నన్ను వదిలే లక్షణాలేమీ కన్పించటంలేదు” అన్నారు.

ఒక మాప్టరు వెళ్ళి వైద్యుని తీసుకొచ్చాడు. అతనిమందుతో జ్వరమైతే తగ్గింది. కాని రక్తవిరోచనాలు పట్టుకున్నాయి. పది రోజులవరకూ ఆవుతూ నేడన్నాయి. ఒక రోజు ఆయన పాయఖానాలోకి వెళ్లారు. నేను తలుపుదగ్గర నిల్చున్నాను. ఏదో శబ్దమయితే తలుపు తెరిచాను. ఆయన మైకంగా పడిపోయి ఉన్నాడు. ఎలాగో మంచం వరకూ తీసుకొచ్చాను. నొకరుచేత ఒక మాప్టరుకు కబురు పంపించాను. మాప్టరు వైద్యుని దగ్గరమందు తీసుకొచ్చాడు. తరువాత విరోచనాలు తగ్గిపోయాయి కాని చాలా రోజులవరకూ బలహీనం వల్ల మెట్లు దిగలేకపోయేవారు.

అంత బలహీనంలో కూడ ఆయన రాయటం మానలేదు. నేను నిద్రపోయిన తరువాత చిన్నగా లేచి వెళ్ళి, కలం కాగితాలు తెచ్చుకొనికూర్చోనేవారు. మంచంమీద రొజాయి కప్పకూర్చొని రాసేవారు. ఆరోజుల్లో 'ప్రేమాశ్రమము' రాస్తున్నారు. నేనుచూస్తే కొప్పడేదాన్ని.

“రాయటం లేదు. ఇంతకుముందు రాసింది చదువుకుంటున్నాను” అనేవారు.

“ప్రపంచమంతా మిమ్మల్ని మోసంచేస్తుంటే మీరు నన్ను చెయ్యాలని చూస్తారు!” అనేదాన్ని.

ఒకనాటి స్వప్నంలో ఎవరో వచ్చి, వచ్చే జూలైనుండి ఆయన ఆరోగ్యం బాగుపడుతుంది అని చెప్పారు. మెలుకువ వచ్చింది. నాకు చాల సంశోషం కలిగింది. ఇంతకుముందు కూడా ఒకటి రెండు ఇలాంటి స్వప్నాలే వచ్చాయి. అవి నిజమయ్యాయి కూడా.

“నిద్రపోతున్నారా?” ఆయన్ను పిలిచాను.

“లేదు, ఏం?”

“వచ్చే జూలైనుండి మీకు పూర్తిగా నయమవుతుంది.”

“నిద్రలోకూడ నా అనారోగ్యంవల్ల పడే బాధను మర్చిపోలేకుండా వున్నావులాగుంది” అన్నారు.

“నేను చెప్పింది నిజమవుతుంది. రేపు పొద్దున్నే మీ డైరీలో రాసుకోండి, చూద్దాం నిజమవుతుందో కాదో?”

“సరి చూస్తాను. నీ కల ఎంతవరకు నిజమవుతుందో?”

కాశీనాథ్ కూ ఆయనకూ ఈమధ్య పడటంలేదు “ఈదరిద్రుడు నా ప్రాణం తీసేస్తున్నాడు!” అన్నారు ఒక రోజు.

“రాజీనామా ఇచ్చేయ్యండి! ఎన్నోరోజులు అతని సాధింపులు పడతారు!” అన్నాను.

“ఉద్యోగం లేకుండా ఎలాగడుస్తుంది?” అన్నారు.



“ప్రభుశ్శోద్యోగం వదిలేప్పుడు ఇక్కడ ఉద్యోగం నోరుకు  
తుందనుకున్నామా ఏం?” అన్నాను.

“రాణీ! ఈ దేశంలో కలంమీద బతకటం అసాధ్యమైనపని”  
అన్నారు.

“ఉన్నంతలో నే గడుపుకుందాం. ఇష్టంలేనిచోట ఎన్నిరోజులు  
పడివుండగలం!” అన్నాను.

“అయితే రాజీనామా ఇవ్వమంటావా?”

“ఇవ్వండి!”

ఆ రోజుల్లో కాశీనుండి ‘మర్నాద’ అనే ఒక మాసపత్రిక  
వెలువడతూ ఉండేది. దానికి సంపాదకుడు స పూర్ణానంద్. ఆ రోజు  
‘మర్నాద’లో పనిచేయటానికి రమ్మని ఆయనకు ఉత్తరం వచ్చింది.  
జీతం నూటయూభయ్ రూపాయలు ఇస్తామని రాశారు. ఆ రోజు  
స్కూలు ఉద్యోగానికి రాజీనామా ఇచ్చేశారు. కొందరు మాస్టర్లకు  
ఆయన వెళ్ళినోయే సందర్భంలో సన్మానపత్రాన్ని సమర్పించి, విందు  
చెయ్యాలనివ్వంది. కాని కాశీనాథ్ కు అది ఇష్టంలేదు. అయినా  
ఆయన గౌరవార్థం విందుచెయ్యబడింది. ఇతడు మాస్టర్లను ఉద్యోగం  
నుంచి తొలగించారు. పాఠిక ముప్పయ్యేమందిదాకా విద్యార్థులు  
స్కూలు వదిలేశారు.

నా సోదరుడువచ్చి నన్ను ఇంటికి తీసుకెళ్ళాడు. ఆయన  
ఒక్కరే కాశీవెళ్ళాడు. కబీర్ చౌరాలో ఇల్లు తీసుకున్నాడు. శ్వయంగా  
వంటచేసుకునేవారు. ఆయన మారుటి తమ్ముడుకూడా అక్కడే  
భోజనం చేసేవాడు.

ఒకటిన్నర సంవత్సరం ‘మర్నాద’ ఆఫీసులో పనిచేశారు.  
తరువాత ‘విద్యాపీఠ్’ లో ప్రధానోపాధ్యాయులుగా చేరారు.  
జీతం నూట ముప్పయ్యైదు రూపాయలు. జూలైనుండి ఆరోగ్యం  
కూడా చాలావరకు బాగుపడింది.

“నీ కల నిజమైంది” అన్నారు.

“భగవంతుని దయ!” అన్నాను.

\*

\*

\*

1921 నాటిమాట. ఆయన పెదనాన్న కొడుకు ‘ఇండోర్’ వచ్చాడు. ఒక మంగలిది ఎవరో చాలా అశ్లీలంగా తిడుతోంది. అది విన్న ఆయన అన్నకు కోపంవచ్చి నాలుగు చెంపదెబ్బలు కొట్టాడు. ఆ ముసలిది ఏడుస్తూ ఆయన దగ్గరకు వచ్చి మొరపెట్టుకుంది. దాన్ని ఓదార్చి పంపించారు.

“మా అన్నయ్యకు కోపంవస్తే, మంచీ చెడూ అనే ఆలోచనే ఉండదు. అయినా ముసలి ముండను కొట్టటమేమిటి?” అన్నారు నాతో.

“దొంగముండ మహా చెడ్డనోరు!” అన్నాను.

“అయితే కావచ్చు! దాన్ని కొట్టే అధికారం వాడికేం వుంది?” అన్నారు.

“ఒకొక్కరు సహించగలరు; ఒకొక్కరు సహించలేరు.”

“అయినా కోపానికి ఒకహద్దూపద్దూ అంటూ ఉండొద్దూ?”

సాయంకాలం అన్నను అడిగారు ఆ ముసలిదాన్ని ఎందుకు కొట్టావని.

“ఏంచెయ్యమంటావు? కోపంవచ్చింది” అన్నాడు అన్న.

“నువ్వు కొట్టినందువల్ల దాని నోరు బాగుపడుతుందా!”

“కాదని నాకు తెలుసు! కాని కోపాన్ని ఆపుకోలేకపోయాను”

అన్నాడు.

“దెబ్బకు దెబ్బ తగిలింది, ఫలితం శూన్యం.”

“కోపంలో ఏదో చేశాను.”

“ఆ ముసలిదాన్ని క్షమాపణ అడగ వా?”

“నేను అడక్కపోతే ఏం? ధున్నావాళ్ళ అమ్మ అన్నంపెట్టి సమాధానపరచి పంపిందిగా?” అన్నాడు.

\*

\*

\*

1922 నాటిమాట. ఆయన అన్నకు డబ్బు కావాల్సివచ్చింది. ప్రెస్ లో ఆయన్ను 'నవాబ్, నాకు డబ్బు కావాలిరా' అని అడిగాడు.

“లేవు. కావాలంటే ఎవరిదగ్గరైనా అప్పు తీసుకొని ఇస్తాను” అన్నారు ఆయన.

“అప్పు అడగటంచేనికి అనవసరంగా! ఇంటికి వెళ్లి ధున్నా వాళ్ళ అమ్మను అడిగి 'తీసుకుంటాలే’ అన్నాడు అన్న.

“ఆమె దగ్గరకూడా లేవు.”

“నీకైతే వుండవు. నాకు ఇస్తుందిలే.”

“ఆమె దగ్గర నిజంగా డబ్బు లేదు ఏలా ఇస్తుంది.”

సాయంకాలం ఆయన అన్నవచ్చి మా అమ్మాయిలో పది హేను రూపాయలు కావాలని కబురు పాపారు. లేవన లేకపోయాను. పెట్టెలోనుండి పదిహేను రూపాయలు తీసి యిచ్చాను.

రాత్రి ఆయన ఇంటికొచ్చి “మా అన్నయ్యవచ్చి వెళ్ళాడా?” అని అడిగారు.

“అవును! పదిహేను రూపాయలుకూడా తీసుకెళ్ళాడు” అన్నాను.

“డబ్బు ఎక్కడిది? నీ దగ్గరకూడా లేవని చెప్పాను. అన్నయ్య నేను అబద్ధం చెప్పాననుకుంటాడు” అన్నారు.

“మీకు అలా చెప్పారని నాకేం తెలుసు! అయినా నా దగ్గర ఆ మాత్రం డబ్బు ఉండకుండా ఎలా ఉంటుందనుకున్నాడు?” అన్నాను.

“ఇకనుండి నేను నిశ్చింతగా ఉంటాను.”

“మీకు నిశ్చింతగా ఉండాలనేగా నా కోరిక?” అన్నాను.

“ధన్యవాదాలు!” అన్నారు నవ్వుతూ.

బిడ్డకు కుశ్రూప :

‘బన్నా’ పసిబిడ్డ; నిద్రలేస్తూనే పాలు కక్కుకున్నాడు. నేను ముందు లక్ష్యపెట్టిలేదు. ఆయన స్కూలుకు వెళ్ళిన తరువాత విరోచ నాలూ, వాంతలూ ఎక్కువ అయ్యాయి. ఆయన పన్నెండు గంట

లకు ఇంటికి వచ్చారు. స్నానంచేసి నైద్యునిదగ్గరకు వెళితానన్నారు. బిడ్డను ఎత్తుకున్నారో లేదో వాంటి, విరోచనం చేసుకున్నాడు. ఆయన ముందూ, వెనకాకూడా తడిచిపోయారు. బిడ్డను నాచేతికిచ్చి, గుడ్డలు మార్చుకున్నారు. డాక్టరుకోసం వెళ్ళారు. డాక్టరు మరీదు ఇచ్చాడు. తెల్ల వారు ఝూమున నాలుగు గంటలకు కొంచెం తగ్గాయి. అప్పటి వరకూ, ఆయనకూడా నాకు ఎదురుగానే కూర్చున్నారు.

ఒకసారి నాకూ అలాంటిజబ్బే వచ్చింది. తెల్ల వార్లు ఆయనా, కంపొండరూ, నాకు సేవలు చేస్తూనే ఉన్నారు.

గ్రామంనుండి అలహాబాద్ :

ఒకసారి మేము మా ఊరినుండి అలహాబాద్ వెళుతున్నాము. కమల చంటిపిల్ల; సరయూనది దాటాలి. స్ట్రీమ్ లాంచీలో కూర్చున్నాము. ఆయన ఎవరితోనో మాట్లాడుతూ ఉన్నారు. నేను కింద బెంచీమీద కూర్చున్నాను. ఒక యువకుడు నా పక్కనే నిల్చొని ఉన్నాడు. పక్కపక్కకు జరగటం మొదలు పెట్టాడు. అతడు జరిగిన కొద్దీ నేనూ జరుగుతూ ఆయన కాళ్ళవరకూ జరిగాను. ఆ తుంటరి మీదమీదకు జరగటంచూసి ఆయన కాలు గీరాను. ఆయన వెంటనే సంగతేమిటో గ్రహించారు. కోపంతో కిందకుదిగి వాడిమెడపట్టుకొని దూరంగా తీసుకెళ్లారు.

“నదిలోకి నెట్టిమంటావా?” అన్నారు కోపంగా వాడిమెడను వదలకుండానే.

“నేనేం చేశాను? నిల్చొని వున్నాను” అన్నాడు వాడు వణుకుతూ.

“అక్కడేనా నిల్చొనేది? మళ్ళీమాట్లాడావంటే సరయూలోకి తోస్తాను. చూస్తాను నీతాత లెవరు అడ్డంపస్తారో?” ఆయన శరీరం కోపంతో వణికిపోతూంది.

“నువ్వు మాత్రమే డబ్బు ఇచ్చావా? నేనూ ఇచ్చాను” అన్నాడువాడు కొంచెం ధైర్యం తెచ్చుకుంటూ.



“ఓ అలాగా ! ఆడవాళ్ళ నెత్తి నెక్కటానికి కూడా డబ్బు ఇచ్చావా!” అన్నారు పళ్ళుకొకుకుతూ.

ఆయనకోపం చూస్తే నాకే భయంవేసింది. చెయ్యివట్టుకొని లాగొక్కానా. అప్పుడు ఆయనకంటే నేనే ఆరోగ్యంగా వున్నాను. ఈ విషయాన్ని ఆయనవరకూ పోనిచ్చినందుకు విచారించాను.

**గ్రామం లో :**

గ్రామంలోడొంటే పొద్దుటపూట ఆయనే బయటివాకిలి చిమ్మే వారు. నేను వద్దన్నా వింటేగాదా ! సాయంకాలం పిల్లలతో ఆడుకొనేవారు. రోజూ కొంచెంసేపు రైతులతో వాళ్ళకష్ట సుఖాలను గురించి చర్చించేవారు. వయస్సుకు తగ్గటు అందర్నీ గౌరవించేవారు. గ్రామంలోని స్త్రీలను ‘వదిన, అక్కా, చెల్లీ, అమ్మమ్మా’ అంటూ వరసలుపెట్టి పిలిచేవారు. వదిన వరసైనవారు సరసాలు ఆడేవారు. ఆయన నవ్వుకుంటూ వెళ్ళిపోయేవారు. బయలు ప్రదేశానికి చాలా దూరం వెళ్ళేవారు. తిరిగి వచ్చేప్పుడు కందికాయల రోజుల్లో కందికాయలూ, మామిడికాయల రోజుల్లో మామిడికాయలూ కొని చెంబులో వేసుకొని ఇంటికి తెచ్చేవారు.

1922-24

ముంషీ దయానారాయణగో కలసి ఒక హిందూస్తానీ ‘ఎకాడమి’ని స్థాపించాలనుకున్నారు. ఎకాడమి స్థాపించబడింది. అందులో ఆయనకూడా మెంబరే. ప్రతి సమావేశానికి తప్పకుండా వెళ్ళేవారు. అక్కడనుంచి రాగానే విశేషాలు అడిగేదాన్ని.

ఒకరోజు “నేను ఊహించిన ‘ఎకాడమి’ తెరవబడలేదు” అన్నారు.

“మరి ఈ ‘ఎకాడమి’ ఏమిటి !” అడిగాను.

“దీనిపేరు ‘ఎకాడమి’ అంటే నాకు తెలిసింది” అన్నారు.

“మరి ! మీరు స్థాపించాలనుకున్నది ఒక ‘ఎకాడమి’ యేగా !”

“పీళ్ళకు పనిచేయటం తెలియదు. హిందూదేశంలోని అన్ని భాషలకు సంబంధించిన ఒక్కొక్క ప్రముఖ రచయితను ఇందులో సభ్యుడుగా చేర్చించాలి. ఆయా భాషల్లో వెలువడిన కొత్త పుస్తకాలను పరీక్షించే అధికారం పీళ్ళకే ఉండాలి. అప్పుడే మంచి పుస్తకాలు అచ్చు అవుతాయి. కొత్తగా రాసేవాళ్ళకు ప్రోత్సాహం ఇవ్వాలి. పెద్దపెద్ద పండితులూ, రచయితలే కొత్తవాళ్ళను సదుత్సాహపరుస్తున్నారు. అది చాలా తప్పు. వారితోషికం కూడ పెద్ద సమస్య కాదు. రానున్న ఇవ్వవచ్చును లేక ఒకేసారి యింత మొత్తమని అయినా యివ్వవచ్చును” అన్నారు.

“రచయితలు రాసేవి ఈ ఎకడమీ లేకపోతే అచ్చవకుండా వుండవుగా!” అన్నాను.

“తమ లాభంకొరకే ప్రాకులాడే ఈ ప్రకాశకులు అవసరం లేదు. రచయితల, ప్రకాశకుల మధ్య పారివారిక సంబంధం ఉండాలి. ఈనాటి ప్రకాశకలూ అలా లేరు, రచయితలూ అలా లేరు. రచయితలకు నిరాశను కలిగించకూడదు. ఎప్పుడూ జీవితావసరాలుకూడా తీరక, అసంతృప్తితో అలమటించేవాళ్ళు సజీవ సాహిత్యాన్ని ఎలా సృష్టించగలరు!”

“సాహిత్య క్షేత్రంలో ఉన్నది ఎలా కలుగుతుంది?” అడిగాను.

“ఈనాటి సాహిత్యంలో ఉన్నది అనేకబద్ధమేలేదు. రచయితలు రాగద్వేషాలతో ‘నువ్వెంత అంటే నువ్వెంత!’ అని కాట్లాడుకుంటున్నారు” అన్నారు ఆయన.

“అలాంటప్పుడు రచయితల బాధ్యత ఏమిటి?”

“అభ్యుదయ సాహిత్యాన్ని సృష్టించాలి. అప్పుడే మన దేశంలో సాహిత్యంతోపాటు సమాజ, రాజకీయ రంగాలలోకూడ అభివృద్ధి కలుగుతుంది.”

“అయితే మీరు సాహిత్యాన్నీ, సమాజాన్నీ, రాజకీయా  
లనూ, ఒకే సూత్రంలో బంధించాలంటారా ఏమిటి?”

“అవును! ఏదేశపు సాహిత్యం ఉన్నత శిఖరాలను అందు  
కుంటుందో ఆ దేశపు సమాజంలో ఉన్నతి కలుగుతుంది. సమాజ  
వ్యవస్థ చక్కబడినప్పుడు రాజకీయాలుకూడ సవ్యంగానే ఉంటాయి.  
ఈ మూటిమధ్య అవినాభావ సంబంధం ఇమిడివుంది” అన్నారు.

“ఈ మూటిని ఒకేమార్గంలో ఎందుకు నడిపించాలి?”

“ఈ మూటి ఉద్దేశాలూ ఒక్కటే కాబట్టి. సాహిత్యము  
ఈ మూటియొక్క లక్ష్యాన్ని సఫలం చేయటానికి ‘విత్తు’లాగ పని  
చేస్తుంది. మానవ సమూహాన్నే సమాజం అంటాము. సమాజంలో  
సంభవించే లాభనష్టాల, సుఖదుఃఖాల, ప్రభావం మానవులమీదనే  
పడుతుంది. రాజకీయాలవల్ల స సంభవించే లాభనష్టాల, సుఖదుఃఖాల  
ఫలితాలనుకూడ ఈ మానవులే అనుభవిస్తున్నారు. సాహిత్యం  
మానవ మస్తిష్కాన్ని వికసింపజేస్తుంది ఈ సాహిత్యమే మానవుల్లో  
మంచిభావాలనూ, చెడ్డభావానూకూడ కలిగిస్తుంది. ఈ భావాలకు  
అనురూపంగానే మానవుడు జీవించటానికి ప్రయత్నిస్తాడు. కాని  
ఈ మూడు వస్తువులకూ మూలకారణం మానవుడే అనేది మర్చిపో  
గూడదు.”

“బహుశా మీరు దీని కుదురు కనుక్కోవాలని ప్రయత్నిస్తు  
న్నారలాగున్నది” అన్నాను.

“కుదురుమీదనే వృక్షం ఆధారపడి ఉంటుంది. వేళ్ళను  
రక్షించకుండా చెట్టుకు కాపాడ ప్రయత్నించటం తెలివితక్కువే”  
అన్నారు.

“మరి! వీళ్ళంతా దీనినిగురించి ఎందుకు ఆలోచించరు?”

“వీళ్ళంతా పెద్దవాళ్ళు. బీదవాళ్ళ సమస్యలతో తలచగల  
కొట్టికొవొల్లిన అవసరం వీళ్ళకేమొచ్చింది! అన్ని సుఖాలూ  
అందుబాటులో వున్నవారికి ఎవరెలాపోతేనేం! బీదవాళ్ళ సమస్యలను

విడదీయగల సాధనం సాహిత్యం ఒక్కటే. దాన్ని ప్రతిభావంతులైన రచయితలు కొందరు చేరి సక్రమంగా ఉపయోగించాలి” అన్నారు.

ఆయనకు రాత్రింబవళ్ళు రచయితల కష్టాలను గురించిన ఆలోచనే. ‘సత్యజీవనవర్మ’ గారి సహకారంతో రచయితల సంఘాన్ని స్థాపించారు. 1935 లో అభ్యుదయ రచయితల సంఘం స్థాపించబడింది. దానికి మొదటి అధ్యక్షుడుగా ఈయన్నే ఎన్నుకున్నారు.

ఈ పనిని ఎలాంటి అమంగళ సమయంలో ప్రారంభించారో కానీ, అసలు వ్యక్తే శాశ్వతంగా కళ్ళుమూశారు. ఆయన ఆలోచనలు కార్యనూపాన్ని ధరించకముందే వెళ్ళిపోయారు. అన్ని భాషలలోని సాహిత్యాలను ఒకే మూలలో గుచ్చేందుకే ‘హంస’ను ‘భారతీయ భాషా పరిషద్’ వాళ్ళకు అప్పగించారు. ఈ పరిషత్ ద్వారా విభిన్న భాషలమధ్య పారివారిక సంబంధం ఏర్పడగలదని ఆయన దృఢవిశ్వాసం. కాని ఆయన జీవితకాలంలో పరిషద్ ‘హంస’ ను వేరుచేసింది. జబ్బులోకూడ ఆయనకు ‘హంస’ ను గురించిన దిగులే. పరిషద్ ‘సెక్యూరిటీ’ కట్టనందువల్ల పత్రిక ఆపుచెయ్యబడింది.

ఆయన జబ్బులో ఉన్నారు. “‘హంస’కు సెక్యూరిటీ నువ్వు ఇవ్వు! నాకు తగ్గిన తరువాత కష్టపడి నీ అప్పతీకస్తాను” అన్నారు నాతో. ఆయనస్థితికి నేను బాధపడుతుంటే ఆయన ‘హంస’ కోసం దిగులుపడుతున్నారు.

“ముందు మీకు తగ్గనివ్వండి! తరువాత చూద్దాం?” అని అన్నాను.

“లేదు. ఇప్పుడే జబ్బు కట్టించు. నేను బతుకుతానో లేదో? కనీసం నా జ్ఞాపకార్థంగా నై నా ‘హంస’ ఉంటుంది” అన్నారు.

నాకు ఏడుపువచ్చింది. హృదయం విలవిలాకొట్టుకుంది. వెంటనే బ్యాంకినుండి డబ్బు తెప్పించాను.

ధున్నాకు డబ్బు కట్టటం చాతకాదనే ఉద్దేశంతో దయా నారాయణ్ నిగమకు తెలిగ్రాం ఇచ్చి పిలిపించారు. దయా



నారాయణ్ వచ్చాడు. అతను ఆయన్ను ఆస్థితిలోచూసి కాగలించు కొని ఏడ్చాడు. “జీవితంలో మళ్ళీ కలుసుకోక పోవచ్చు. నీతో ‘హంస’ను గురించి మాట్లాడాలి” అన్నారు. ముందు వెళ్ళి సెక్యూరిటీ కట్టిరమ్మన్నారు. నేను, ధున్నా కట్టాడని చెప్పాను.

ఆయన చెయ్యానుకున్న పని హృదయపూర్వకంగా చేసే వారు. ఆయన నా ఒక్కదానికి చెందినమనిపేకాదు. ఆయనజీవించి ఉండగా ఏవిషయాలను గురించి పోట్లాడేదానో, విసుక్కునేదానో వాటినే ఈ రోజు పొగడకుండా పుడలేకపోతున్నాను. ఈరోజునాకు అన్నిటికంటే ప్రియమైనవి ఆయన వస్తువులే !

అలవర్ మహారాజా :

1924 లో ఆయన లక్నోలో ఉన్నారు. ‘రంగభూమి’ అచ్చు పుతూవుంది. అలవర్ ఎఫ్ఐఐ మహారాజు నలుగురయిదుగురు మనుషులను ఆయన్ను పిలుచుకురమ్మని పంపించాడు. రాజాగారికి కథలన్నా, నవలలన్నా చాలా ఇష్టమట. ఆయనకు తనదగ్గర ఉద్యోగం ఇస్తానని కబురు పంపించారు కుటుంబంలో సహా రమ్మన్నారు. బంగళా ఇచ్చి నెలకు నాలుగువందల జీతం ఇస్తానని చెప్పి పంపించారు. ఆ వచ్చిన మనుషులకు ఉత్తరం ఇచ్చి పంపించారు. అందులో ఇలా రాశారు :

“మీరు నాయందు చూపిన దయకు ఎంతో కృతజ్ఞుడను. నాజీవితాన్ని సాహిత్యానికి సమర్పించుకున్నాను. మీరు నాకథలూ, నవలలూ చదువుతున్నందుకు చాలా చాలా ధన్యవాదాలు సమర్పిస్తున్నాను. మీరు నాకు ఇవ్వదలచిన పదవిని స్వీకరించే యోగ్యత నాకులేదు. వీలునుబట్టి తమ దర్శనం చేసుకుంటాను.

ఇట్లు,

ఒక సాహిత్యసేవకుడు

“ధ న ప త్ రా య్”

“అలవర్ మహారాజా నన్ను పిలిపించారు” అని నాదగ్గరకు వచ్చి అన్నారు.

“ఎందుకు?” అడిగాను.

“నన్నాతని ప్రయివేటు శైక్రటరీగా నియమిస్తారట” అన్నారు.

“రాజా మహారాజాలదగ్గర మనమేం చేస్తాము?” అన్నాను.

“కానూ, బంగళా, నెలకు నాలుగువందల రూపాయలూ, ఏం చేదాం?” అన్నారు నా కళ్ళలోకి చూస్తూ.

“మీకు ఎవరితోనూ పడదు” అన్నాను.

“అంటే నేను ఎప్పుడూ అందరితో గిలికజ్జా పెట్టుకొనే వాడిననా నీ ఉద్దేశం” అన్నారు.

“నా ఉద్దేశం ఏమిటి? గోరఖపూర్ ఇన్ స్పెక్టర్ ఏదో చిన్న మాట అన్నందుకు మాననప్తం దావా వేస్తాన్నారు. మహారాజా కలెక్టర్ తో పోట్లాడారు. ఇక రాజాలతో మాత్రం పోట్లాడకండా వుండగలరనే నమ్మకం ఏముంది?” అన్నాను.

“ఉండగలననే అనుకో!” అన్నారు.

“అసంభవం! ఒక్కరోజు ఉండలేరు. మీకు తగిపోయిందల్లా కూలిపనే! రాజా మహారాజాల ఇళ్ళలో వ్యక్తిత్వాన్ని చంపుకో గలవాళ్ళు ఉండాల్సిందేకాని స్వాభిమానులకు అక్కడ స్థానం ఉండదు” అన్నాను.

“నేను వెళదామనుకుంటున్నాను. కొన్ని రోజులు కార్న బ గళాల నైభవంకూడా చూడాలని వుంది. నా సంపాదనతో ఈ జీవితంలో అది అసంభవం” అన్నారు.

“మీరు చెప్పేది అవసరాలను తీర్చుకోటాకి వాటిట కూర్చోనే వేశ్యావృత్తిలాగుంది. కూలిపసినే లెమ జీవిత లక్ష్యంగా పెట్టుకొని వాళ్ళకు బంగళాలూ, కార్నా ఎందుకు?” అన్నాను.

“నా కవిత్వి అవసరం లేకపోవచ్చుకాని నీకు వుండవచ్చుగా?” అన్నారు.

“నాకు అలాంటి కోరికలేవుంటే సరకారు ఉద్యోగం ఎందుకు వదిలేయచుని చెబుతాను?” అన్నాను.

“మన పిల్లల కయినా కోరికలుండొచ్చునుగా?”

“పిల్లల కోరికలు పిల్లలే తీర్చుకుంటారు. కాని పిల్లలకూడా మీలాగనే జీవితాన్ని గడపాలని నా కోరిక” అన్నాను.

“పిల్లలు న్యాలాగ వుండకపోతే వాళ్ళను కొట్టితిట్టి తయారు చేస్తావా?”

“పిల్లలు మనమాట విసకపోతే నా పిల్లలు కారనుకుంటాను” అన్నాను.

“నేను ముందేరానని రాశాను” అన్నారు నవ్వుతూ.

“నన్ను ఉడికించటం మీకు సరదా” అన్నాను.

“నీ కిష్టమయితే ఈ ఉద్యోగం చేద్దామనే ఉద్దేశం కోనే నన్ను అడిగాను.”

“కథల్లో, నవలల్లో పాత్రలను చక్క గా చిత్రిస్తారు. కాని కళ్ళముందే వున్న నన్ను అర్థంచేసుకోలేదు” అన్నాను.

“కథల్లోని, నవలల్లోని పాత్రలను మన అభిరుచికి అనుకూలంగా చిత్రిస్తాము. కాని మనుషులను మన అభిరుచులకు అనుకూలంగా మార్చటం ఎలా సంభవమవుతుంది? అదీకాక ఒకరి అభిరుచులను ఇంకొకరిమీద కుద్దటంకూడ మంచిది కాదు” అన్నారు.

“నేను నాకు ప్రతికూలంగా వుండే వ్యక్తులతో ఉండలేను” అన్నాను.

“నాకు తెలుసు, నువ్వనాకు అనుకూలంగానే ప్రవర్తిస్తావని” అన్నారు.

ప్రెస్ లో :

ఈరోజుల్లోనే జరిగిన ఇంకోసంఘటన- అదికా రీకమూసము- నేను గ్రామంలో ఉన్నాను. ఆయనకు మళ్ళీ విగోచనాలబబ్బు పుట్టుకుంది. రెండు నెలలు గడిచాయి. కాని జబ్బు తగ్గుముఖం పట్టి

లేదు. వైద్యులకని ఇచ్చిన డబ్బు ప్రెస్ లో ఖర్చుపెట్టేవారు. చివరకు విసుగుపట్టి ఆయనతో ఊరికి వెళ్ళడా మన్నాను.

“ప్రెస్ పని ఎవరు చూస్తారు ?” అన్నారు.

“ఆరోగ్యం చెడినతరువాత ఈ ప్రెస్ లన్నీ ఎందుకు ?” అన్నాను విసుగ్గా.

“చాలా పనిత్రం. ఇక్కడనుండి ఎలా కదలటం ?” అన్నారు.

ఆయనకు ఎంత చెప్పినా లాభంలేదని, నేను వెళ్ళిపోతున్నానని చెప్పాను.

“నాకు కావాల్సిన సామానుడంచి వెళ్ళు” అన్నాను.

“స్లిల్లుమాత్రం తీసుకోతాను. సామానంతా ఇక్కడే పడి ఉంటుంది” అన్నాను.

బయట మా బావగారు కూర్చోని ఉన్నారు. ఆయన వెళ్ళేప్పుడు మేముకూడా వస్తామని చెప్పమని పిల్లతో కబురు పంపాను. సాయంకాలం బండితీసుకొని వస్తానని చెప్పి మా బావగారు వెళ్ళిపోయారు.

ఆయన ప్రెస్ కు వెళుతూ “సామానంతా తీసుకువెళ్ళండి. సాయంకాలం నేనూ వస్తాను” అని చెప్పారు.

“మీరు ఉండండి ! మీరు ప్రెస్ నువదిలి పాపం ఎందుకు వస్తారు ?” అన్నాను కోపంగా.

“నేను రానంటే నువ్వుకూడ వెళ్ళవని” అలా అన్నాను.

“నేను లేకుండా మీరు ఒక్కరోజుకూడా ఇక్కడ ఉండలేరని తెలిసే నేనూ ప్రయాణం అయాను” అన్నాను.

ఆరోజు సాయంత్రం అందరం ఊరికి వెళ్ళాము. రెండోరోజు పొద్దున్నే మా బావగారికి డబ్బు ఇచ్చి, ఆయన్ను ఎవరికై నా మంచి డాక్టరుకు చూపించమన్నాను. కొద్దిరోజుల్లో ఆయన ఆరోగ్యం చాలావరకు కుదుటపడింది. పట్టణంపోయి వస్తుండేవారు. ఒక రోజు ఎండలో బయలుదేరారు. “చాలా ఎండగా వుంది” అన్నాను.



“ఉంటే నీకేం? చచ్చేది నేనేగా?” అన్నారు.

నాకు కోపం వచ్చింది. “మీరు కదలటానికి వీల్లేదు. ఇంట్లో కూర్చోండి. నేను ప్రెస్ కు వెళుతున్నాను. నేను నా విశ్రాంతి కోసం ఇక్కడకు రాలేదు? మీరు ఇంట్లో ఉండండి. నేను వెళుతున్నాను. మీరు అవసరమైన వస్తువులు చెప్పండి, వచ్చేప్పుడు తెస్తాను” అన్నాను కోపంగా.

“గొడవ చేయకుండా నన్ను పోషివ్వు!” అన్నారు.

“వీల్లేదు. మీరు మళ్ళీ అదే మాట అంటారు. ఈ బెదిరింపులు నా దగ్గర పనికిరావు!” అన్నాను.

“మళ్ళీ ఆమాటఅంటే టిడుదువుగానితే! ఏదో పొరపాటున వచ్చింది. ఈ సారికి క్షమించు ” అన్నారు.

“ఇప్పుడు మీరు వంట్లో కులాసాగా వుంటుందా, లేదా చెప్పండి? అక్కడేఉంటే మీ ఆరోగ్యం బాగుపడి ఉండేదేనా!” అన్నాను.

“మానవుడు అవసరాలకు బానిస” అన్నారు.

“అలాగని ఆరోగ్యాన్ని నాశనం చేసుకుంటారా? చెయ్యి గలినంతపనే చెయ్యాలి. మీరు మంచ మెక్కితే ఏమవుతుంది?” అన్నాను.

“అయితే నెళ్ళొద్దంటావు? అంతేనా?” అన్నారు.

“ఎండ చాలా తీక్షణంగా ఉంది. పని జరక్క అట్టే ఉండి పోదులెండి!” అంటూ కాళ్ళచెన్నలు తీశాను. కోటువిప్పి మంచం మీద నడుం వాలుస్తా? “ఇప్పుడు సంకోషంగా వుదా?” అన్నారు.

“చాలా సంకోషంగా వుంది. విశ్రాంతి తీసుకోండి” అన్నాను.

1924

ఒకరోజు ఆయన ‘బేదార్ సాఫ్’ ఇంటికి వెళ్ళారు. ‘మాధురీ’ ఆఫీసుకు సంబంధించిన పనిమీద వెళ్ళారు. బేదార్ తాగుబోతని అందరికీ తెలుసు. తను తాగటంకాక ఆయన్ను తాగించాడు.

ఆ మత్తులో చాలా పొద్దుపోయి ఇంటికి వచ్చారు. ఆ రోజే నా చెవులోగడ్డ చితికింది. నిద్రపట్టింది. ఎంతసేపటినుండి తలుపు కొడుతున్నారో ఏమో? పిల్లలకు మెలుకువ వచ్చింది. ధున్నా వెళ్ళి తలుపుతీశాడు. పిల్లకూడా పక్కనేవుంది. పిల్లల్ను కుక్కను అదిలించినట్లు అదిలిస్తున్నాను. గొంతువిని మెలుకువ వచ్చింది. “చూడమ్మా! కుక్క వచ్చిందిలాగుందీ?” అన్నాను.

“నీకు వినిపించలేదు. నాన్న వచ్చారు. నన్నూ, అన్నయ్యనూ కోప్పడుతున్నారు!” అన్నది మా అమ్మాయి.

“ఎందుక?” అడిగాను.

“చాలా సేపటినుండి నాన్న తలుపు కొడుతున్నారు. మాకు వినిపించలేదు” అన్నది.

“చూడమ్మా టైమ్ ఎంతయిందో?” అన్నాను.

“ఒకటిన్నర అయింది.”

నేను లేవబోతుంటే “నువ్వు వెళ్ళకమ్మా నాన్న తాగివచ్చారు. నిన్నుకూడా అలాగే విదిలిస్తారు” అన్నది పిల్ల.

నాకు కోపంవచ్చింది. మెదలకుండా పడుకున్నాను. పొద్దు టికి ఆయన మత్తు వదిలింది. పిల్లల్ని ఎందుకలా కసుకుకున్నారని అడిగాను.

“అర్థగంట అరిచినా మీకు ఎవరికీ వినిపించలేదు.”

“పిల్లలు అర్థరాత్రివరకూ మేలుకుంటారా?”

“పిల్లలుకాకపోతే పిల్లలతల్లి మేలుకుండవచ్చుగా!” అన్నారు.

“రాత్రే కొండిం చెవిబాధ తగ్గిందేమో నిద్రపట్టింది. మీరు తాగి వచ్చినట్లు తెలిస్తే మేలుకొనివున్నా తలుపు తీసిఉండను” అన్నాను.

“మూడే తెలిస్తే అక్కడే పడుకొని ఉండేవాడిని.”

ఆ తరువాత నాలుగయిదురోజులకు మళ్ళీ తాగివచ్చారు. ఆ రోజు ఎనిమిదిగంటలకే ఇంటికి వచ్చారు. రాత్రి రెండుసార్లు

వాంటిచేసుకున్నారు. కాని నేను లేవలేదు. మా మరదలు ఆయనకు నీళ్ళు ఇచ్చింది. ఉదయం “నే నెంత బాధపడ్డాను రాత్రంతా. నువ్వు ఒకసారైనా లేచివచ్చావా?” అన్నారు నాకో.

“ఆ సంగతి నేను ఆరోజే చెప్పాను.”

“నీ హృదయం చాలా కఠోరమైంది!”

“ఆ సంగతి మీకు ఈరోజే తెలిసిందా!”

ఆ రోజు తరువాత మళ్ళీ ఆయన తాగలేదు.

సా హ సం :

1924 లో నా మొదటికథ ‘సాహసం’ ప్రచురించబడింది. ఆయనకు తెలియకుండా రాశాను. అప్పుడు ‘చాండ్’ సంపాదకుడుగా ఆర్. సైగల్ ఉండేవాడు. అతనే నా కథను సవరించి ప్రచురించాడు. నాకు ప్రతిక కాపీ, ఆయనకు అభివందనాలు తెలియపరుస్తూ ఒక ఉత్తరం పంపించారు. ఆ ఉత్తరంలో “మీరు నవలా సామ్రాట్ అని తెలుసు! కాని మీ శ్రీమతిగారుకూడ కథలు రాస్తారని తెలియదు. ఆమె పురుష జాతిమీదనే చెప్పి విసిరారు. మన బలహీనతను చక్కగా బయటపెట్టారు. అయినప్పటికీ ఆమెకు నా అభివందనాలను తెలియపర్చకుండా ఉండలేకపోయాను.”

ఆఫీసునుండి వచ్చి ప్రతిక కాపీని నాకిస్తూ “మీ కథ వచ్చింది. మీరుకూడ రచయిత్రిగారు కాబోలు! పురుషుల మీద నీ కెంత సద్భావం? ఆఫీసులో అందరూ ఒకేగోల పెడుతున్నారు!” అన్నారు.

“ఏదో సరదాగా రాశాను” అన్నాను.

“నీకు సరదాగా వుంది. కాని పురుషులంతా భుజాలు తడుపుకుంటున్నారు.”

“అలాంటి పనులు చేసేవాళ్ళే భుజాలు తడుపుకుంటారు.”

ఆ కథ ప్రచురించబడిన నాలుగయిదు నెలల తరువాత ఒక పంజాబీ మహాశయుడు మా ఇంటికి వచ్చాడు; “మీరు కథ రాసి మీ దేవిగారి పేరుతో ప్రచురించారే?” అన్నాడు అతను.

“నేను అలాంటి కథ రాయగలనా ?” అన్నారు ఆయన.

“ఆ కథకు జవాబుగా ‘హంసనడక నడిచే కాక’ అనే పేరుతో త్వరలోనే రాబోతుంది” అన్నారు ఆ పెద్దమనిషి..

“ఆమె రాసిన కథ ఒకటి కరెక్టు చెయ్యమని నాకు ఇచ్చింది. కావాలంటే చూపిస్తాను. మన దేశస్థుల హృదయాలు చాలా సంకుచితమైనవి. ముందూ వెనకూ, ఆలోచనే ఉండదు. ఆలోచించకుండానే నోటికి వచ్చినట్లు మాట్లాడేస్తారు. అలాంటి కథను ఒక పురుషుడు రాయగలడా లేదా అనే ఆలోచనకూడా ఉండదు” అన్నారు.

ఆ పెద్దమనిషి నెల్లినతరువాత, ఇంట్లోకివచ్చి “నువ్వు కథలు రాయటంవల్ల నాకు పెద్దదిక్కే వచ్చింది ! హాయిగా కాలంగడవక ఈ గొడవలన్నీ నీ కెందుకు ! లేనిపోయింది పైన వేసుకోవటం కంటే ఏమీ చెయ్యకుండా ఉండటమే ఉత్తమం” అన్నారు.

“ఇప్పుడు మానేయటం మంచిది కాదు. అప్పుడేమంటారో తెలుసా ! దొంగవట్టుబడేటప్పటికి మానేశాడు అంటారు. తన కొచ్చినపేరు చాలక, భార్యకుకూడ సంపాదించి పెట్టాలని ఆశ పడ్డాడు, అంటారు” అన్నాను.

“ఇందులో నీకు సుఖం ఏముంది చెప్పు ! రాత్రింబవళ్ళు రక్తం ధారపోయటంకంటే !” అన్నారు.

“మీ కెందుకు మీ రక్తాన్ని ధారపోస్తున్నారు ! మీ రక్తం కంటే నారక్తం విలువైనదని నేను అనుకోను. అదీ ఒక పిచ్చైనని మీరే చెబుతుంటారుగా ! నాకూ ఆపిచ్చే పట్టించేమో ?” అన్నాను.

“అవసరంగా లేనిపోని నిందలు ఎందుకు కొని తెచ్చుకుంటావు ?”

“ఎవరికో భయపడి మన పనిని చెయ్యటం మానేస్తామా ! నిజం ఎప్పటికైనా బయటపడుతుంది” అన్నాను.



‘బన్నా’ తప్పిపోయాడు :-

1924 నాటి మాట. అప్పుడు ‘బన్నా’ వయస్సు మూడు సంవత్సరాలు. ఒకరోజు ఆయన మంచం కొనటానికి బజారుకు వెళ్ళాడు. ‘బన్నా’ ‘ఘన్నా’ ఇద్దర్నీ తీసుకెళ్ళాడు. ఇద్దర్నీ కింద వదిలి, ఆయన దుకాణం మెట్లెక్కి పైకి వెళ్ళి మంచాలు బేరం చేస్తున్నారు. ఆయన వెనకాలే ‘ఘన్నా’ కూడ మెట్లెక్కి వెళ్ళాడు. ‘బన్నా’ ఒంటరిగా కిందనే వున్నాడు. ఆయన కిందకొచ్చి చూస్తే బన్నా కనిపించలేదు. నాలో చెప్పవద్దని ఘన్నాను హెచ్చరించి ఇంటికి పంపాడు. ఘన్నా ఏడుపు ముఖం చూసి “మీనాన్న బన్నాను తీసుకొని ఎక్కడికి వెళ్ళాడు?” అని అడిగాను.

“బన్నా తప్పిపోయాడు. నాన్న వెతుకుతున్నారు” అన్నాడు ఏడుస్తూ.

ఘన్నా జరిగిన సంగతంతా చెప్పాడు. కొంచెం సేపటికి ఆయన బన్నాను తీసుకొని ఇంటికి వచ్చాడు.

“వీడు ఎక్కడ ఉన్నాడు” అని అడిగాను.

“ఇవ్వాలి వీడు దొరకకపోతే నేనూ ఇంటికి వచ్చేవాడినికాదు. మేము దుకాణంలో వున్నప్పుడు వీడు చిన్నగా వెళ్ళిపోయాడు. ఒక పాడుబడ్డ కొట్టువెనుక నుంచొని ఏడుస్తున్నాడు. వెతుకుతున్నంత సేపూ నాకూ ఏడుపు వచ్చింది. వాడు లేకుండా నీ ముందుకు వచ్చేసాహసం నాకులేదు. ఇవ్వాలి వీడు దొరకకపోతే నేనూ బతికి ఇంటికి వచ్చిఉండను” అన్నారు.

“చివరకు ఎలా కనుక్కున్నారు?”

“నాలుగునైపులా వెతికాను. కన్పించలేదు. ఎటునుంచి అయినా ఏడుపు వినిపిస్తూండేమోనని జాగ్రత్తగా ఆలకించాను. ఒక పాడుబడ్డ కొట్టు వెనుకనుండి వీడి ఏడుపు వినిపించింది. వెళ్లి చూస్తే కొట్టుని ఏడుస్తున్నాడు. నేనూ ఏడుస్తూ ఎత్తుకున్నాను. ఎంతో సేపటికి కాని ఏడుపు మాంలేదు” అన్నారు.

ఆ రోజునుండి చిన్న పిల్లల్ను ఆయన బజారుకు తీసుకెళ్ళలేదు.

పని మనిషి కొడుకు :

మా ఇద్దరుపిల్లలూ అలహాబాదులో చదువుకున్నారు. వాళ్ళిద్దర్నీ వేరువేరుగా ఉత్తరాలు రాయమని ఆయన ఆజ్ఞాపించారు. “ధున్నా, బహుమీద అధికారం చెలాయిస్తున్నాడేమో!” అని అప్పుడప్పుడు నాతో అంటుండేవారు.

“అయితే తప్పేమిటి? అన్నదమ్ములేగా?” అన్నాను.

“నీకు తెలియదు. ఇందువల్ల చాలా అసర్థాలు ఉన్నాయి. పిల్లలు ఆత్మవిశ్వాసాన్ని కోల్పోతారు. వాళ్ళలో దీనత్వం, ఆస్మిహీనత, పిరికితనం ప్రవేశిస్తాయి. వాళ్లను అంతదూరంలో ఉంచటానికి కారణం, వాళ్ళ బాధ్యతలను వాళ్ళు అర్థం చేసుకోవాలనేగా? ప్రేమతో ‘అదుపు’లో పెట్టటం మంచిదేకాని ఈ రోజుల్లో అది ఎక్కడ? కాలేజీలో చేరగానే కుర్ర కుంకల్లో మిథ్యాఅహంకారం తలఎత్తుకుంది. తమ వ్యక్తిత్వ ప్రదర్శన కోసం అయినదానికీ, కానిదానికీ, ఇతరుల మీద అధికారం చలాయించ బోతారు. అందుకే ఇద్దర్నీ స్వతంత్రులుగా ఉంచాలని నా ఉద్దేశ్యం!” అన్నారు.

“అంతమాత్రాన వాళ్ళలోని అధికారప్రవృత్తి సమసి పోతుందా?” అన్నాను.

“ఎందుకుపోదు? చిన్నవాడిని పెద్దవాడు కష్టపెడితే వాడు నాకు రాస్తాడు. అందుకే ఇద్దర్నీ వేరు వేరు ఉత్తరాలు రాయమని చెప్పింది!” అన్నారు.

ఆయన స్వయంగానే పిల్లలకు చదువు చెప్పేవారు. ప్రవేశం మాప్యర్ను పెట్టటం ఆయనకు ఇష్టం ఉండేదికాదు.

ఒకసారి నేను కాశీలో ఉండగా మా ప మ షి కొడుకు కాలిపోయాడు. మలాంపట్టిలో వెళ్ళితా అసహ్యంగా వుంటే. గుడ్డలుకూడా చాలా ముగ్గా ఉన్నాయి.

బహుమీదాని ఎక్కడమాశాజో, రెండు చేతులతో బాగ్ర త్రగా పట్టుకొని పైకి తీసుకొచ్చాడు. “అమ్మా! పాపం! వీడికి

మిఠాయి పెట్టవే!" అన్నాడు. అది చూసి నావళ్ళు గరపాడిచింది. వానికి ఏకొంచెం దెబ్బతగిలినా ప్రాణం కడబట్టి పోయేలాగుంది. వళ్ళుగా కాలి వంకాయలాగ కమిలిపోయి వుండి; బన్నా వాడిని అంత జాగ్రత్తగా తీసుకరావటం చూసి ఆయన వళ్ళుగా నీరుతిరిగింది.

"ఆలస్యం చెయ్యకు! త్వరగా మిఠాయి పెట్టిపంపు!" అన్నారు.

నేను మిఠాయిపెట్టి బన్నాతో "వీడిని ఎలా కిందకు చేరుస్తావో? నువ్వొచ్చి మిఠాయి తీసుకెళ్ళి వీడికి పెట్టకూడదూ! పైకెదుకు తీసుకోవా, వు? ఏకొంచెం దెబ్బతగిలినా అన్యాయంగా చచ్చిపోతాడు!" అన్నాను.

"నేను జాగ్రత్తగా చేరుస్తానమ్మా!" అంటూ రెండు చేతులతో పట్టుకొని వాడిని చిన్నగా మెట్లుదించాడు.

అదిచూసి ఆయన అన్నారు "బన్నా హృదయం చాలా సున్నితమైంది. వీడినీ పేరు బయటకు తీస్తాడు" అన్నారు.

పిల్లలందరినీ ప్రేమించేవారు. కాని బన్నా అంటే ఆయనకు అమితప్రేమ.

ఒకసారి బన్నాకు మశూచికం వచ్చింది. పదమూడు ఏళ్ళ వాడిని ఎత్తుకొని మెల్లైక్కుకున్నాడు ఆయన. కాస్త యితే ఇద్దరూ పడేవాళ్ళే! నేను వెనకనుండి పట్టుకున్నాను. "పిల్లడిని దింపండి! బాబూ! నడుపు!" అన్నాను.

"నువ్వు రాకపోతే ఇద్దరం పడేవాళ్ళమే"

"నామీ ముందే వెళును!"

బన్నా రాక్రొళ్ళు లేచివచ్చి నా పక్కలో పడకొనేవాడు.

"చూడుబాబూ! అమ్మదగ్గికి వెడుకోవూ! అమ్మకూ, దా జబ్బు వేస్తుంది" అంటున్నాడు ఒక రోజు అదే సమయంలో నేను వెళ్ళాను.

“బాగానే ఉంది వరస? ఈ జబ్బు నాకేంరాదు! వాడిని భయపెట్టకండి!” అన్నాను.

“ఇది అంటుజబ్బు! నీకుమాత్రం ఎందుకురాదు?”

“సాధారణంగా పెద్దవాళ్ళకురాదు.”

“తీరా వచ్చినతరువాత ఏమనుకుంటే ఏముంటుంది! ముందే జాగ్రత్తపడటం మంచిది” అన్నారు.

“నా గురించినచింత నాకులేదు. నేను ఎలా అయితే ఏం!” అన్నాను.

“నీకేం? చివరకు కష్టపడేవాడిని నేనేగా?”

“నాకేం రాదులెండి. ఈ జబ్బు పెద్దవాళ్ళకు రావటం అరుదు” అన్నాను.

“ఇంట్లో ఎవరికి జబ్బుచేసినా ఆయనకంత బాధవుండేది కాదు. చిన్నచిన్నవాటికి నేనే ఏదో చిట్కా లతో బాధపడేవాణ్ని. పెద్ద జబ్బులనుకూడ మీయినంతవరకు ఆయనదగ్గర దాచేవాణ్ని. అసలే గాబరా మనిషి. అదీగాక, రాయటానికి, చదవటానికి వీల్లేనినోజు తన జీవితకాలంలో కొంతభాగం వ్యర్థంగా పోయిందని చింతించేవాడు. అందువల్ల ఇంకా వ్యవహారాలన్నీ సాధ్యమయినంత వరకూ నేనే చూసుకొనేవాణ్ని. ఒకసారి నాకు బాగా జబ్బు చేసింది ఆరు నెలలవరకూ మంచం దిగలేదు. ఆ ఆరునెలలూ ఆయన కలం పట్టుకోలేదు. ఇరుగుపొరుగు అడవాళ్ళు పొద్దస్త మానం వస్తూపోతూవుంటే, ఆయన బయట కూర్చోని విసుక్కొనేవాడు”

“వీళ్ళు ఎప్పుడూ మన ఇంటిచుట్టూ తిరుగుతారు ఎందుకూ?” అన్నారు విసుక్కుంటూ. “పాపం! తమపనులుకూడా వదిలేసి నన్ను చూట్టానికి వస్తుంటారు. మీ కెందుకంత విసుగు?” అన్నాను.

“ఎందుకేసరి బయట హుటరిగా కూర్చోవటం?”

“ఏదైనా రాసుకోండి. పనిలేకుండా ఎందుకు కూర్చుంటారు?”



“నువ్వు ఇలా ఉన్నంతవరకూ నేనేమీ రాయలేను.”

“అదే తగ్గిపోతుంది. దిగులెందుకు ?” అన్నా నేకాని, నాకు ఈసారి నయమవుతుందో కాదోనని సందేహంగానే వుంది. ఆరోజుల్లో నేను ‘సంగ్రహణీ’తో బాధపడుతున్నాను.

“తగ్గే లక్షణాలేమీ నాకు కన్పించటంలేదు. నువ్వు నాదగ్గర దాస్తున్నావు” అన్నారు.

“ఆరోజువస్తే తప్పించుకోవటం ఎవరితరం? అయినా నేను పోయినంతమాత్రాన మీకేం మునిగిపోతుంది?”

“నాకేమీ మునిగిపోదు. నేనే మునిగిపోతాను” అన్నారు. కళ్ళల్లో గిరున నీరు తిరిగింది.

“అరే! నేను తమాషాగా అంటే మీరు ఎందుకంత ఇదవు తారు?” అన్నాను.

“నువ్వేమన్నా చెప్పు! నాకేమీ సందేహంగానే వుంది.”

“లేదు. నాకు తప్పక నయమవుతుంది” అన్నాను.

ఆరోజుల్లో యింటిపని అంతా స్వయంగా ఆయనే చూసుకొనేవారు. కొంచెం తగ్గినతరవాత మా తమ్ముడునచ్చి తన ఇంటికి తీసుకెళ్ళాడు. ఆయనకూడా అక్కడే రెండు నెలలవరకూ ఉన్నారు. నాకు పూర్తిగా తగ్గినతరవాత వెళ్ళిపోయారు. నేనుమాత్రం మా తమ్ముడిదగ్గరే ఉన్నాను.

1924 నాటి విషయం. ఆయన పెద్ద మేనకోడలు వివాహం జరుగుతుంది. అదే సమయంలో బమ్మకు రక్తవిరోచనాలు అవుతున్నాయి. పెళ్ళికి వెళ్ళనా, లేదా అని అడిగారు. నేను వెళ్ళకపోతేనే మంచిది అన్నాను.

“తల్లి లేని పిల్లలు. పాపం! నేనుకూడ వెళ్ళకపోతే వాళ్ళు ఏడుస్తారు” అంటూ ఆయన వచ్చేవడువును ఆపుకోటానికి ప్రయత్నించారు.

“సరి వెళ్లండి! బన్నాను నేను చూసుకుంటాను. మీరు ఉండిమాత్రం చేసేది ఏముంది?” అన్నాను

ఆయన పెళ్ళికివెళ్ళారు. నాలుగురోజులకు తిరిగి వచ్చారు. అప్పటికి బన్నాకు చాలావరకు తగ్గింది. “భగవంతుని దయవల్ల తగ్గింది” అన్నాను.

“భగవంతునిమీదభక్తి ఎప్పుడినుండి?” అన్నారు.

“ఓన్నా ఎంతజబ్బులో ఉన్నాడు. నాలుగు రోజుల్లో తగ్గిపోయింది. అది సరే! పెళ్ళి ఎలాజరిగింది?”

“పెళ్ళి బాగానే జరిగింది. అప్పగింతలుపెట్టేదృశ్యం చాలా హృదయ విదారకంగా ఉంటుంది” అన్నాను.

“మేనమామ లాంఛనాలన్నీ నేను చెప్పినట్లు జరిపారా?” అన్నాను.

“అవన్నీ నాకు తెలియవు. తీసుకెళ్ళినవన్నీ మా బావచేతికి ఇచ్చాను” అన్నారు.

23 ఆగష్టు 1924 నేను లహూరిలో ఉన్నాను. ఆయన ఏదో ప మీద : భోజనం పెళ్ళాకు ఆయన తమ్ముని భార్యకు నిండునెలలు. ఏ అర్థరాత్రి మ త్రానిని పిలవాల్సి వస్తుందోనని, మా నౌకర్లు అక్కడే ఉడుకొమన్నాను. పొద్దున్నే మా బావగారు నౌకర్లు మంత్రసాక్షికోసం పంపారు. మంత్రసాని ఆరుగంటలకు వచ్చింది. నౌకరు ఇ టికి ఎనిమిదిగంటలకు వచ్చాడు. నేను వాడిని కోప పడ్డాను నేను కోపపడటం విని మా బావగారు కిందకూర్చొని నన్ను తిట్టసాగారు. నాకూ చాలా కోపంవచ్చింది. ఆ మాటలు వినిపించు కోకుండా ఉండటానికి ప్రయత్నించాను. చాలాసేపటివరకూ సాధిస్తూనే ఉన్నాడు. నాకు ఒకరిచేత మాటపడడం అలవాటు లేదు. ఏడ్చాను. సాయంకాలానికి కళ్లు వాచాయి, తలనొప్పి వచ్చింది.

ఆయన సాయంకాలం నాలుగు గంటలకు ఇంటికివచ్చి అలా గున్నావేమని అడిగారు. నాకు ఏడుపు పొద్దుకొస్తుంది. గబగబా

గదిలోకి వెళ్ళిపోయాను. నేను ఏడవటం ఆయన కళ్ళబడకుండా ఉండాలని నా ఉద్దేశం. కానీ, ఆయన నావెంటనే గదిలోనికివచ్చి చెయ్యిపట్టుకొని అడిగాడు: “ఏ... లావున్నావు” అని. నాకు ఏడుపు ఆగింది కాదు. తనమీద ఒట్టు వేసుకున్నాను. చెప్పక తప్పింది కాదు.

“నేను ఇప్పుడే అడుగుతాను ఉండు! వాడికి నన్ను కోప్పడే అధికారం ఏముందో?” అన్నారు.

“ఆయన ఈ వాటే అంత! మీ వసినను కూడ ఎప్పుడూ కోప్పడతూ నేడే టా...” అన్నాను ఆయన్ను శాంతపరచాలనే ఉద్దేశంతో.

“తన భార్యకాబట్టి కోప్పడే అధికారం ఉంది. ఇతర స్త్రీలను కోప్పడే అధికారం ఏముంది?”

“పోవ్వండి! అలనాటను తప్పించటం తేలికకాదు”

“నేను ఇప్పుడే వెళ్ళి అడుగుతాను.”

“పెద్దవారు పోవ్వండి” అంటూ చేతులుపట్టుకొని బతిమాలాను.

“అసలు ఆ విషయం నాకు ఎందుకు చెప్పావు?” అన్నారు.

“మీరు ఒట్టువేసుకున్నాను చెప్పక తప్పింది కాదు” అన్నాను.

“నేనూ నీకంటే పెద్దవాడినే. రేపటినుండి నేనూ నిడతాను!” అన్నారు.

“మీరు తిడితే నేను సహించలేను. అసలు నేను తప్పు చేస్తేగదూ మీరు తిడతారు!” అన్నారు.

“ఉదయం ఏం తప్పుచేశావో తిట్లుతీన్నావు?” అన్నారు.

1945

ఒకసారి ‘రాయబరేలీ’ స్కూల్లో జరిగిన ఒక ‘గల్ప మేళ’ నానికి ‘ఆయన్ను అధ్యక్షునిగా ఎన్నుకున్నాను. ఒక్క రోజులోనే వస్తానని చెప్పిపోయిన మసిపి నాలుగురోజులకు కానీ రాలేదు. నాకు చాలా కోపంవచ్చింది.

“నేనే, చేసేది చెప్పు! నాకమాత్రం ఇంటినిగురించిన ఆలోచన ఉండవంటావా!”

“అచింతే ఉంటే ఇన్ని రోజులు ఎలా వుంటారు! నాలాగ ఇంట్లోనే కూర్చొనివుంటే మీకూ తెలుస్తుంది” అన్నాను.

“నేను పనిలేకుండా ఎప్పుడైతే నా ఎక్కడికైతే నా వెళుతున్నానా! ఊళ్లోకూడా, పనిలేకుండా ఎక్కడికైతే నా వెళుతున్నానా! నువ్వే చెప్పు!” అన్నారు.

“కాన్పులో ఉండగా రాత్రి పదిగంటలకు వచ్చేవారు ఇంటికి!” అన్నాను.

“ఆ రోజుల్లో నేను ఎన్నిగంటలకొచ్చినా, నీ కేమీ పట్టేదే కాదుగా! ఎప్పుడైతే నా నాకోసం ఎదురుచూసిన పాపాన పోయావా!” అన్నారు.

“టూర్ లోనే హాయిగా కాలమంతా గడిపి వుండవచ్చుగా?”

“నువ్వు వట్టి పిచ్చి మొద్దువు అందువల్లనే అంత ఉపేక్షా భావంతో ఉండేదానివి. కాని, నేనుకూడా నీలాగే ఎలా ప్రవర్తించ గలను!” అన్నారు.

“నేను పిచ్చి మొద్దునూ, తెలివితక్కువ దద్దమ్మనూ కూడ. అది సరే! ఇన్ని రోజులు ఆలస్యం ఎందుకయిందో ముందు చెప్పండి!” అన్నాను.

“వాళ్లు రానివ్వకపోతే ఏం చెయ్యను? వాళ్లు అంత ప్రాధేయ పడుతుంటేకూడా వచ్చేస్తే ఏమవుతుంటారో నువ్వే ఆలోచించు! ఇకనుంచి నువ్వుకూడా నాకో వస్తూఉంచు! ఏగొడవా లేకుండా శాంతంగా ఉండవచ్చును” అన్నారు.

ఈరోజు ఆ విషయాలను గుర్తుచేసుంటూ ఏడుస్తున్నాను. నిజంగా నేను పిచ్చి మొద్దునే. ఆయన జైల్లోవున్నా ‘కలం, కాగితం, నేనూ’ కావాలి. కాని, నేను నా సర్వస్వాన్నీ కోల్పోయి కూడా సుఖంగా ఉన్నాను.



బొండాంశాస్తుర్లు :

1926 నాటి విషయం. ఆరోజుల్లో ఆయన 'మాధురీ' సంపాదకుడుగా పనిచేస్తున్నారు. 'మాధురీ'లో బొండాంశాస్తుర్లు అనే ఒక కథ రాశారు. పండిత్ కృష్ణ బిహారీశర్మకూడ 'మాధురీ'లోనే పనిచేస్తున్నాడు. ఒక శాస్తుర్లు వీళ్ళిద్దరిమీదా కేసు పెట్టాడు. ఇద్దరూ ఐదేసివందలచొప్పున జామీనుకూడా కట్టారు. మాధురీ మేనేజరు విష్ణునారాయణకు ఆ కథ చాలా నచ్చింది. మేనేజరే ఆ కేసు కయిన ఖర్చునంతా భరించాడు. డెహరాడూన్ నుండి ఇద్దరు శారిప్తర్లను పిలిపించారు. వాళ్ళకు రోజుకు తొమ్మిదివందలు ఇచ్చేవారు. విచారణరోజు కాన్పూరులోఉన్న వర్లా, శారిప్తర్లు, అందరూ వచ్చారు. కోర్టులో జనం కీటకటలావంతమిది.

మాజిస్ట్రేటు కేసు కొట్టేశాడు. బొండాం శాస్తుర్లతో "మీరింకేమయినా చెబుతారా? కుక్కన పేరులాగ దొడ్డిదోవన జారు కోవటం క్షేమకరంఅని నా ఉద్దేశం" అన్నాడు మాజిస్ట్రేటు.

మాజిస్ట్రేటుమాటలకు అందరూ నవ్వుకుంటూ బయటకు వచ్చారు. ఆ నెల 'మాధురీ' కాపీలన్నీ అమ్ముకుపోయాయి. "బొండాంశాస్త్రీ" ఎవరో ఇప్పుడు ప్రపంచానికి తెలిసిందిఅని అందరూ ఆఫీసులో నవ్వుకున్నారు.

\*

\*

\*

మా బావ రెండో పెళ్ళి చేసుకున్నాడు. మొదటిభార్యకు పిల్లలుఉన్నారు. అయినప్పటికీ ఆయన ఆస్థినంతా రెండోభార్యకు రాసేశాడు. దాదాపు మూడులక్షల ఆస్థివుంది అతనికి. ఆ విషయం విని నాకు చాలాకోపం వచ్చింది.

"అతను ఆర్థ తా భార్యకే రాశాడు. ఎలాంటిపనిచేశాడో చూశారా?" అన్నాను ఆయనతో.

"ఏం మంచిపనే చేశాడు? భార్య రాయక ఇంకెవరికి రాస్తాడు?" అన్నాను.

“బాగానేవుంది మీవరస ! పిల్లలుండగా భార్యకు రాయట మేమిటి ?” అన్నాను.

“పిల్లలకేం ? కాళ్ళూ చేతులూ అక్కరకొచ్చినవాళ్ళు ! వాళ్ళ బతుకులు వాళ్ళు బతుకుతున్నారు” అన్నారు.

“ఆస్తి లేకపోతే ఏంచేసేవాడు ? అప్పుడు ఆమె భారాన్ని పిల్లలమీదనే వేసేవాడుగా ?” అన్నాను.

“ఉన్నప్పుడు అంతదూరం ఎందుకు ఆలోచించాలి ? అయినా ఈ పిల్లలు తమ మూడుటితల్లిని చూస్తారనిమాత్రం నమ్మకం ఏముంది ?” అన్నారు.

“అందుకేనా ‘పిల్లలుగల విధవ’ అనే కథరాశారు ?” అని అడిగాను.

“ఇలాంటివి రోజుకు ఎన్ని కేసులు చూడటంలేదు ?”

“అందరి హృదయాల్లోకీ మీరు ఎలా ప్రవేశించగలుగు తున్నారు ?” అన్నాను.

“నువ్వు రచయిత్రివేగా ? నువ్వే ఆలోచించుకో” అన్నారు.

“మీకూ మూడుటితల్లేగావుంది ? మీరు ఆమెను ఎంత గౌర విస్తున్నారు ?” అన్నాను.

“మన పిల్లలు మనలాగే ఉన్నారా ? ఎన్నిసార్లు నిన్ను ఎదిరించటంలేదు ? అంతకంటే కోపాన్ని కలిగించే విషయం నాకు ఇంకొకటి ఏమీలేదు. పిల్లలను మనం ‘అలా చెయ్యా, ఇలా చెయ్య’మని ఆజ్ఞాపించకూడదు. ఇదంతా తెలిసినవాడు కాబట్టే తన ఆస్థినంతా భార్యకు రాశాడు. ఆయన ఎంతో తెలివీ, దూరాలాచన గల వ్యక్తీ, పైగా వకీలు ! పెద్దమనిషి అయినవాడు ఎవడైనా ఆపనే చేస్తాడు. చావుబతుకులు మన చేతుల్లోలేవు. లేకపోతే ఎవడికి తన జీవితభాగస్వామిని వదలాలని ఉంటుంది ?” అన్నారు.

“మరి ! బడితపూజ చేసేవాళ్ళ సంగతేమిటి ?” అన్నాను.

“వాళ్ళు మనుషులుకారు పశువులు. గార్హస్థ్య జీవితంలోని ఎలాంటి రసానుభూతినీ వాళ్ళు పొందిఉండరు. మీ బావచేసిన పనిని

ప్రశంసించకుండా ఉండలేను. ప్రతిపురుషుని కర్తవ్యంకూడా అదే. భార్యను ఇతరుల ఆశ్రయంలో వదిలేసి పోయేటంత కృతఘ్నుడు ఈ ప్రపంచంలో ఇంకొకడు ఉండడు” అని అన్నారు.

“ఆడదానికి ఆస్తిపాస్తులను చూసుకొనే శక్తి ఉండొద్దా!” అన్నాను.

“ఎంత అమాయకురాలవు! అందుకని ఆడవాళ్ళకు ఆస్తిపాస్తులంటూ ఉండగూడదంటావా? జడ్జిని ఎవరినైనా నియమించవచ్చును. మీ బావకూడ అలాగే చేశాడని విన్నాను” అన్నారు.

“మళ్ళీ పెళ్ళిచేసుకొని ఆయన అనుభవించిన సుఖం ఏమిటి?” అన్నాను.

అదంతా వారి ఇష్టాయిత్యాలమీద ఆధారపడి ఉంటుంది. మానవుడు తన శ్రమఫలాన్ని అనుభవించగోరతాడు. పిల్లలకొరకు తమ సర్వసౌఖ్యాలను త్యజించాలని ఎక్కడవుంది! వాళ్ళకు విద్యాబుద్ధులు చెప్పించేంతవరకే పెద్దవాళ్ల కర్తవ్యం తరవాత వాళ్లే తమ జీవితాలను నిర్మించుకుంటారు” అన్నారు ఆయన.

“పిల్లలుమాత్రం పరాయివాళ్లా!” అన్నాను.

“భర్త చచ్చిపోతే భార్య విధవ అవుతుందికాని పిల్లలుకాదు. ఒకరకంగా వృద్ధుడైన తండ్రి చచ్చిపోతేనే సంతోషిస్తారు కొడుకులు. న్యాయంగా ఆస్థినంతా చిన్నపిల్లలకూ, భార్యకూ రాయాలి” అన్నారు.

“అప్పులు తీర్చాల్సిన బాధ్యత పిల్లలమీదనేగా పడుతుంది?” అన్నాను.

“ఇంత ఆస్తి కలవాళ్ళకు అప్పులు ఎందుకుంటాయి?”

“అప్పులు లేకపోతే మీరు చెప్పేది బాగానే ఉంది తెండి!”

“నిజంగా మీ బావను నేను ఎంతగా గౌరవిస్తున్నాను. ఆయన తన ఆస్తిని భార్యకు రాయకుండావుంటే ‘మోసగాడు’ అని ఉండేవాడిని. ఆయన చాలా మంచిపని చేశాడు” అన్నారు.

1928:

మేము లభోన్లో ఉన్న రోజుల్లో 'కాలాకాంక్షర్' రాజాగారు మా ఇంటికి వచ్చారు. రాజాగారిలో ఇంకా చాలామంది కూడా ఉన్నారు. తాంబూలం పంపించాను. వాళ్ళు వెళ్ళిపోయిన. తరవాత ఆయన లోపలకువచ్చి రేపు 'కాలాకాంక్షర్' వెళుతున్నానని చెప్పారు.

“ఆ వచ్చిన పెద్దమనిషి ఎవరు?” అని నేను అడిగాను.

“ఆయనే రాజాగారు!” అన్నారు.

“వాళ్ళను ఎక్కడ కూర్చోపెట్టారు?”

“నేను కూర్చోనే చోటనే, ఇంకెక్కడ?” అన్నారు.

“నేను మీకు సవా లక్షసార్లు చెప్పాను రెండు మూడు కుర్చీలు తెప్పించి మీ గదిలో వేయించమని. వాళ్ళే మనుకుంటారు! మీకు బొత్తిగా సిగ్గులేదు” అన్నాను.

ఆయన పెద్దగా నవ్వుతూ అన్నారు. “రాజా మహారాజులకు స్వాగతాలు ఇవ్వడమే నాకు పనా ఏమిటి? నేను కూలిపని చేసుకొనే వాడిని. నాకు కుర్చీలైనా, సోఫాలైనా భూదేవియే! ఎవరో ఏమో అనుకుంటారని తలకుమించిన పనులు చేయమంటావా?”

“ప్రతివాళ్ళూ ఉన్నంతలోనే దబ్బాగా కన్నించాలని చూస్తారు గదా!” అన్నాను.

“నువ్వు చెప్పేది బాగానే ఉంది. కాని యిది యూరోప్ కాదు; భారతదేశం. ఈ దేశంలో నివసించే వ్యక్తి ఒకటింటికి సగటు ఆదాయం ఆరుకానులు. కొంతమందికి పొట్టనిండాతిండి, వంటినిండా గుడ్డలూకూడా లేవు. అలాంటప్పుడు విలాసవస్తువులు ఎలా లభిస్తాయి? అదీగాక ఎంతోమంది ఆకలిజ్వాలలకు ఆహారం అవుతూవుండగా, విలాసాలకు ప్రాకులాడినంత అధర్మం ఇంకోటి లేదు” అన్నారు ఆ వేశంతో.



“మీరు ఒక్కరూ మడికట్టకొని కూర్చోగానే సరిపోయిందా ఏమిటి?” అన్నాను.

“అంటే నీ ఉదేశ ? ఆ దరితో వాటు నన్ను గడ్డితినమనేనా? ఎవరిసిద్ధా తాలు వారివి! నాకు ఇలా జీవించటంలోనే ఆనందం ఉంది. అదిలేదు, ఇదిలేదు అనే బెంగలేకుండా రోజులు గడిచి పోతున్నాయి. ఇవ్వాలి కుర్చీలూ, బె చీరూ కొంటే, రేపు సోఫాలూ, తివాచీలూ లేవు అనిపిస్తుంది. ఇలాగే ఒకటి తరవాత ఒకటి కావాలనేకోర్కె జనిస్తూనే ఉంటుంది. ఒకసారి భ్రమలోపడ్డామా, ఇక ముక్తి అనేమాటే ఉండదు. ఈ విలాసాలవల్లనే ఈ రోజు మనం బానిసత్వంలో పడిఉన్నాము. మనపూర్వుల పాపఫలితాన్ని మనం అనుభవిస్తున్నాము. ఇక మనంకూడా ప్రారంభిస్తే మన దేశం అధఃపతనానికి అంతుపెట్టూ ఉండదు” అన్నారు.

“చిన్నచిన్న వాటికికూడా ఏవో సిద్ధాంతాలను అంటగడతారు” అన్నాను.

“మన దేశవాసులు నిరాడంబర జీవితాన్ని అలవదుచుకోవాలి. మనం చూడవలసింది మనకంటే పైన ఉన్న వాళ్ళనుకాదు. కిందవాళ్ళను! మనకంటే బీదస్థితిలో ఉన్న వాళ్ళను చూస్తూ, వాళ్ళతో కలిసి పోవటానికి ప్రయత్నించాలి” అన్నారు.

“ఈరోజు, స్వతంత్రం, స్వతంత్రం, అంటూ అరిచేవాళ్లంతా డబ్బు ఉన్నవాళ్లేగా! తిండికి లేవాళ్లకు అంతతీరిక ఎక్కడఉంది?”

“ఈ పెద్దవాళ్ల కారణంగానే మనకు బానిసత్వం సంప్రాప్తించింది. మళ్ళీ వాళ్ళే దాన్ని తొలగించటానికి ప్రయత్నిస్తున్నారు. వాళ్ళు తమకోసమే ఇదంతాచేస్తున్నారు. అంతర్వాణిని ఎప్పటికైనా వినక తప్పదు. పెద్ద పెద్ద దుర్మార్గుల్లో, గజదొంగల్లోనే మార్పు రావటం చూస్తున్నాము” అన్నారు.

“అదంతా వాళ్ళవాళ్ళ కర్మ. భగవంతుడుకూడ నొసటి వ్రాతను తప్పించలేడు. మనం ఎంత బాధపడ్డా ప్రయోజనం శూన్యమే” అన్నాను.

“నేను యీ బీదవాళ్ళందరినీ ఉద్ధరిస్తానని చెప్పటంలేదు. వాళ్ళలో శక్తిరానంతవరకూ ఎవరూ ఏమీ చెయ్యలేరు” అన్నారు.

“ఆసమయం వస్తే భగవంతుడే వాళ్ళకు ఆ శక్తిని ప్రసాదిస్తాడు” అన్నాను.

“భగవంతుడు మనసులోఉండే ఒక భూతం. ఆ భూతం మనలను పిరికిపందలను చేస్తున్నది. బలవంతులదే యీ ప్రపంచం. ఈ మూఢనమ్మకాలు ఉన్నకాస్తశక్తిని, బలాన్నికూడ నాశనం చేస్తున్నాయి” అన్నారు.

“అయితే మహాత్మాజీ రాత్రింబవళ్ళు ‘ఈశ్వర్ ! ఈశ్వర్ !’ అని అరుస్తుంటారేం?”

“ప్రజానీకంలో ఇంకా పూర్తిచైతన్యం రాలేదు. శతాబ్దాలుగా భగవంతునిమీద ఉంటూవచ్చిన నమ్మకాన్ని మానవుడు ఒక్కసారిగో, ఎలా వదులుకోగలడు? ఒకేసారి ప్రజానీకాన్ని భగవంతునినుండి వేరు చెయ్యటానికి ప్రయత్నించటం, వినాశనానికి హేతువే కాగలదు. బహుశా అందువల్ల మహాత్మాజీ భగవంతుని అంత ఎక్కువగా గుర్తుచేస్తూ ఉండవచ్చును” అన్నారు.

“మీకు భగవంతునిలో నమ్మకంలేదని ప్రపంచమంతా నాస్తికులమయం కాదుగా?” అన్నాను.

“నేను నిరాధారంగా మాట్లాడటంలేదు. ఈ రోజు మతం పేరిటా, భగవంతునిపేరిటా, ఎన్ని అన్యాయాలూ, ఘోరాలూ జరగటంలేదూ? ముఖ్యంగా స్త్రీలే ఎక్కువగా ఈ మూఢనమ్మకాలకు గురి అవుతున్నారు” అన్నారు.

“అయితే స్త్రీలే మూఢులు అంటారు?” అన్నాను.

“నిజ చెబితే కోపం ఎందుకు. స్త్రీలను నేను జన్మతా మూఢులు అనటంలేదు. పురుషులే వాళ్ళను అలా తయారుచేశారు.”

“మరి మీరు ఎందుకలా చేశారు?”

“బిటిష్ ప్రభుత్వం మనలను మూఢులను చేసి ఎలా లాభాలను పొందుతూందో, అలాగే పురుషులకూడా, తమ స్వార్థపూర్తి కొరకు స్త్రీలను మూఢులనుచేశారు, చేస్తున్నారు” అన్నారు.

“మనలను మూఢులనుచేస్తే ఇంట్లోగ్లిష్ వాళ్ళకు చాలా లాభాలు కలుగుతున్నాయి. కానీ, మమ్మల్ని మూఢుల్ని చేస్తే మీ కొచ్చే లాభం ఏమిటి? స్త్రీ, పురుషులు సమాజంలో సమానభాగాలు. శరీరంలోని ఏ ఒక్క భాగానికి దెబ్బతగిలినా మిగిలిన అవయవాలు కూడా బాధపడతాయిగదా?” అన్నాను.

“అదంతా పూర్వకాలపుమాట. దేవాలయాలపేరుతో, మసీదుల పేరుతో కొట్టుకునే మన మూఢప్రజలను చూస్తుంటే ఇంగ్లీష్ వాళ్ళకు సరదాగా ఉండటంలేదా? అలాగే స్త్రీల మూఢత్వాన్ని చూస్తున్న పురుషులకుకూడా, సరదాగా ఉంటుంది” అన్నారు ఆయన.

“స్త్రీలను మూఢులనుచేసిన పురుషులే మూఢాభిమూఢులు. క్షతకుల సుఖించూడలేక ఏడ్చి కళ్లు పోగొట్టుకున్నట్లయింది మీపని” అన్నాను ఆవేశంతో.

“కాలంతోపాటు మీరుకూడా ఎందుకు మారలేక పోతున్నారు!” అన్నారు.

“మీరు మారని స్తేగదూ?” అన్నాను.

“స్త్రీలు తమ అభివృద్ధికి తామే ప్రయత్నించాలి” అన్నారు.

“చూస్తూఉండండి! చేస్తారోలేదో? మీరు విడదీసిన శక్తిని కూడదీసుకోవద్దూ?” అన్నాను.

ఇలాంటి విషయాలను చర్చించేప్పుడు ఆయన ముఖంమీద విషాదరేఖలు అలుముకొనేవి.

నేను ఏభయ్ రూపాయలుపెట్టి ఫర్నిచర్ కొన్నాను. ఆయన మాత్రం తన గదిలోకిందకూర్చోనే తన పని చూసుకొనేవారు. ఎవరైనా వచ్చినప్పుడుమాత్రం ఆ ఫర్నిచర్ ఉన్న గదిలోకి వచ్చే

వారు. ఆ గదినీ, గదిలోవున్న కుర్చీలనూ, టేబుల్ నూ స్వయంగా తుడిచేవారు. ఆయనకు లేనిపోనిపని కల్పించానే అనిపించేది. ఒకోసారి ఆయన చేతిలోని చీపురు లాక్కొనేదాన్ని.

మహాత్మాజీ దర్శనం :

1928 నాటి విషయము. 'హిందుస్తానీ ఎకాడమీ' సమావేశం ప్రయాగలో జరిగింది. వర్కింగ్ కమిటీ మీటింగుకూడా రెండు రోజులముందు అక్కడే జరిగింది. మహాత్మాజీకూడ ఆ సభలలో పాల్గొన్నారు. ఆయనకు ఎన్నోరోజులుగా మహాత్మాజీని కలుసుకోవాలని ఉండేది. తన కోర్కెను సుందర్ లాల్ కు తెలియపర్చాడు. సుందర్ లాల్ దానికి జవాబుగా రెండు రోజులు ముందేవస్తే మహాత్మాజీని కలుసుకోవచ్చునని రాశాడు. ఆయన సభలకు రెండుమూడు రోజులుముందే బయలుదేరటం చూసి ఇప్పటినుండే అక్కడకు వెళ్ళి ఏం చేస్తారని అడిగాను.

“మహాత్మాజీని చూడాలి. అందుకే ముందుగా వెళుతున్నాను” అన్నారు.

“ఎకాడమీ పూర్తి అయ్యేంతవరకూ మహాత్మాజీ ఉంటారుగా?” అన్నాను.

“ఎలా చెప్పగలం? చివరివరకూ వుంటారో వూడారో?”

“అయితే ముందే వెళ్ళి కూర్చోండి!” అన్నాను కోపంగా.

ఆయన రెండురోజులు ముందు వెళ్ళి సభలు ముగిసిన తరువాత రెండురోజులకు వచ్చారు. అప్పటికే ఆయనకు మహాత్మాజీ దర్శనం లభించలేదు.

“రెండురోజులు ముందు వెళ్ళినా మహాత్మాజీ దర్శనం లభించలేదే?” అని అడిగాను.

“పాపం! ఆయనకు తీరిక ఎక్కడ? వేలకొద్దీ జనం ఆయన దర్శనానికి వచ్చారాయే! పైగా ఎన్నో ఉత్తరాలు చదువుకోవాలాయే!” అన్నారు.



“ఆయనకు ఆ పనులన్నీ ఎప్పుడూ ఉండేవేగా ? అంతమందికి ఆయనదర్శనంకాగా మీకుమాత్రమే ఎందుకు కా లేదు ” అన్నాను విసుగ్గా.

“వాళ్ళందరకూ కావాల్సింది ఆయన్ను చూడటం. కాని, నేను పదిపదిహేను నిమిషాలు ఆయనతో మాట్లాడా లనుకున్నాను. ఆయన ఎంతో చక్కగా మాట్లాడతారని విన్నాను. ఆ అభిలాష తోనే అక్కడకు వెళ్లాను. కేవలం రూపాన్ని చూట్టానికికాదు” అన్నారు.

“పాపం ! నాలుగురోజుల సమయమూ వ్యర్థంగాపోయింది, పైగా దర్శనమూ లభించలేదు” అన్నాను నవ్వుతూ.

“అదంతా నా దురదృష్టమే !” అన్నారు.

తరువాత 1935 లో ‘ హిందీపరిషత్ ’ వార్ధాలో జరిగింది. మహాత్మాజీ స్వయంగా, ఆయన్ను ‘ హిందీ, హిందుస్తానీ ’ సమస్యను గురించి చర్చించటానికి రమ్మని కబురుపంపించారు. ఆయనకు ‘ హంస ’ ను పరిషత్ కు అప్పగించాలనే ఉద్దేశంకూడా ఉంది. నాలుగురోజులు వార్ధాలో ఉన్నారు.

వార్ధానుండివచ్చి నాతో అన్నారు : “మహాత్మాజీతో నేను ఊహించుకున్నదానికంటే కూడా ఎక్కువ గొప్పతనాన్నే చూడ గలిగాను. ఆయన రూపం, మాటలూ ఎదుటివారి హృదయాలను నూదంటురాయిలాగా ఆకర్షిస్తాయి. ఎంత అబద్ధాలకోరు అయినా ఆయనముందు నిజం చెప్పేస్తాడు. ఎలాంటి దుర్మార్గుడిలోకూడా ఆయనముందు ఉన్నంతసేపూ అణకువా, ప్రేమా ప్రవేశిస్తాయి. ఏదో అనూహ్యమైన ఆకర్షణను ఆయనలో చూశాను” అన్నారు.

“అలాగయితే మహాత్మాజీ జిన్నాను ఎందుకు మార్చలేక పోయారు ?” అన్నాను.

“ఆ సమయమూ త్వరలోనే రావచ్చును” అన్నారు.

“ఆయన దర్శనంకో ఆయనకు శిష్యులయిపోయారన్న మాట!” అన్నాను.

“ఆయన్ను చూడకముందే నేను ఆయనకు శిష్యుడను. సహజంగానే నా సిద్ధాంతాలు ఆయన సిద్ధాంతాలకు అనుకూలంగా ఉన్నాయి. మహాత్మాజీకూడా కర్నక-కార్మికుల సమస్యలను వీడదీయటానికి పాటుపడుతున్నారు. నేనూ నా రచనలద్వారా అదే చేయాలని ప్రయత్నిస్తున్నాను. ఆయన హిందూ, ముస్లిముల ఐక్యతకొరకు పాటుపడుతున్నారు. నేనూ హిందీ, ఉర్దూలకు ఐక్యంచేసి హిందుస్తానీని బలపరచటానికి ప్రయత్నిస్తున్నాను” అన్నారు.

“మీరు హిందూస్తానీని ఎలా బలపరచగలరు?” అడిగాను.

“నేను రాస్తున్నదంతా హిందుస్తానీలోనేగా!” అన్నారు.

“మీరు రాసినంతమాత్రంచేతనే దాన్ని హిందుస్తానీ అనగలరా!” అన్నాను.

“దేన్ని సాధారణ ప్రజలు తెలుసుకోగలరో, దేన్ని హిందూ, ముస్లిములు ఇద్దరూ అర్థంచేసుకోగలరో అదే హిందుస్తానీ, ఎప్పటికైనా హిందీ, ఉర్దూ కలిసిన భాషే రాష్ట్రభాష కాగలదు” అన్నారు.

“హిందుస్తానీ ఎలా రాష్ట్రభాష కాగలదు? మన దేశ జాతీయభాష కాగల అర్హత ఒక్క హిందీకే ఉంది” అన్నాను.

“మన దేశాన్ని హిందుస్తాన్ అని ఎందుకు అంటారో తెలుసా! ముస్లిములు వచ్చి మన దేశాన్ని ఆక్రమించుకున్న తరువాతే దీనికి ఆ పేరువచ్చింది. దేశాన్ని హిందుస్తాన్ అనటానికి మన కేమీ సందేహం లేదు. కాని, భాషను హిందుస్తానీ అనటానికి తలకాయలు పగలకొట్టుకొని చస్తున్నాము” అన్నారు.

“అయితే మీ ఉద్దేశం హిందీలో పారసీ శబ్దాలనూ, ఉర్దూలో సంస్కృత శబ్దాలనూ ఇరికించమనా?” అన్నాను.

“ఏభాషలో, ఏశబ్దాలనూ ఇరికించ నవసరంలేదు. జాతీయ భాష జనం సాధారణంగా మాట్లాడేది అయివుండాలి. అందులో ఏశబ్దాలు కలిసిపోయినా తప్పు లేదు. ఒక దేశంలోని ఎన్నోజాతులు కాలక్రమేణా కలిసిపోతుంటే ఎవరు అడ్డుపడుతున్నారు? అలాగే భాషలోకూడ ఇతరభాషల శబ్దాలు కలిసిపోతాయి. అందులో కొట్టుకొచ్చావాల్సినంత ప్రమాదం ఏముంది?” అన్నారు.

“రేపు హిందూ, ముస్లిములమధ్య ఇచ్చిపుచ్చుకొనే సమస్యలు వస్తే, దాన్నికూడా హిందువులు సహించగలరా?” అన్నాను.

“ముస్లిములు అధికారంలోఉన్న రోజుల్లో హిందువులు తమ కన్యలను పాదుషాలకు ఇవ్వలేదా? కాని ముస్లిములు వాళ్ళ కన్యలను హిందువులకు ఇచ్చినట్లు ఎక్కడైనా చదివావా? హిందువులచేత బహిష్కరించబడినవాళ్లు ఎందరు ఇస్లాంమతం పుచ్చుకొలేదు? నీ హిందూసోదరులు ఇదంతా ఎందుకు ఆలోచించరు?” అన్నారు.

“మీరు ముస్లిం పక్షపాతిలాగ ఉన్నారు” అన్నాను.

“నేను ఎవరి పక్షపాతినీ కాదు. శత్రువునుకూడా కాదు” అన్నారు.

“అయితే మీరు ‘రాముడి’ ని ఒప్పుకుంటారా లేక ‘రహీమ్’ నా?” అడిగాను.

“నాకు రాముడూ, రహీమ్, క్రీస్తూ అంతా శ్రద్ధాపాత్రులే” అన్నారు.

“అది సరే! ఇన్నిటికీ మీరు ఎవరు?” అడిగాను.

“నేను మానవుడిని, మానవత్వం ఎవరిలో కన్పిస్తుందో వాళ్ళనే నేను గౌరవిస్తాను, పూజిస్తాను. నాకు హిందూమిత్రులూ ఉన్నారు. ముస్లింమిత్రులూ ఉన్నారు. వాళ్లిద్దరిలో నాకు ఎలాంటి భేదమూ కన్పించదు” అన్నారు.

“భేదం ఎందుకు లేదు ముస్లిములు, హిందువులు పూజించే గోవును వధిస్తారు” అన్నాను.

“ముస్లిములు ఒక ముసలి ఆవును చంపితే మన హిందూ సోదరుల రక్తం కుతకుతలాడిపోతుంది. కాని ఇంగ్లీషువాళ్ళు వందల కొద్దీ ఆవులను చంపినా చూస్తూ ఉరుకుంటారేం? మనం మందిరాల్లో దేవతలకు మేకలను బలియొందుకు ఇస్తున్నాం? మేకమాత్రం ఆవులాంటి ప్రాణి కాదా? హిందువులు మాంసాహారులైనా. ఉదారు లేనా? స్త్రీలను దుర్గతిపాలుచేసింది హిందూసమాజమే. స్త్రీ చేసిన ఒక చిన్న తప్పునుకూడా క్షమించరు. పురుషుడు ఎంత పెద్దతప్పు చేసినా పట్టించుకోరు. స్త్రీని సమాజం బహిష్కరిస్తుంది. ఇంటినుండి గెంటివేస్తారు. తిరస్కరింపబడిన హిందూ నారికి ఇస్లాంమతం ఆశ్రయాన్ని కల్పిస్తుంది. హిందూసమాజంలో పురుషులకు అన్నివిధాలా అవకాశాలు కల్పించబడ్డాయి. ముసలివాడు ముక్కుపచ్చలారని పసిబిడ్డను వివాహంచేసుకోవచ్చు, జీవించి భార్యవుండగానే, పునర్వివాహం చేసుకోవచ్చును. నిబంధనలన్నీ స్త్రీలకే ఏర్పరిచారు. సమాజ బహిష్కృతస్త్రీలు ఏ ఆశ్రయమూ లేక, అల్లాడి అలమటించి చచ్చిపోవాలనేగా నీ హిందూసోదరుల అభిలాష? భగవంతుడు ఏంచేస్తున్నాడో తెలియదు?” అన్నారు ఆవేశంతో.

“వేశ్యలను పట్టణంనుంచి వెళ్ళగొడుతున్నారుగదా? ఆ విషయంలో మీ అభిప్రాయం ఏమిటి?” అడిగాను.

“స్వామీ దయానంద సరస్వతికి నేను హృదయాపూర్వక ధన్యవాదాలను అర్పిస్తున్నాను. ఇలాంటి అనాధ, బహిష్కృత, తిరస్కృత స్త్రీలకు, ఆర్యసమాజాన్ని స్థాపించి, ఆశ్రయాన్ని కలుగజేశాడు. శారదా బిల్లును ప్రవేశపెట్టిన మహానుభావుడికి కూడా మీరు ధన్యవాదాలు సమర్పించాలి” అన్నారు.

“ఈ మహానుభావు లందరకూ మేము ధన్యవాదాలు అర్పిస్తూ ఉండాలనా మీ ఉద్దేశం?” అన్నాను.



“అవును ! లేకపోతే మిమ్మల్ని కృతఘ్నులనాల్పించిస్తుంది. స్త్రీల స్వాతంత్ర్యకోసం మహాత్మాజీకూడా చాలా ప్రయత్నం చేశారు, ఇంకా కొంతకాలంవరకూ పురుషులు స్త్రీలను ఇలాగే హింసిస్తూవుంటే, హిందూకన్యలు తమ వివాహాలు తామే చేసుకుంటారు” అన్నాడు.

“అలా ఎన్నటికీ జరగదు. తల్లిదండ్రుల బాధ్యత లేకుండా జరిగే పెళ్ళిళ్లు మొదట ఆకర్షణీయంగానే కన్పించవచ్చును. వాస్తవంగా చూస్తే అదంతా వట్టి భ్రమమాత్రమే” అన్నాడు.

“నువ్వు, నేనూ ప్రపంచమంతా ఏకమైకూడా దీన్ని ఆపలేము. పాశ్చాత్య సభ్యతగాలి మన దేశంలో ఎంత తీవ్రంగా వీస్తోందో యిప్పుడే తెలుస్తుంది. ఒకరోజుకు ఆ గాలిని ఆపేశక్తి ఎవరిలోనూ లేకుండాపోతుంది” అన్నాడు.

“ఆ రోజు చూడకముందే నన్ను ఈ ప్రపంచంనుండి తీసుకెళ్ళమని భగవంతుని ప్రార్థిస్తున్నాను” అన్నాడు.

“ఇంద-లో తప్పు ఏముంది ? మన ప్రాచీన సభ్యతను చూసి కూడా ఇంత భయపడుతున్నావుగా ?” అన్నారు.

“పూర్తిగా మన ప్రాచీన సభ్యతను రూపుమాపాలని నేను అనటంలేదే ? దాన్ని సంస్కరించాలనే నా అభిమతం” అన్నాడు.

“నువ్వు సంస్కరించ కోరితే, నీ పిల్లలు దాన్ని రూపుమాప గోరటంలో ఆశ్చర్యం ఏమీ లేదు. కాలానికి అనుకూలంగానే అన్ని కట్టుబాట్లూ మారిపోతాయి. అందులో ఆశ్చర్యపడవలసిందిగానీ, భయపడవలసిందిగానీ ఏమీ లేదు” అన్నారు.

ఈవిధంగా ఏదో ఒక విషయాన్ని గురించి మేము ఇద్దరం చర్చించుకుంటూనే వుండేవాళ్ళము.

కూతురు వివాహము :

1928 లో మా అమ్మాయికి వివాహం చేయ్యాలనుకున్నాము. ఆమెనకు ఒక్క సంబంధమూ నచ్చటంటేదు. పిల్లవాడు

నచ్చితే పెద్దవాళ్ళు నచ్చరు, పెద్దవాళ్ళు నచ్చితే పిల్లవాడు నచ్చడు. ఒకసారి ఒక సంబంధం చూసిరాగానే, పిల్లవాడు ఎలా ఉన్నాడని, అడిగాను.

“బాగానే వున్నాడు. కాని చామనచాయగా వుంటాడు” అన్నారు.

“ఎదురు కొడుక్కు-కింటామా ఏం?” అన్నాను.

“అయినా కొంచెం చూట్టానికి బాగా ఉండొద్దూ?” అన్నారు.

“ఈ సంబంధం తెచ్చినఅతను పిల్లవాడు బాగుంటాడనే చెప్పాడుగా!” అన్నాను.

“నేనుమాత్రం బాగా లేడన్నానా? నాకు నచ్చలేదు, అంతే?” అన్నారు.

“మీకు, ఎవరు నచ్చుతారో నాకు అర్థంకావటంలేదు” అన్నాను.

“నీ వివాహం ఒక కురూపిలో అయివుంటే నీ కెలా ఉండేదో కొంచెం ఆలోచించు” అన్నారు.

రెండో సంబంధం ఫతేపూర్ లో చూసివచ్చి, ఆ సంబంధం తనకు ఇష్టంలేదన్నారు. ఇంకొక సంబంధం బనారస్ నుండి వచ్చింది. పిల్లవాడు స్వయంగా వచ్చాడు. చాలా అందంగా ఉన్నాడు. బాగా చదువుకున్నవాడు. అతను వెళ్ళిన తరువాత “పిల్లవాడికి కొంచెం చడలం ఉండిలాగుంది!” అన్నారు ఆయన నాతో. ఆయనకి అతనిలో స్థిరత్వం కన్పించలేదట. ఆ పిల్లవాడికీ, తల్లిదండ్రులకూ పడదని ఆ తరువాత తెలిసింది.

“తల్లి దండ్రులు మూర్ఖులయి ఉండొచ్చు. లేకపోతే కన్న బిడ్డలతో ఎందుకుపడదు?” అన్నాను నేను.

“నువ్వే మూర్ఖురాలులాగ కన్పిస్తున్నావు. తల్లి దండ్రులతోనే పడనివాడికి ప్రపంచంలో ఎవరితోనూ పడదు. తల్లి దండ్రులను ప్రేమించలేనివాడు ప్రపంచంలో ఇంకెవరినీ ప్రేమించలేడు” అన్నారు ఆయన.

మేము ఉన్న ఇంట్లోనే పక్కభాగంలో ఒకడాక్టరు ఉంటుండే వాడు. వాళ్ళూ, మేమూ ఎంతో సన్నిహితంగా ఉండేవాళ్ళము. ఆ డాక్టరుతో మా అమ్మాయికి ఒక మంచి సంబంధం చూడమని చెప్పాను. నేను చెప్పిన పదిపదిహేను రోజులకు ఒక ఫోటో తెచ్చాడు. పిల్లవాడు బాగానే ఉన్నాడు. బి. ఏ. చదువుతున్నాడు. ఫోటోచూసి ఆయనకూడా బాగానే ఉన్నాడు అన్నారు. సంవత్సరానికి అతనికి భూముఃమీద దాదాపు మూడువేల రూపాయల ఆదాయం వస్తుండటం.

ఎలాగయితేనేమి చివరకు ఆ సంబంధమే నిశ్చయమయింది. ఆయన పిల్లవాడిని చూసివచ్చి “పిల్లవాడు బాగానే వున్నాడు. వాళ్ళనాన్నకూడా నాలాంటి భావాలు కలవాడే!” అన్నారు.

కన్యాదానం సమయంలో ఆయన అన్నారు: “కన్యాదానం ఏమిటి? వస్తువును దానం ఇస్తారు. ప్రాణుల్లో గోవును దానం ఇస్తారు. ఆడపిల్లలను దానం ఇవ్వటం ఏమిటి? అవన్నీ నాకు ఇవ్వం ఉండవు!” అన్నారు.

“ఇదిమాత్రం మీరు చెయ్యక తప్పదు” అన్నాను నేను.

“అయితే నన్ను, నా బిడ్డను దానం చెయ్యమంటావా? అలాంటిపని నేను చెయ్యలేను” అన్నారు.

“చిన్నపిల్లవాడిలాగ మొండిగా మాట్లాడకండి! కన్యాదానం చేస్తారా చెయ్యారా,” అన్నాను.

“నేను చెయ్యను! కావాలంటే నువ్వు చేసుకో!” అన్నారు.

చివరకు ఎలాగయితేనేమి మేండ్లపంలోకి వచ్చి కూర్చున్నారు. కన్యాదానం నేనే చేశాను.

జూలైలో వాసుదేవప్రసాద్ (మా అల్లుడు) బి. ఏ. తరువాత ఏం చదవమంటారని, ఆయనకు ఉత్తరం రాశాడు. ఆయన ‘లా’ చదవమని రాశారు.

వాసుదేవ్ ను తన కొడుకలాగ చూసుకొనేవారు. అతని అవసరాలను జాగ్రత్తగా పరిశీలించేవారు. ఒకసారి వాసుదేవ్ లక్ష్మీ వచ్చాడు. అతను రోజూ కాలేజీకి రెండుమైళ్ళు నడిచిపోతాడని తెలిసింది. వెంటనే ఆయన ఒక సైకిల్ కొనుక్కొని వచ్చి నాతో అన్నారు- “వాసును పిల్చి సైకిల్ ఎలాఉందో చూసుకోమను !”

వాసుదేవ్ సైకిల్ చూసి ‘బాగుంది’ అన్నాడు. అతనికి మామగారంటే తగని భయం. అడిగిన ప్రశ్నలకుమాత్రమే జవాబు చెప్పేవాడు. ఆ పిల్లవాడికి తనంటే భయం అని ఆయన నాతో అంటుండేవారు. వాసుదేవ్ రాసిన ఉత్తరాల్లోని ఇంగ్లీషులో తప్పులు దిద్ది, ఆ ఉత్తరాలను తిప్పి పంపించేవారు.

ఒకరోజు అది చూసి నేను “అలా చేస్తే ఆ అబ్బాయి ఏమయినా అనుకుంటాడు” అన్నాను.

“ఏమనుకుంటాడు? తప్పులు తెలుసుకుంటాడు. ధున్నాకు రాయటంలేదూ? నాకు వాళ్ళిద్దరిమధ్యా ఎలాంటి భేదం కన్పించదు” అన్నారు.

ఒకసారి వాసుదేవ్ పిల్లను తీసుకెళ్ళటానికి వచ్చాడు. అతను భార్యను పంపమని అటగటానికి సిగ్గుపడి మా పురోహితుడిచేత చెప్పించాడు.

“ఇప్పుడే పంపనని చెప్పు. ఇప్పటినుంచే సంసారబాధ్యతలు నెత్తినవేయటం నాకు ఇష్టంలేదు. అతని అక్కగారు ఏమయింది” అన్నారు.

“తనకు వచ్చే ‘మనోవర్తి’ తెచ్చుకోవటానికి ఆమె భోపాల్ వెళ్ళిందట. ఆమె వాసుదేవ్ కు పినతల్లి కూతురు. మనోవర్తి తీసుకుంటుంది కాబట్టి అక్కడ కొద్దిరోజులైనా ఉండి చాకిరీ చెయ్యద్దూ! పాపం!” అన్నాను.

“మనోవర్తి ఎంత ఇస్తారో?” అన్నారు.

“సంవత్సరానికి ఇరవయ్ ఐదు రూపాయలట?” అన్నాను.



“ఆ డబ్బు మనమే ఇద్దామని చెప్పి.”

“ఒకనాటిది కాదు. జీవితమంతా ఉండేది.”

“ఎరవా లేదు. ఆమె జీవించి ఉన్నంతవరకూ నేను ఇస్తాను”

అన్నారు.

లక్ష్మీలో హోళీపండగ :

పండగరోజు పెద్దవాడు ఎక్కడికో పారిపోయాడు. చిన్న వాడూ, వాసుదేవ్, ఇద్దరూ పైన ఒక గదిలో తలుపులు బిగించుకొని కూర్చున్నారు. ఒక్కొక్కరూ వచ్చి ఆయన్ను రంగు నీళ్ళతో స్నానం చేయిస్తున్నారు. అప్పుడు ఆయన ఆరోగ్యంగాడా బాగా లేదు. “మీకు దగ్గు వస్తుందని అయినా భయం లేదు” అన్నాను కోపంగా.

“ఇద్దరు కొడుకులూ, అల్లుడూ దాక్కున్నారు. నన్నుకూడా దాక్కోమంటావా? అందరూ ఎక్కడకు వెళ్ళారు?” ఆయన అడిగాడు.

“ధున్నా బయటకు వెళ్ళాడు. వీళ్ళిద్దరూ గదిలో తలుపులు బిగించుకొని కూర్చున్నారు” అన్నాను.

ఆయన కిందనుండే ఇద్దర్నీ కేక వేశాడు. ఇద్దరూ వచ్చారు. “ఎందుకు అంతభయం? రంగును చూస్తేనే అంతభయమా? ఈ ఒక్కరోజునేకదా ఇలా రంగునీళ్ళు పోసుకొనేనీ? మీరు దాక్కోకుండా ఉండిఉంటే నామీద పోసిఉండరు. మీరు యువకులు. ఇలాంటి సమయాల్లో ఎంతో ఉత్సాహంగా ఉండాలివాళ్ళు. నాకు ఆరోజుల్లో హోళీఅంటే ఎంత సరదాగా ఉండేది?” అన్నారు, వాళ్ళతో. వాళ్ళిద్దరూ తలవంచుకున్నారు.

మధ్యాహ్నంవరకూ ఎవర్నీ స్నానం చేయనివ్వలేదు.

‘లక్ష్మీలో ‘వై సె రాయ్’

1928 ఆగ్రహంతంలోనే ననకుంటాను. లక్ష్మీ వైసెరాయ్ నచ్చాడు. ఆరోజు ఆయన ఆఫీసునుండి వస్తూనే అన్నారు:

“ఇవ్వాళ లభోన్నలో నల్లభైవేల గూపాయల మందుసామాను కాలుస్తారు ! ఇంత బ్రహ్మాండమైన ఉత్సవాన్ని నువ్వు నీ జన్మలో చూసి వుండవు.”

“ఎవరికంత ఉచితార్థంగా వచ్చిపడింది, ఇంత ఖర్చు పెట్టటానికి !” అన్నాను.

“ఎవరికీ వచ్చిపడిందో చూద్దువుగాని పద ! పిల్లల్ని కూడా తీసుకురా !” అన్నారు.

“మీరు కూడా వస్తారా !” అన్నాను ఆశ్చర్యంగా.

“ఎందుకు రాను ? దరిద్రుల కొంపలు అంటించి కనుల పండువుగా ఆనందించవచ్చును. బహుశా, మన సిగ్గులేతనానికి నవ్వు కుంటానుకూడా నేమో ! అంతకంటే నేను చెయ్యగలిగింది ఏముంది !” అన్నారు బాధగా.

ఆయన మాటలు నాకు అర్థంకాలేదు. “ఇంతవరకూ కథలు రాస్తారని మాత్రమే తెలుసు, కాని కవిత్వంలో మాట్లాడతారని తెలియదు” అన్నాను నవ్వుతూ.

“నేను కవిత్వంలో మాట్లాడటంలేదు. బీదవాళ్ళ రోదనను వినిస్తున్నాను. అంతే !” అన్నారు.

“మీకు పుణ్యముంటుందిబాబూ ! ఆ చెప్పేదేదో కొంచెం విప్పి చెప్పండి” అన్నాను.

“చెబుతా లే ! ముందు కొంచెం మంచి నీళ్ళు ఇవ్వు !” అన్నారు.

మంచి నీళ్ళు తాగి అన్నారు “రాజా, మహారాజులు, నైస్ రాయ్ లూ, యువరాజులూ, రాజులూ వచ్చినప్పుడు వారి గౌరవార్థం ఇలాంటి వేడుకలు జరుపుతారు. ఈ డబ్బుంతా రక్తం ధారపోసి సంపాదించే బీదరైతులదే. తలకు ఆరుకానుల ఆదాయంగల మనదేశంలో ఈవిధంగా వేలకొలది గూపాయలను వ్యర్థంగా ఊడేస్తున్నారు. కొంటానికి తిండి, కట్టటానికి గుడ్డాలేక ఒకవైపు మానవులు అల్లాడిపోతుంటే ఇంకొకవైపు ఈ లావులావు

సేర్లనూ, వైస్ రాయలనూ సంతోషపెట్టటానికి, సిగ్గుఎగ్గులు లేకుండా ఇంతధనాన్ని నాశనం చేస్తున్నారు” అన్నారు ఉద్రేకంతో.

“ఈ బీదవాళ్ళకు తినటానికే లేనప్పుడు ఇంతడబ్బు ఎందుకిస్తారు?” అన్నాను సందేహంవచ్చి.

“ఇవ్వకపోతే వాళ్ళను బతకనిస్తారా ఈ లావులావు వాళ్ళు” అన్నారు.

“తిండిలేక చావటం కంటే అలా చావటం ఉత్తమంకాదూ? కనీసం జీవితంలో దేన్నో సాధించినవాళ్ళు అవుతారు” అన్నాను.

“మనదేశంలో నూటికి ఎనభైమంది రైతులు. చదువున్న వాళ్ళూ, ధనవంతులూ ఇరవైమంది వుంటారు. మనలో అంతిశక్తి, వివేకమూ ఉంటే నూటవ్భైవళ్ళనుండి ఇంస్టిట్యూషన్లు రాజ్యం చేస్తారా? వీరిలో శక్తిలేదు, బుద్ధిలేదు” అన్నారు.

“అయితే వీళ్ళంతా ఎందుకూ పనికిరారంటారు?”

“చూస్తుంటే అలాగే అనిపిస్తుంది. ఎంత దుఃఖకరమైన విషయం?”

“ఇందులో ఎవరూ దుఃఖిస్తున్నట్లు కన్పించటం లేదే?”

“దాని అర్థం చైతన్యం పూర్తిగా నశించిపోయిందని. మనలో నానాటికీ జడత్వం పెరిగిపోతోంది. జడపదార్థాలకు సుఖదుఃఖాలు ఏం తెలుస్తాయి?” అన్నారు.

“దీనికి చికిత్స ఏమిటి?” అన్నాను.

“మానవుడు చావుకు తెగించనంతవరకూ ఏమీ చెయ్యలేడు.”

“చచ్చేవాడు చేసేదేమిటి?” అన్నాను.

“చావుకు సిద్ధంగా ఉన్నవాడు చెయ్యలేనిదంటూ ఏముంది? దేనికైనా తెలిస్తాడు. జీవితంలో ఏ కొంచెం సుఖం మిగిలివున్నా బతకాలనే ఆకాంక్ష ఉంటుంది. చావుకంటే గత్యంతరంలేదని తెలుసుకున్నప్పుడు మానవుడు దేనికైనా సిద్ధపడతాడు” అన్నారు.

“అయితే ఇంగ్లీషువాళ్ళు వీళ్ళదగ్గర డబ్బు వసూలు చెయ్యటానికి వస్తున్నారా?” అన్నాను.

“ఇంగ్లీషువాళ్ళే అవసరంలేదు. బలవంతుడు బలహీనుడి రక్తం పీలుస్తున్నంతకాలం ఇది తప్పదు. ఆ పీల్చేవాడు మన దేశపు వాడుకావచ్చు; లేక విదేశంవాడు కావచ్చు. కాస్తోకూస్తో, బలవంతుడు బలహీనుని రక్తంపీల్చటం అన్ని దేశాల్లోనూ ఉంది. కాని, రష్యాలోమాత్రం ఈలాంటివాళ్ళ రోగం బాగా కుదిర్చారు. అక్కడ బీదవాళ్ళు ఈరోజు ఎంతో సుఖపడుతున్నారు. కొంతకాలం తరవాత మన దేశంలోకూడా అలా జరగవచ్చును” అన్నారు.

“అది ఎలా సంభవం?” అన్నాను.

“ఇప్పట్లో అలాంటి ఆశ లేమీలేవనుకో!” అన్నారు.

“అలాంటి రోజువస్తుందే అనుకోండి! అప్పుడు మీరు ఎవరి పక్షం వహిస్తారు?” అడిగాను.

“కార్మిక కర్షకల పక్షం. నేనూ కూలివాడినేగా! కూలివాడు పాఠాన్ని ఉపయోగిస్తే, నేను కలాన్ని ఉపయోగిస్తాను!” అన్నాను.

“ఆ పప్పులు ఏమీ ఉడకవు! వాళ్లు మిమ్మల్ని నమ్మరు” అన్నాను.

“అప్పుడు విద్య అందరికీ అందుబాటులో ఉంటుందికాబట్టి అందరూ చదువుకొని వివేకవంతు లవుతారు. రష్యాలో రచయితలు మన దేశంలోకంటే వెయ్యిరెట్లు సుఖంగా జీవిస్తున్నారు. ఆ రోజు ఎప్పుడు వస్తుందా అని ఎదురు చూస్తున్నాను” అన్నారు.

“రష్యావాళ్ళు మన దేశంకూడా వస్తారా?”

“వాళ్ళు రారుకాని మనలోకి వారి శక్తిప్రవేశిస్తుంది. కూలి, తైలులరాజ్యం వచ్చినప్పుడే మన దేశం భూతలస్వర్గం కాగలదు. అప్పుడు మన దేశవాసుల జీవితపరిమాణంకూడా రెట్టింపు కాగలదు.”

“అది ఎలాగ?”



“విను ! రాత్రింబవళ్ళు ఎముకలు విరుచుకొని పనిచేసినా, నంటినిండా గుడ్డా, పొట్టనిండా తిండి లేదు. అద్దాకలితో అలమటించే అభాగ్యులకు జీవితంలో విశ్రాంతి, సుఖం ఎక్కడ ? ఎప్పుడూ ఏదో ఒక చింతతోనే క్రుంగి కృశించిపోతున్నారు.”

“చింతయూ, పిచారాలూ మానవ కల్పితాలే ! కూలీల రాజ్యం వస్తేచూత్రం ఇవి ఎలా పోతాయి ?” అన్నాను.

“ఎందుకు పోవు ? మనం చచ్చిపోయిన తరవాతకూడా, మన భార్యాబిడ్డలు, ఆపులు సుఖంగా ఒత్తకగలరనే సమ్మకం ఉంటే, అవసరాలను తగ్గించుకొంటూ బాధపడటం, డబ్బు పోగుచేయాలనే తాపత్రయం, ఇవన్నీ ఎందుకు టాయి ?” అన్నారు.

“పిల్లలు ఉన్నా, ముసలితనంలో పెళ్ళిచేసుకున్న వాళ్ళనూ, ఉన్న డబ్బుంతా తమ విలాసాలకే ఖర్చుపెట్టుకొని, చచ్చేనాటికి కట్టెలకుకూడా లేకుండా చేసుకున్న వాళ్ళనూ ఎంతమందిని చూడటం లేదు ? పిల్లలు లేకపోయినా డబ్బు పోగుజేయటమే లక్ష్యంగా పెట్టుకున్న పిసినారులను ఎంతమందిని చూడటంలేదు ? చింతించటానికి ఏకారణమూ లేనివాళ్ళు ఎంతమంది, ఏదోఒక చింతను కల్పించుకొని రాత్రింబవళ్ళు ఏడుపుముఖంతో తిరగటం చూడటంలేదు ?” అన్నాను.

“నాలుగునైపులనుండి ఆకలికడుపుల ఆర్తనాదాలు వింటూ కూడా, తమ విలాసాలకు డబ్బును కీళ్ళలాగ న్యయపరిచేవాడు మానాభిమానాలూ, సిగ్గుఎగ్గులూ లేనివాడు ! పిల్లలు ఉన్నా ముసలి తనంలో మళ్ళీ పెళ్ళిచేసుకొనేవాడిని ఏమనాలో నాకు అర్థంకావటం లేదు. ఇతరుల దుఃఖాలను చూసి బాధపడే వ్యక్తికంటే, నా దృష్టిలో గొప్పవాడు ఎవడూ లేడు. మహత్మాజీని చూడు !” అన్నారు.

ఇంతలో పిల్లలు వచ్చి, అందరూ సంబరం చూట్టానికి వెళ్ళి పోతున్నారని తొందర పెట్టారు. అందరం వెళ్ళాము. అక్కడ చేరిన వాళ్ళంతా ఆ మందుసామాను కాల్చటం చూసి ఆనందిస్తున్నారు.

ఆయనమాత్రం ఒక పక్కన. కూర్చోని ఏదో ఆలోచిస్తున్నారు. పిల్లలు ఇంకా ఉందామని మారాంచేసినా తలనొప్పిగా ఉందని తీసుకొని వచ్చేశారు. ఎన్నో నెలలవరకూ ఆయన ఆ మందు సామానులు కాల్చటా మర్చిపోలేను. ఎన్నోసార్లు మన దేశంలోని ధనం అంతా ఇలాగే వ్యర్థం అయిపోతుంది అని అన్నారు.

“మీకు వ్యర్థంకాకుండా ఆపరాదూ?” అన్నాను.

“నేను ఆపగలిగితేనా? చెప్పి ఏంలాభంలే? అని నా శక్తికి మించిన పని” అన్నారు నిట్టూరుస్తూ.

“శక్తికి మించిన పని అని తెలిసివుండే విచారించటం దేనికి!” అన్నాను.

“మనకు బాధకలిగించిన విషయాలను మరచిపోవటం అనుకున్నంత తేలిక పని కాదు.”

“కనులపండువగా ఉన్న ఆ ఉత్సవాన్ని ఆరోజు ఎంతోమంది చూశారు. దాని బాగోగులగురించుకూడా మాట్లాడుకొని ఉంటారు. కాని, మీలాగా ఎవరూ దానికి ఎంత డబ్బు ఖర్చయిందో ఆలోచిస్తూ కూర్చోరు” అన్నాను.

“దానిపేరే జడత్వం. ఈ జడత్వం మనలో ఎంతగా పేరుకు పోయిందంటే, ఇంటికి నిచ్చి అంటించుకుని ఆనందిస్తున్నాము” అన్నారు.

“మూకంటే ఆ ఒడులే నయం. కనీసం ఆనందాన్ని అయినా పొందగలుగుతున్నారు” అన్నాను.

ఇంటరుక్లస్టు :

1929 నాటి విషయం. నేను ప్రయాగనుండి వస్తున్నాను నాతో ఆయనా, బన్నా ఉన్నారు. ఇటలీలో ప్రయాణం చేస్తున్నాము. చైత్రమాసము. పెట్టె కీక్కిరిసి నట్లుంది. ఒక ట్రేషన్ లో ఒక పల్లెటూరిగుంపు ఎక్కింది. ఇది ఇంటరనీ, డబ్బు ఎక్కువ కట్టాలనీ ఆయన చెప్పారు.

“ఏం చెయ్యమంటారు బాబయ్యా! రెండురోజులుగా పడి ఉన్నాము” అన్నారు వాళ్ళు.

“ఎక్కడినుండి వస్తున్నాను, ఎక్కడికి వెళ్ళాలి?” అన్నారు.

“అమ్మవారి దర్శనానికి వెళ్ళివస్తున్నాము బాబూ?” అన్నారు వాళ్ళు.

“అమ్మవారి దర్శనంవల్ల మీకు ఏమివచ్చింది? నిజంచెప్పండి! మీకు ఒక్కొక్కళ్ళకు ఎంత ఖర్చు అయింది?” అని ఆయన అడిగారు.

ఒక్కొక్కళ్ళకు కనీసం పదిహేను రూపాయలు ఖర్చు అయ్యాయని వాళ్ళు చెప్పారు.

అని విని ఆయన - “అంజే, మీరంతా నాలుగు నెలలకు సరిపడే ధాన్యం అమ్ముకొన్నారన్నమాట? అమ్మవారి పూజ ఇంట్లోనే చేసుకొనచ్చుగా? అమ్మనాను లేనిచోట ఏముంది? మీరు సంతోషంగా ఉండటమే అమ్మనాను కోరేది?” అన్నారు.

“మొకు, బళ్ళు తీర్చుకోకపోతే అమ్మవారికి కోపంరాదూ?” అన్నారు ఆ అమాయకులు.

పెట్టెనిండా జనం కిక్కిరిసి ఉన్నారు. వేసవికాలం కావటంవల్ల ఉక్కగాడంది. ఊరిరాడక చిరాకుగా ఉంది. “వాళ్ళను దిగమనండి మీ ఉపదేశాలు వాళ్ళచెవులకు ఎక్కవవులే!” అన్నాను.

“చెవికి ఎక్కేలాగా చెప్పటం మన కర్తవ్యం!” అన్నారు.

“ఆ సని తరవాత చూసుకోవచ్చు. నాప్రాణం పోతుంది. ముందు వీళ్ళను దించెయ్యండి!” అన్నాను.

“వీళ్ళకోసమే జైలుకు వెళతావు; యుద్ధం చేస్తానంటావు. కాని, వీళ్ళకోసం ఈ కొంచెం కష్టాన్ని సహించలేనంటావు. వీళ్ళ స్థితి చూస్తుంటే కడుపు బరుక్కుపోతుంది. అర్థాకలితో ఉంటూకూడా, మతంపేరుమీద ఇంత ధనాన్ని వ్యయపరుస్తున్నారు” అన్నారు.

“వీళ్లు తమ మూర్ఖత్వంవల్ల అలా చేసుకుంటుంటే మనం ఏం చెయ్యగలుగ? ఒక రూలు పెట్టి బలవంతంగా ఆపితేగాని వీళ్లు వినరు” అన్నాను.

“నిదానంగా వాళ్లే అర్థంచేసుకుంటారు. బలవంతంమీద ఏ పనీ జరగదు.”

“బండిలో కూర్చోపెట్టి చెప్పగానే సరిపోతుందా?”

“అవకాశం చిక్కినప్పుడు చెప్పకపోతే ఎలా?”

“మీరు రాసే ఇంతంత లావు పుస్తకాలన్నీ వీళ్ళకోసమేగా?” అన్నాను.

“వీళ్ళకు పుస్తకాలు చదివే చదువు ఎక్కడిది? ఆర్థి సినిమాలు తీస్తే కొంతలాభం కలుగవచ్చు.”

ఇంతలో ఒక రైల్వేపోలీసు వచ్చి వాళ్ళను టిక్కెట్లు చూపించమని బెదిరిస్తున్నాడు. ఇంటరులో ఎక్కినందుకు డబ్బు కట్టమంటున్నాడు. ఆ పోలీసుదొర్జన్యం చూసి ఆయనకు చాలా కోపం వచ్చింది. “నువ్వు పశువువా? మనిషివా?” అన్నారు కోపంతో.

“నే నెందుకు పశువు నవుతాను? మూడోతరగతి టిక్కెట్లు కొని ఇంటరులో ఎక్కిన వీళ్ళు పశువులు కారా?” అన్నాడు పోలీసు.

“మూడోతరగతిలో కూర్చోవటానికి చోటు లేకపోతే ఏంచేస్తారు? టిక్కెట్లు ఇవ్వగానే మీపని తీరిపోయిందా? చోటు చూపించ నవసరంలేదూ? వీళ్ళందర్నీ పశువులను చేస్తున్న మిమ్మల్ని ఏమనాలో నాకు బోధపడటంలేదు. పద! నేనుకూడా వస్తాను! వీళ్ళకు మూడోక్లాసులో చోటు చూపించు!” అంటూ వాళ్ళతో ఆయనకూడా దిగి వెళ్ళాడు.

పోలీసు ఎలాగో అందర్నీ బండిలో ఎక్కించేంతవరకూ ఉండి వచ్చాడు. “వీళ్ళ దొర్జన్యం చూశానా?” అన్నారు నాతో.

“అనవసరంగా మీరెందుకు పోట్లాటలు తెచ్చిపెట్టుకుంటారు” అన్నాను.



“నేనేమిటి ! మనిషి అనేవాడు ఎవడైనా ఇలాంటి అన్యాయాన్ని చూడలేడు” అన్నాడు.

“కాంగ్రెసు నాయకులకూడా ఫస్టు, సెకండ్ క్లాసులో తిరుగుతుంటారు. థర్డ్ క్లాసువాళ్ళగతి ఏమిటోకూడా చూడరు” అన్నాను.

“మన దేశంలోనివాళ్ళంతా తమ తమ కర్తవ్యాలను తెలుసుకుంటే, దేశం ఇలా దుర్గతిపాలు ఎందుకు అవుతుంది ?” మనలో ఆత్మబలం, చరిత్రబలం లేనందువల్లనే తెల్లప్రభుత్వం ఇన్ని రోజులుగా ఈ దేశంలో ఉంది” అన్నారు.

“ఇది ఒక్కరోజుకో తీరిపోయే సమస్యకాదు” అన్నాను.

“అలాగని మనం కాళ్ళూ, చేతులూ ముందుపెట్టికొని కూర్చోంటామా ? మన ప్రయత్నం మనం చెయ్యాలి !” అన్నారు.

“ఆరోజు వస్తే ఇంతా సవ్యంగానే జరిగిపోతుంది !” అన్నాను.

“అయితే నువ్వు జైలుకు వెళ్ళటం వస్తేమే. కాంగ్రెసుకోసం పాలుపడటం అంతకంటే శాలివితక్కువే అవుతుంది. స్వతంత్రం చింతచెట్టిలాంటిది. తాత మొక్క నాటితే, దాని పళ్ళను మనుమడు అనుభవిస్తాడు” అన్నాడు.

‘ రాయసాహబీ ’

ఆరోజుల్లో ‘ హేలీ ’ మహాశయుడు గవర్నరుగా వచ్చాడు. అతను తన హిందూమిత్రునితో “ధనపత్ రాయ్ కి ఉత్తరం రాయండి. ఆయన పుస్తకాలంటే నాకు చాలా యిష్టం. హిందూ దేశంలో ఇప్పుడు ఉన్న అందరిలోకీ పెద్ద రచయిత. ఆయనకు ‘ రాయసాహబీ ’ బిరుదును ఇవ్వదలచాను” అని అన్నాడట.

ఉత్తరం అందగానే నా దగ్గరకు వచ్చి గవర్నరుదగ్గరనుండి ఉత్తరంవచ్చింది అని చెప్పారు. నేను ఏం రాశాడని అడిగాను.

“నాకు ‘ రాయసాహబీ ’ ని ప్రసాదించానన్నాడు !” అన్నారు.

“స్వయంగా గవర్నరే రాశాడా, లేక ఎవరిచేతనైనా రాయించాడా?” అన్నాను.

“ఎవరిచేతనో రాయించాడు. ఆ ఉత్తరం రాసిన మహాశయుడుకూడా ‘సర్’ అనే బిరుదును సంపాదించాడు” అన్నారు.

“ఇంకేం? కేవలం ‘రాయసాహబీ’ని మాత్రమే ఇస్తారా, లేక ఇంకా ఏమయినాకూడా ముట్టజెప్పుతారా?” అన్నాను.

“చూస్తే ఇంకా ఏదో ఇచ్చే వ్యవహారంగానే ఉంది.”

“అయితే ఇంకేం? ఒప్పుకోండి!” అన్నాను.

“ఇదంతా ఎందుకో తెలుసా! నేను ప్రజలకు దూరమై, భట్రాజు పొగడ్తలు ప్రారంభించాలని అతని ఉద్దేశం” అన్నారు.

“భట్రాజు పొగడ్తలా?” అడిగాను ఆశ్చర్యంగా.

“అవును! అందరూ చేయటంలా! ఇప్పుడు నేను స్వేచ్ఛగా నాకు ఇష్టం వచ్చినట్లు రాయగలుగుతున్నాను. రేపటినుండి ప్రభుత్వాన్ని సంశోషిస్తుంటానికి రాయాలి. అది నీకు ఇష్టమేనా!”

“నాకు ఇష్టమే!”

“అలాగే చెప్పు! ఉత్తరం రాస్తాను!” అన్నారు.

కొంపతీసి నిజంగా ఒప్పుకోరుగదా అని భయపడ్డాను. “చాలా లాభకరమైన వ్యాపారంలాగనే కనబడుతుంది” అన్నాను.

“నా గొంతులో ఊపిడిండగా ఇలా కక్కుర్తికి లోనుగాను!” అన్నారు.

“ఏం రాస్తావు?”

“ధన్యవాదాలు రాస్తాను. నేను ప్రజల తుచ్ఛమైన సేవకు డను. ప్రజలు నాకు ‘రాయసాహబీ’ని ఇస్తే కళ్ళ కద్దుకొని స్వీకరిస్తాను. ప్రభుత్వంవారి బిరుదులు పొందాలనే అభిలాష నాకు ఎంతమాత్రమూ లేదు. అని రాస్తాను” అన్నారు.

అట్లోలో

మొట్టమొదట జూలై నెలలో కాంగ్రెసులో పని చేయటం ప్రారంభించాను. నేను కాంగ్రెసులో పనిచేస్తున్నట్లు ఇంట్లో తెలియ

నివ్వలేదు. ఆయనకు తెలిస్తే నన్ను బయటకు వెళ్ళనివ్వరనీ, తను ముందే జైలుకు వెళ్ళి కూర్చుంటారనీ నాభయం. ఆయన జైలుకు వెళ్ళాని అంటుండేవాడు. ఆ సందర్భంలోనే ఒకరోజు అన్నారు. “నేను లేకపోయినా మీకు పుస్తకాలమీద వచ్చే ‘రాయల్టీ’తో గడిచి పోగలదు. కనీసం నెలకు వందరూపాయలు వస్తాయి.”

“ఇప్పటివరకూ, వంద దమ్మిక్కిలుకూడా రా లేదు. వంద రూపాయలమాట అలాడొందండి” అన్నారు.

“జీవితం సాఫీగా గడిచిపోతుంటే డబ్బుసంగతి ఎవరు ఆలోచిస్తారు?” అన్నారు.

నేను క్రమంగా అన్నిసభలకూ వెళ్ళసాగాను. అప్పుడప్పుడు మాట్లాడుతూ ఉండేదాన్ని. కాని ఆయనకు తెలియనిచ్చేదాన్ని కాదు. పేషెంట్లలోకూడా నా పేరురాకుండా వీలయిన ఇవరకూ ప్రయత్నించేదాన్ని. రాత్రిళ్ళు భయపడతూ పిల్లిలా ఇంట్లో దూరేదాన్ని. ఆ రోజుల్లో నా ఆరోగ్యం సమీక్షాగాలేదు. రోజూ జ్వరం వస్తూఉండేది. కాని నా అనారోగ్యంవిషయం ఆయనకు తెలియనిచ్చేదాన్ని కాదు. అప్పుడప్పుడూ ఆయనకు సందేహంకలిగి నాతో పోట్లాడేవాడు. విసుక్కునేవాడు. అప్పుడు నా ఆసేవ అంతా దేశంకోసం కాదు, నా స్వార్థంకోసమే చేశాను. ఆయన్ను జైలుకు వెళ్ళకుండా ఆపాలనే ఉద్దేశంతోనే నేను జైలుకు వెళ్ళాను.

ఆయనకు ఎవరైనా పూలమాలలు వేస్తే ఇంటికివచ్చిన తరవాత వాటిని నా మెల్లో వేసేవారు. నేను - “ఈ మాలలతో ప్రజలు మిమ్మల్ని సత్కరించారు. వారి ప్రేమానురాగాలు ఈ మాలల్లో ఇషిడిఉన్నాయి. అందువల్ల ఇవి చాలా విలువైనవి. వాటిని నా మెల్లోవేసి, ప్రజలు మీకు అర్పించిన ప్రేమనూ, ఆదరాన్నీ కించపరుస్తున్నారు” అనేదాన్ని.

దానికి ఆయన “ప్రజలు వీటిని నాకు ఇచ్చారుక బట్టి ఇవి నా వస్తువులు అయిపోయాయి. మీని నా ఆరాధ్యదేవత కంఠంలో వేసి, ప్రజల ప్రేమనూ, ఆదరాన్నీ గౌరవిస్తున్నాను” అన్నారు.

“అయితే, ప్రజలు మీమీద వేసిన కర్తవ్యభారాన్ని, నా నెత్తిని వేస్తున్నారన్నమాట! నా ఈ దుర్బల భుజస్కంధాలు ఆ గురుతరభారాన్ని మోయగలవో లేవో?” అన్నాను.

“నీ సహకారం లేకుండా నేను ఏ భారాన్నీ మోయలేనని నాకు తెలియదు!, నేనే కాదు. ఏ పురుషుడూ స్త్రీల సహకారం లేకుండా ఏసినీ చేయలేడు. స్త్రీ, పురుషుల ఇద్దరికృషి ఫలితం గానే, ఎప్పటికైనా సరే మన దేశం బాగుపడగలదు” అన్నారు.

“మిత్రుల నేర్చుకోవాలంటే, మీదగ్గరే నేర్చుకోవాలి. అలా పొందేస్తే స్త్రీలలో అహంకారం తలవత్తగలదు జాగ్రత్త!” అన్నాను.

“ఇతరుల విషయం నాకు తెలియదు. నీవిషయంలో మాత్రం నాకాభయం ఎప్పుడూ లేదు!” అన్నారు.

“నేను దేవతను కాదు. నాకూ గర్వం రావచ్చు” అన్నాను.

“నీ గర్వంనల్ల మేలే కలుగుతుంది. అలాంటి గర్వం మనలో ప్రవేశించనప్పుడే మనం మానవులము కాగలము. తను త్యాగంచేసి తద్వారా ఇతరులకు గర్వకారణమైన వక్తియే ధన్యుడు” అన్నారు.

ఉప్పు సత్యాగ్రహము:

1930 లో గాంధీజీ ఉప్పురత్యాగ్రహం చెయ్యటానికి ‘దండీ’ వెళ్ళారు. దేశం నలుమూలలనుండి ‘మహాత్మాగాంధీకజై’ అంటూ నినాదాలు వినిపిస్తున్నాయి. అప్పుడు మేము లఖోన్డిలో ఉన్నాము. మా ఇంటికి ఎదురుగా ఒక పాక్కు ఉంది. అక్కడే రోజూ స్వచ్ఛంద సేవకులు ఉప్పు చేసేవారు. లఖోన్డిలో అక్కడే చేరిందా అని పించేది. సాయుధులైన పోలీసులు వాలంటీర్లు వెంట వెంటనే ఉండే వాళ్ళు. ఎంతోమంది యువకులు సత్యాగ్రహం చెయ్యటానికి వెళ్ళే ముందు, మా ఇంటికివచ్చి మా ఇద్దరికీ నమస్కరించి, మా ఆశీర్వాదాలను పొందటానికి వచ్చేవాళ్ళు. వాళ్ళను ఆశీర్వదిస్తుంటే నా కళ్ళలో గిరున నీరు తిరిగేది.



నేను జైలుకు వెళ్ళవలసిన సమయం ఆసన్నమైంది. నేను ఆలస్యం చేస్తే ఆయన వెళతారు. అప్పటికే ఆయన ఆన్యోగం పూర్తిగా దెబ్బపడింది. జైలుకు వెళితే మళ్ళీ కిరిపస్తారా? అని పించేది. ఈ విషయాన్ని ఆయనముందు చచ్చించాలంటేనే భయంగా ఉండేది. ఈ విషయంలో నా పిరికితనాన్ని నేను అర్థం చేసుకోలేక పోలేదు. ప్రతిస్త్రీ, తనభర్తా, బిడ్డలూ, ప్రియమైనవాళ్ళేన' కూడా నాకు తెలుసు. స్త్రీలు అండరూ నాలాగే అనుకుంటే మరి జైలుకు వెళ్ళేవాళ్ళు ఎవరు? అనికూడా అనుకునేదాన్ని. పిల్లలు ఇంకా చిన్నవాళ్ళు. ఆయన్ను జైలుకు పోనివ్వటం నాకు సుతలామూ ఇష్టంలేదు. అందువల్లనే ఆ బాధ్యతను నా నెత్తిన వేసుకోవటమే నాకర్హవ్యంగా తోచింది.

జూలై 20 వ తేదీన 'స్వరూపరాణి నెహ్రూ' లభిష్టవచ్చింది. ఆమె ఉపన్యాసం విసటానికి వెళ్ళాను. ఆమె మాటల్లో ఆ వేశంఉంది, ఉద్రేకం ఉంది, బానిస శృంఖలాల్లో నలిగిపోతున్న భారతమాత ఆక్రందన ఉంది. ఆమె ఉపన్యాసం మారక్తాన్ని వేసి ఎక్కించింది. ఆమె ఉత్సాహం నిరాశాపూరితాలైన మా హృదయాల్లో ఆశా జ్యోతి వెలిగించింది. మేము అప్పుడే లభిష్టలో 'మహిళాఆశ్రమాన్ని, స్థాపించాము. మొదట్లో మాకు బయటకు వెళ్ళటానికి, మాట్లాడటానికి గాబరాగా ఉండేది. రోడ్డుమీద నడుస్తుంటే బెరుకు బెరుక్గా ఉండేది. ఒకసారి ఆయన దారిలో తట్టకండి "ఎందుకంత గాబరాగా నడుస్తావు?" అనేవారు. నాకుచచ్చేసిగ్గువేసేది. "ఏంజ్యోమంటారు? ఏ పోకీరీ వధవ అయినా ఎదురుపడతాడేమో నని భయంగా ఉంటుంది అనేదాన్ని." "పోకీరీవాడు ఎదురుపడతాడే అనుకో! వాడు నిన్నేం చేస్తాడు? నీ దారిన నువ్వు వెళ్ళితే, వాడిదారిన వాడు వెళతాడు?" అనేవారు. నన్ను ఇంటివరికూ దగబెట్టి, మళ్ళీ వెళ్లేవారు బజారు పని చూసుకోవటానికి.

జై ల్లో

1931 నవంబరు నెల. ఆయన అప్పటికి మూడురోజుల కిందట బనారస్ వెళ్లి ఉన్నారు. నాకు కాంగ్రెసు ఆఫీసునుంచి పిలుపువచ్చింది. విదేశీవస్త్రాలు అమ్మచంద్రి పికెటింగుచేస్తున్న పదిమంది వాలంటీర్లను అరెస్టు చేశారట.

మేము పదకొండుమందిమి కారులో పికెటింగ్ జరిగేచోటుకు వెళ్లాము. మేము వెళ్ళిన పదినిముషాలకల్లా పోలీసువాన్ వచ్చింది. ఇన్ స్పెక్టరు నాతో “మిమ్మల్ని అరెస్టుచేస్తున్నాము” అన్నాడు.

నేను వారెంట్ చూపమన్నాను. “ఇప్పుడు వారెంట్ లేకుండానే అరెస్టుచెయ్యవచ్చును” అన్నాడు.

మేము నివాదాలుఇస్తూ వాన్ ఎక్కాము. లారీలో ఒక ఇన్ స్పెక్టర్ ఏడుగురు పోలీసులూ, ఉన్నారు. మేము ఏడుగురము స్త్రీలము ఉన్నాము. నేమంతా జాతీయగీతాలు పాడుతున్నాము. కొంతదూరం వెళ్ళినతరువాత వాన్ ఆగింది ఇన్ స్పెక్టరు దిగి వెళ్ళి పోయాడు. అంతకుముందు ఇలాగే స్త్రీలను తీసుకెళ్ళి ఊరిబయట ఎక్కడో చాలాదూరంలో వదిలివచ్చారని విన్నాము. అయినప్పటికీ మేము ధైర్యంగానే ఉన్నాము. లారీలోఉన్న పోలీసుల కళ్ళలో నీరుతిరిగి ఉండటం చూశాము. అందులో ఒకడు “అమ్మా! మాకు నెలకు ఇరవయ్యరెడు రూపాయలు వస్తాయి. ఇంకేదైనా పది రూపాయలపని దొరికినా ఈ పాపిష్టిపని వదిలేసిఉందుము” అన్నాడు.

“దానికేంటి నాయనా! మీ కర్తవ్యాన్ని మీరు గుర్తిం చాల్సిందే! ఈ పలో ఉన్నంతవరకూ మీరు విశ్వాసభూతం చెయ్యకూడదు” అన్నాను.

“మీకు అత ఉదాసులు కాబట్టే జైలుకు వెళుతున్నారు. తల్లుల్లా, అక్కచెల్లెళ్ళలాగ మానుకోవలసిన, మిమ్మల్ని జైలుకు తీసుకెళుతున్నాము” అన్నాడు ఇంకో పోలీసు.

“కర్తవ్య నిర్వహణకు తగిన శక్తిని ప్రసాదించమని భగవంతుని ప్రార్థించండి. ఇప్పుడు కూడా, నువ్వు నాకు బిడ్డవే, నేను

నీకు తల్లి నే, మనం భిన్నమార్గాల్లో నడుస్తున్నాం, అంతే తేడా!” అన్నాను.

జైల్లోవున్న సోదరీమణులు మాకు స్వాగతం ఇచ్చారు. బయటి విశేషాలను చెబుతుంటే, ఎంతో కుతూహలంతో విన్నారు. మాటల్లో ఐదుగంటలు అలుపుతోయింది. మమల్నీ చూట్టానికి నాలుగయిదు వందలమంది వచ్చారు. మా అమ్మాయి, అబ్బాయిలు కూడా వచ్చారు. అప్పుడు బన్నాకు తొమ్మిదేళ్లు. రోజూ బడికి వెళుతూ “అమ్మా! బయటకు వెళ్ళబాకు! నన్ను కూడా సోలీసులు పట్టుకెళ్తారు” అనేవాడు. “నన్ను పట్టుకెళితే నువ్వు ఏడుస్తావా?” అని అడిగితే తన చిన్న చిన్న చేతులను నా మెడకు చుడతూ “లేదమ్మా! ఏడవను!” అనేవాడు. ఆ రోజు వాడిని చూడగానే ఏడుపు వచ్చింది. ఆయన వచ్చేంతవరకు పిల్లల్ను చూసుకోమని పక్కగిటి ఆమెకు చెప్పాను.

రెడవరోజు ఆయన ఇంట్లోకి వచ్చారు. నేను కైలుకు వెళ్ళిన స గతి బనార్స్ లోనే విన్నారు. మధ్యాహ్నం నన్ను చూట్టానికి వచ్చారు. నన్ను చూడగానే “కైలుకు వచ్చావా?” అన్నారు. కళ్ళలో నీరు తిరిగింది.

“అవును! వచ్చాను. మీరు ఎలా ఉన్నారు?” అడిగాను.

“నాకేం? నీ సంగతి చెప్పు!” అన్నాను.

నేను ముఖంలోకి లేసి సంగోషాన్ని తెచ్చుకుంటూ “నాకు ఇక్కడ ఎలాంటి కష్టమూ లేదు” అన్నాను.

ఆయన తన స్వభావసిద్ధమైన చిరునవ్వుతో “ఇక్కడ నువ్వు ఖైదీవి అయ్యావు అక్కడ నన్ను బందీని చేశావు” అన్నారు.

అప్పుడు నాకు ఆయన ఒకరోజు అన్నమాటలు- “మన ఇద్దరం ఒక నావలో ప్రయాణం చేసేయాశ్రీతలము. మన ఇద్దరి గమ్యస్థానం ఒక్కటే”-గుర్తువచ్చాయి. ఆ మాటలనే ఆయనతో అంటే “అప్పుడు నేను అన్నమాటను ఇప్పుడు నువ్వు సార్థకం చేశావు” అన్నారు.

“సార్థకం చేయలేదుకాని ప్రయత్నంమాత్రం చేస్తున్నాను” అన్నాను.

వివారుసార్లు వచ్చి నన్ను చూశారు. ఆయనకు నన్ను జైల్లోమాడటం బాధాకరంగా ఉండేది. అనుకున్నదాని కంటే ఒక రోజుముందే నన్ను విడుదలచేశారు. నేను ఒంటరిగానే ఇంటికి వచ్చాను. సాయంకాలం ఇంటికివచ్చి నన్నుచూసి చిరునవ్వు నవ్వారు. నేను ఆయన పాదాలకు నమస్కరిస్తుంటే, ఆయనకళ్ల నీళ్లతో నన్ను పైకిఎత్తారు.

చెప్పిస్తూ, నాకూ ఏడుపువచ్చింది! “నేను బాగానే ఉన్నాను. మీరు ఎలాఉన్నారు!” అని అడిగాను.

“నాకేం? ఇంట్లో కులాసాగానే ఉన్నాను” అన్నారు.

అప్పుడు మా వదిన మా ఇంట్లోనేఉంది. ఆమె అన్నది : “ఏం కులాసా? నీవు జైలుకు వెళ్ళినప్పటినుంచీ మానవుడు నవ్వున పాపాన పోలేదు.”

“మావదిన షిల్పూ, ఫలహారం తెచ్చి మాముందు పెట్టింది. అవి తింటున్నంతసేపూ ఆయన నేను జైల్లోఉండగా జరిగిన విశేషాలు చెబుతూనే ఉన్నాడు. ఆరోజు ఇంట్లోకి కొత్త జీనితం, కొత్త వెలుగు వచ్చింది అనిపించింది.

జైలునుండి వచ్చిన తెల్లవారి నేను ఆయనగదిలోకి వెళ్ళాను. అక్కడ నా ఫోటో ఒకటి తగిలించివుంది దానికి మాలలుకూడ వేసి ఉన్నాయి.

అదిచూసి అన్నాను - “ఈ ఫోటోను ఇక్కడెందుకు తగిలించారు? ఈ గదికి రకరకాల వాళ్ళంతా వస్తుంటారు! ఇక్కడ నా ఫోటో వుండటా బాగాలేదు. అది ఇలా తీసి ఇవ్వండి.”

ఆయన : “వేసింది తియ్యటాసకా?”

నేను : “ఎవరైనా చూస్తే బాగుండదు.”

ఆయన : “చూట్టానికేగా? రహస్యంగా వుంచాలనే ప్రదేశం నాకు లేదు.”



నేను : “నాకు సిగ్గుగావుంది.”

“దీంట్లో సిగ్గుపడాల్సిందేముందో నా కర్థంకావటం లేదు. నాకేం సిగ్గుగాలేదు. నా ఫోటో నీ గదిలో ఎందుకుంది ?” అన్నారు.

“మగవాళ్ళ గదిలో ఆడవాళ్ళ ఫోటోలు వేసుకోవటం బాగుండదు” అన్నాను.

“నీ ఫోటో ఎవరిగదిలో, ఎక్కడుంటే, నీకు సిగ్గులేకుండా వుంటుంది !”

“నా ఫోటో నా గదిలోనే వుండాలి. నా సోదరులు, కానీ కొడుకులుగానీ తమ గదిలో వేసుకుంటే బాగానే వుంటుంది” అన్నాను.

ఆయన : కాని నావుద్దేశం నీ ఫోటో వేసుకొనే అధికారం అందరికంటే నాకే ఎక్కువవూదని, సరి ! నువ్వు ఇప్పుడు చెప్పిన వాళ్ళు నీ ఫోటోను తమగమ్మలో వేసుకున్నా నాకేం అభ్యంతరం వుండదు. కాని నావయస్సు వాడేవడ యినా పరాయి నాడు నీ ఫోటో తన గదిలో వేసుకొంటే వాడి ప్రాణాలు తీస్తాను.”

నేను : “దీంట్లో అంత కోపం రావాల్సింది ఏముంది ? మీరు మీగదిలో, మీ స్నేహితుల ఫోటోలు వేసుకోవటం లేనూ?”

ఆయన : “నేను స్నేహితుల ఫోటోలు వేసుకుంటాను. కాని స్నేహితుల భార్యల ఫోటోలుకాదు.

నేను : “తల్లిలాగా, సోదరిలాగ, చూసుకుంటే ఇందులో నాకేం తప్పు కన్పించటంలేదు.”

ఆయన : “నువ్వొట్టి పిచ్చిదానవు, ఏమీ తెలియదు.”

నేను : “అవును నాకే, తెలియదు. నేను వట్టి పిచ్చి మొద్దునే. ముందు నా ఫోటో నాకేలా ఇచ్చేయ్యండి.”

ఆయన : “ఫోటో వేసింది తెయ్యటానికి కాదు. నీకిష్టం లేక పోతే నీ గదిలోనుండి నాఫోటో తీసి ఇలా పారేయ్. తరువాత నీ ఫోటో నీ కిచ్చేస్తాను.”

“నాదేం బోయింది? మీ ఇష్టానచ్చిచూచేసి నలుగురిచేత నవ్వించుకొండి. నే నేం వినబోయానా ఏం?” అన్నాను కొంపగా.

“ఇతరులు నవ్వుతారని ప్రలిక్కిపడేవాణ్ణి కాదు నేను. నేను మాత్రం నవ్వలేనా ఏం? అయినా ఎవరో నవ్వుతారని నీ కెందుకంత బాధ?”

“మీ మొగవాళ్ళు ఇలాంటివాటిని తుడిచేసుకుంటారు. ఎవరైనా ఎగతాళిచెయ్యటం ఆడవాళ్ళు సహించలేరు” అంటూ అక్కడనుండి విసురుగా వెళ్లిపోయాను.

1931 సి. క్లాసు

ఆ రోజులలో సి. క్లాసు వైద్యస్థితి చాలా బాధాకరంగా వుండేది. కప్పుకోటానికి కంబళ్ళు తీవు, పొట్టనిండా తిండిలేదు. పైగా అప్పు డప్పుడు చెట్టలుకూడా తగులుతుండేవి ఇదంతాచూసి నేను చాలా బాధపడేవాణ్ణి. జైలునుండి ఇంటి కొచ్చిన తరువాత ఆయనతో అన్నాను - “ఎ., బి. క్లాసులవాళ్ళకు అన్ని అవకాశాలు కలుగజెయ్యటం, సి. క్లాసు వాలంటీర్లను మాత్రం బాధపెట్టటం ఎంత అన్యాయం? ఎ., బి. క్లాసులవాళ్ళు దీన్ని ఎందుకు నిరసించరో నాకు అర్థంకావటంలేదు. అక్కడకు వెళ్ళికూడా పెద్దవాళ్ళలాగానే వుండాలనుకొనేవాళ్ళు జైలుకు వెళ్ళటం ఎందుకో? ఈ పెద్దరికమే ప్రజలలో ద్వేషాన్ని రగుల్కొల్పుతుంది.

“ఈ పెద్దరికమే హిందూదేశాన్ని ఈ స్థితికి తెచ్చింది” అన్నాను.

“ఈ విషయంలో ఆందోళనజరగాలి, న్యాయం కోసంపోట్లాడక తప్పదు” అన్నాను.

“ఈసారి నన్ను జైలుకు పోనివ్వు!” అన్నాను.

ఈ విషయంలో నేను విప్లవం లేవదీయ దలుచుకున్నాను. ఈ సమస్య ఒక్కరిద్దరినైతే తీరేదికాదని నాకు తెలుసు. కాంగ్రెసు కూడా ఈ విషయంలో తటస్థంగానే వున్నది. ఈ విషయంలో నేను

కాంగ్రెసు ఆఫీసుకు వెళ్లి మాట్లాడాను. కాని వాళ్లు 'ఇది సమయం కాదు' అని అన్నారు. రెండు మూడు రోజులలో 750 మంది స్త్రీలము సమావేశమయ్యాయి. అందులో నలుగురం మాత్రం నాయకత్వం వహించాము. అందరం పూరేగింపుతో అసెంబ్లీకి బయలుదేరాం. ఒకనైపు ప్రజలు, ఇంకోనైపు పోలీసులు, మధ్య మేము మహిళలము పున్నాము. మేము నినాదాలుయిస్తూ అసెంబ్లీ నైపు వస్తున్నామని తెలిసి అసెంబ్లీ మూసివేసి, ఎవరిదారిన వాళ్ళు పారిపోయారు. అప్పుకు మేమంతా అరిచాము. 'ఇలా ఎన్ని రోజులు పారిపోతారో చూస్తాం' అని. మళ్ళీ రెండు రోజు వ్రదయం బయలు దేరాము. నాలుగువందలమంది కాన్స్టేబుల్సు అస్త్రశస్త్రాలు ధరించి మూల్యం వున్నారు. ఈ విషయం ఆయనకు ఆఫీసులోనే తెలిసింది. నలుగు రయిదుగురితో కలిసి మేమున్న చోటుకు వచ్చారు. పోలీసులు మా పూరేగింపును అడ్డగించారు. ఐదుగు రయిదుగురంగా ముందుకు వెళ్ళదలచాము. మొదటి అయిదుగురిలో నేను వున్నాను. సక్సేనా అన్నారు - "మీరు ఇప్పుడే జైలునుండి విడుదలయ్యారు. అందువల్ల వెనుక గ్రూపులో వుండండి" అని.

"ఇది నామర్యాదకు భంగం." అన్నాను నేను.

కిందకాళ్ళూ, పైన నెత్తి మండిపోతున్నాయి. ఎండ తీక్షణంగా వూది. చాలాసేపు నిల్చున్న తెరువాత హోమ్ మెంబరు 'ఛతారీ' అడిగాడు - "మీ వృద్ధేశం ఏమిటి?" అని.

"సి. క్లాసు ఖైదీల యడల మానవుల్లాగ ప్రవర్తించాలి. పశువుల్లాగ ప్రవర్తించటం మానుకోవాలి"

ఛతారీ - "అలాగే" అన్నాడు.

"మీవల్ల కాకపోతే స్పష్టంగా చెప్పేయ్యండి. ఈ మాత్రపు సమస్యను తమ చేతులలోకి తీసుకోలేని అసెంబ్లీని మార్చడల్కు కున్నాము" అన్నాము మేము.

"ఈ విషయాన్ని వెంటనే సరిచేస్తాము. కావాలంటే రేపు మీరే చూసుకోండి" అన్నాడు ఛతారీ.

“అయితే రేపేచూస్తాం” అన్నాము.

మా పూ రేసింపు వెనక్క మళ్ళింది. ఆయనకూడ మాతోనే వున్నారు. సాయంకాలం పబ్లిక్ మీటింగు వున్నందువల్ల నేను ఇంటికి వెళ్ళకండా ‘మహిళా ఆశ్రమా’ ఏకే వెళ్ళాను. కాంగ్రెసు స్టేజీని గవర్న మెంటు నిషేధించింది. మీటింగుకు 12,000 మంది ప్రజలు వచ్చారు. చాలామంది పురుషులు మాట్లాడారు. తరువాత నాపేరు చెప్పబడింది. నా రక్తం పురకలుతీస్తుంది. చాలా ఆవేశ పూరితంగా వున్నదన్నారు నా వుచన్యాసం. ఆరోజు దాదాపు 50 మంది వలంటీర్లు కాంగ్రెసులో చేరారు. మీటింగు పూర్తి అయిం తరువాత ఆయన నా దగ్గరకొచ్చి అన్నారు- “భగవంతుడికి కొబ్బరి కాయ కొట్టు. లేకపోతే ఈపాటికి సెంట్రల్ జైల్లోనో, హాస్పటల్ లోనో వుండి వుండాల్సింది. గవర్న మెంటు కాంగ్రెసు వేదికని నిషేధించిందని తెలియదు లాగున్నది.”

“నాకెందుకు తెలియదు.”

“అయితే తెలియటంవల్ల నే ఎప్పులుగురిపించా వన్నమాట!” అన్నారు.

“ఏం చెయ్యమంటారు. తీరా నిల్చున్నతరువాత మాట్లాడ కుండా ఎలా వుండను. చావు ఎప్పుడో ఒకరోజు తప్పదు. ఏదైనా చేసి చావటం వుత్తమంకదూ?” అన్నాను.

“నువ్వు మొదటినుండి నన్ను మోసంచేస్తూనే వున్నావు. నేను జైలుకు వెళ్ళాలనుకున్నప్పుడంతా నువ్వు తయారు! చివరకు నేను చేతులు ముందుపెట్టుకు కూర్చోవటం జరుగుతుంది.”

“మనిద్దరం పిల్లల్నువదిలి ఎలా వెళ్ళగలం! మనం లేక పోయినా వాళ్ళి సుఖవడేంత ధనవంతులం అంతకంటేకాదు. అదీ కాక మీరు సాహిత్యసేవ చేస్తూనేవున్నారు. ఇంట్లో పూరికేతిని కూర్చునేది నేనేనా? కీర్తంతా మీరే సంపాదించుకోవాలా ఏం!” అన్నాను.



“అక్కీర్ని పంచగొనేరోజు వస్తే అంతా నీకే ఉస్తాదే, నాకేం అక్కర్లేదు” అన్నారు.

“అహ! ఎంత దానశీలురు? పనిచేసికూడ ఎక్కడో చాలున పడివుండేది స్త్రీలు. పిల్లల్ని కనటం, పెంచటం స్త్రీలవంతు. కాని పేరుమాత్రం పురుషులని!”

ఇలాగే సరదాగా వాదించుకొనేవాళ్లము.

ముస్లింపాట్లీవాళ్ళు వేశ్యలను పట్టణంనుండి వెళ్ళగొడతారని విన్నాను. ‘పాపం, వీళ్ళు ఎక్కడ కెళతారు? ఎలా జీవ్తారు? ప్రపంచంలో వాళ్ళకు తిరస్కారం, అవమానం కంటే ఏం లభించింది? పురుషసమాజము దీనిని కారణంకాదా? సమాజం వాళ్ళపాపంలో భాగస్వామికాదా? ఇలాగే ఎన్నో ఆలోచనలతో వ్యక్తి బిక్కిరవుతున్న సమయంలో ఆయనకిచ్చి ‘అలాగున్నావే, మని అడిగాను.

“ఆడవాళ్ళు ఎలావుంటేనేమి?” అన్నాను.

“ముందు పషయమేమిటో సెలవ్వండి!” అన్నారు.

“అడిగే చేస్తారు? భగవంతుడు స్త్రీల బరువూ భారం అంతా పురుషులమీద వేశాడు. కాబట్టి వాళ్ళు లాగయినా ప్రవర్తించవచ్చు. అసలు ఆడవాళ్ళను ఆ భగవంతుడు ఏందుకు సృష్టిస్తున్నాడో తెలియదు!”

నా మాటలకు ఆయన పెద్దగా నవ్వుతూ - “అసలు సంగతేమిటో చెప్పు!” అన్నారు.

పక్కనేవున్న ప్రతీకతీసి ఆయనకిస్తూ “చదవండి, మీ పురుషుల ఘనకార్యాన్ని” అన్నాను.

చదవుతుంటే ఆయన ముఖం గంభీరంగా మారింది. “నేనేం చెయ్యగలను. రాణీ! ఇది నావల్లకాని పని. నువ్వు అనవసరంగా మనస్సు పాడుచేసు కుంటున్నావు.”

“మీరు ఈవిషయంమీద రాయండి. కష్టం కలిగించే విషయాలు విన్నప్పుడు మరి బాధకలగకుండా ఎలావుంటుంది?”

“రాయటానికి నేనెప్పుడూ జంకలేదు. ఇలాంటి సమస్యను విడదీయాలనే ప్రయత్నంలోనే ‘సేనాసడిన్’ రాశాను. రాయటం వరకే నావంతు, దాన్ని అమలులోకి తీసుకురావటం ప్రజలవంతు” అన్నారు.

“ఏదైనా పుష్కాయం చెప్పండి. ఇది విన్నప్పుడినుంచీ నాకు పిచ్చైతినట్లుంది” అన్నాను.

“మనదేశం స్వతంత్రమయేంతవరకూ ఈ సమస్యలు తీరవు. శతాబ్దాలుగా పేరుకుపోయిన సమాజంలోని మురికి, అనుకున్నంత త్వరగా పదిలేకాదు”.

“ఊమగవాళ్ళు ప్రపంచంలో తమకమాత్రమే గౌరవంగా బతికే హక్కువుండనున్నట్లు ఎందుకో? అసలు ఆడవాళ్ళు చెడిపోయేది వీళ్ళమూలంగానేగా! చెడిగొట్టి, చెడిపోయారని అసహ్యించుకోవటమా?” అన్నాను పుడేకంగా,

“దీనికంతా కారణం నేనేలాగుంది!” అన్నారు ఆయన.

“అవును, నాకు మీమీదనే కోపంవస్తుంది. ఇదంతా చూస్తూ కూర్చుంటున్నారు.”

“నిజంగా నేనేం చెయ్యగలను చెప్పు? ఈ విషయంలో స్త్రీలెంత వివశులో పురుషులూ అంతే?” అన్నారు.

“గంధీజీ అయినా ఈ విషయంలో ఏమీ రాయలేం?”

“ఆయన చెప్పినదంతా వీళ్ళు వింటున్నారా?” అంటూ ఆయన నవ్వాడు.

ఆయన నవ్వు చూస్తుంటే నాకు మండిపోయింది. “పాపం, ఆ ిర్భగ్యురాళ్ళు చెప్తుంటే మీకు నవ్వువస్తుంది!” అన్నాను.

“బుర్ర పాడుచేసుకోవటంకంటే మనం చెయ్యగలిగిం దేమీలేదు.”

“ఇలాంటి సమాజాన్ని పూర్తిగా నాశనం చెయ్యాలి, భగవంతుడు పున్నాడో లేడో ? పుంటే ఇలాంటి అన్యాయాన్నే ఎలా చూస్తున్నాడో ? బహుశా ఆ భగవంతుడు కూడ మగవాడేనేమో?” అన్నాను.

“నేనూ అదేగా చెబుతున్నాను ? భగవంతుడుకూడ స్త్రీలకు అన్యాయమేచేశాడు. ప్రపంచంలోని కష్టమైన పనులన్నీ స్త్రీల నెత్తినే వేశాడు. అయినా అందరికంటే మీరే ఎక్కువ ఈ భగవంతుని మాయలోపడి కొట్టుకుంటున్నారు. అందుకేగా నిన్ను నాస్తికురాలు కమ్మోకుంటాను ?” అన్నారు ఆయన.

“పుండుమీద కారంచల్లకండి !” అన్నాను.

ఆరోజులు ఎక్కడకు పోయాయో ? ఆయన ఎక్కడకు వెళ్ళి పోయారో ? ఎక్కడున్నారో ? ఆయన్ను ఈరోజు ఎక్కడున్నారని వెతుక్కోను ?

ఆయన్ను అయినదాకీ కానదాకీ వేధించేదాన్ని. నా బరువు భారమంతా ఆయన నెత్తినే వేసేదాన్ని. బహుశా అందువల్లనే నాకు ఆయనమీద అంత అధికారం వుండేది ? అందరికీ అన్నివిషయాలూ చెప్పలేము. పరాయివాళ్ళు పరాయివాళ్ళే. ఆయనమాత్రమే పూర్తిగా నావాడు. బహుశా అందువల్లనే ఆయనకు నాగురించిన అంత విచారం గలిగేదేమో ? మాటమాటకూ మూతిముడుచుకొనే దాన్ని. కాని ఈరోజు నేనూ పూర్తిగా మారిపోయాను. మారిపోక ఏంచేస్తాను పరిస్థితులు మారినప్పుడు ? నావను నడిపేవాడే లేనప్పుడు నావ ఎక్కినవాడి రక్షణ ఎవరు చేస్తారు ? నేను పూర్తిగా మునిగి పోయాను. ఆయన కళ్ళు మూసిన రోజునే ప్రపంచమంతా నాకు చీకటిమయం అయిపోయింది.

‘విశ్వమిత్ర’లో ఒక వ్యాసము :

సాధారణంగా మేము సామాజిక, సాహిత్య, రాజకీయ, విషయాలను చర్చించుకొనేవాళ్ళము. నేను స్త్రీలపక్షం వహించే

దాన్ని. స్త్రీలను గురించి ఎవరైనా చెడుగా వ్యాసం రాస్తే నాకు చాలా కోపం వచ్చేది. దానికి ఆయన్ను జవాబు రాయమనేదాన్ని. లేకపోతే నేనే రాస్తానంటే ఆయన వద్దనేవారు. స్త్రీలపక్షం స్త్రీలే వహిస్తే బాగుండదనేవాడు. 15 సంవత్సరాలనాటి మాట. ఒకసారి 'విశ్వమిత్ర'లో ఒక మహాశయుడు స్త్రీలమీద ఒక వ్యాసం రాశాడు. ఆ మహాశయుణ్ణి భావుడికి స్త్రీలంటే అంతమంట ఎందుకో నాకు అర్థంకాదు. అది చదివి ఆయనతో అన్నాను - "మీరు దీనికి జవాబు రాయండి. లేనట్లయితే చెప్పండి నేనే రాస్తాను".

"రాయటానికి చాలామంది స్త్రీలువున్నారు."

"మీరు ఇలా అనటం నాకు చాలా బాధాకరంగావుంది!" అన్నాను.

"పురుషులు జవాబిస్తే బాగుంటుంది. స్త్రీలను స్త్రీలే సమర్థించుకోవటం ఏమిటి?" అన్నారు.

"పురుషుల్లోకల్లా పెద్ద రచయిత మీరే ఎందుకు రాయరు?" అన్నాను.

"ఎవరిచేతనైనా రాయించమంటే రాయస్తాను. శాస్త్రీగారిని పిలవనా!" అన్నారు.

"పిలవండి!" అన్నాను.

పక్కంలోనేవున్న శాస్త్రీ వస్తూనే అన్నారు - "ఎందుకు పిల్చారు?"

"నేను కాదు. మీరు పిలిపించారు" ఆయన అన్నారు నన్ను చూపిస్తూ.

నేను ప్రతికను శాస్త్రీచేతికి ఇస్తూ అన్నాను - "కొంచెం ఈ వ్యాసంచదివి చూడండి; వ్యాసం శీర్షికపేరు 'మహిళామణులు ఏ పురుషుల వెళ్తున్నారు?' దీన్ని చదివి జవాబురాయండి. ఈ మహాశయుడికి ఆడవాళ్ళంటే ఎందుకో అంతకసి? ఆడవాళ్ళు చరిత్రైన వైపుకే వెళ్తున్నారు. మగవాళ్ళెలా వెళ్తున్నారో, ఎక్కడి



కెళుతున్నారో ముందు తెలుసుకోవాలి. పురుషుల్లో రాసేవాళ్ళు ఎక్కువ. కాబట్టి ఇట్ట మొచ్చిన రాతలు రాస్తున్నారు. స్త్రీ అధోగతికి కారకు లెవరు? వాళ్ళను తప్పజేయవల్సి పట్టించి దెవరు? కొంచెం బుర్ర వుపయోగించి ఆలోచించివుంటే ఇలాంటి రాతలు రాయరు. ఈ మహాశయుడు బహుశా స్త్రీకి పుట్టేవాడడు! లేక స్త్రీప్రేమను పొందలేకపోయి వుంటాడు" అన్నాను వుక్రోషంలో.

నా మాటలు వింటున్న ఆయన కళ్ళలో నీరు తిరిగింది. శాస్త్రి కూడ కష్టంకలిగింది. జవాబు రాస్తానన్నాడు. ఆయన 'మాధురీ'లో ప్రచురిస్తానన్నాడు. "ఆ మహాశయుడు రాసి దూరం గానే వున్నాడు. ఆ ఫలితం మనం అనుభవిస్తున్నాము" అన్నారు ఆయన.

నాలుగయిదు రోజుల్లోనే శాస్త్రి జవాబు రాసుకొచ్చాడు. నాకు చాలా నచ్చింది. 'మాధురీ'లో ప్రచురించబడింది. అది చదివిన చాలామంది స్త్రీలకు సంకోషం కలిగింది. 'మాధురీ' బహుమానం కూడా ఇచ్చింది.

\*

\*

\*

మా ఇంట్లో ఒక ముసలి సోమనిషి వుండేది. రాత్రింబవళ్ళు మా ఇంట్లోనే వుండేది. ఆ ముసల్దానికి నలుగురు కొడుకులున్నారు. ఒక కూతురుకూడ వున్నది. నెలకాగానే నలుగురు కొడుకుల్లో ఎవరో ఒకడువచ్చి జీతం తీసుకెళ్ళేవాడు. ఇది చూసి ఒక రోజు ఆయన అన్నాడు - "ఈ ముసలిదాని కొడుకులు మనుషులో పశువులో నా కర్థంకావటంలేదు. ఈ ముసలిముండ పనిచేయ్యటం, రాళ్లులాగవున్న కొడుకులు జీతంపుచ్చుకు పోవటం, చాలా బాగుంది" అన్నాడు దిగులు ముఖంపెట్టి.

"ఇన్నిటికీ మీ రనేదేమిటి?" అన్నాను.

"దీని కొడుకులకు సిగ్గులేదంటున్నాను. ముసలిదాని కష్టాధికం తింటున్నాడు."

“వీళ్ళకు సిగ్గేమిటి? పెద్ద పెద్ద వాళ్ళకే సిగ్గులేదు.”

“అసలు ఈ ముసల్లి ఎందు కిస్తుంది వాళ్ళకు?”

“వచ్చేడిస్తే ఇస్తుంది. ఎంతకాదన్నా తల్లి మూడాయె! మీరు ‘పిల్లలుగల విధవ’ అనే కథకూడా రాశారుగా!”

“ఇంగ్లీషు చదువుకున్న వాళ్ళలోనే ఎక్కువస్వార్థం వుంటుందనుకొనేవాడిని. కాని చూస్తున్నకొద్దీ ఈజబ్బు అందరిలో ప్రవేశిస్తున్నది. బీదవాళ్ళలో తల్లిని ప్రేమించేవాళ్ళు ఎక్కువగా వుండే వాళ్ళు. ఇప్పుడు వాళ్ళకూడా మారిపోతున్నారు. రానురాను స్వార్థం పెరిగిపోతుంది. కనిపించిన తల్లినికూడా మర్చిపోతున్నారు. కుక్క-ముందువేసిన రొట్టెముక్కను దానిపిల్లలు తినేస్తాయి. తల్లి తింటుందా లేదా అది వాటి కుండదు. మానవుడుకూడా మొదట పశువులాగనే జీవించాడు. ఈనాటి మానవుడు ఎంతోకాలంగా చేసిన ఎన్నో ప్రయత్నాల, పరిణామమే! కాని స్వార్థం మళ్ళీ మానవుడిని ఆ మొదటిదశ నైపుకే తీసుకెళ్తున్నది” అన్నారు ఆయన.

“మీరు కొత్తకొత్త విషయాలన్నీ మాట్లాడుతున్నారు.”

“పాపం! ఆ ముసలిముండ బకెట్ నిండా నీళ్ళు తేవటానికి ఎంత కష్టపడుతుంది? కాళ్ళూ, చేతులూ వణుకుతుంటాయి. చూస్తే జాలేస్తుంది. అందుకే వీలయినంతవరకు నాపనేదీ దాన్ని చెయ్యనివ్వకుండా నేనే చేసుకుంటాను” అన్నారు.

ఈవిషయంమీద ఆరోజు ఎంతోసేపు వాదించుకున్నాము.

ఆయన అన్నారు: “స్త్రీల విషయంలో ఇంకా విచిత్రమైన అభిప్రాయంవుంది. భర్త గౌరవించినా లేకపోయినా బతికుంటే సాధాగ్యవతిగా గణించబడుతుంది. భర్త చనిపోతే అభాగ్యురాలు గావించబడుతుంది.”

నేను: “అవును! భర్త చనిపోయిన స్త్రీ అభాగ్యురాలే.”

ఆయన: “నువ్వు పొరపడుతున్నావు.”

నేను : “నేనేం పొరపడటంలేదు.”

ఆయన : “నేను దాన్ని ఒప్పుకోను.”

నేను : “మీరు ఒప్పుకోవా లే ఏమయింది ?

ఆయన : “భార్య బతికుండగానే పురుషుడు రెండో పెళ్ళి చేసుకున్నా, భార్యను అసహ్యించుకున్నా, అవమానిస్తున్నా, తిరిస్కరిస్తున్నా, అతనిభార్య సౌభాగ్యవంతురాలా? ఆమె జీవితంలో ఏం అనుభవిస్తుంది? అంతకంటే భర్తను కోల్పోయిన స్త్రీయే సుఖ పడగలదు. కనీసం ఆమె తన భర్త జీవించి వుండగా లభించిన ప్రేమనూ, ఆదరణనూ, గుర్తుచేసు కొంటూ నైనా ఆనందించగలదు. అదే ఆమె హృదయంలో పదిలంగా దాచుకొన్న సంపత్తి. ఆమె హృదయఫలకంలోని ఆ మధురస్మృతులే ఆమె అమూల్య ఆభరణాలు. కాని భర్తచేత తిరిస్కరింపబడి, అవమానింపబడిన స్త్రీ విషయం కొంచెం ఆలోచించిచూడు.

ఈ మాటలన్నీ గుర్తుచేసుకుంటూ ఒకరోజు నేనే ఏడవాల్సి వుంటుందని ఆరోజు నాకేం తెలుసు? ఆయనకు సంబంధించిన స్మృతులను హృదయంలో ఏతో జాగ్రత్తగా పదిలపర్చుకుంటున్నాను. స్మృతి ఒక్కటే చిరస్థాయి అయినదని నా స్వామి చెప్పాడు, ఆరోజుల్లో. ఆయనతో వాదించిన విషయాలన్నీ చాలా చిన్నవిగా కన్పించేవి. ఈ రోజు కూర్చుని వాటినే గంటలకొద్దీ ఆలోచిస్తున్నా, రాస్తున్నాను. గుర్తుచేసుకోవటం బాధాకరమైనా, గుర్తుచేసుకోకుండా వుండలేను. నేను ఈ విషయాలను పాఠకుల వినోదంకొరకు రాయటం లేదు. ఎందుకు రాస్తున్నానో నాకే తెలియదు. మానవుడికి ఏడవాలని పించినప్పుడు, దుఃఖకరమైన విషయాలను గుర్తుచేసుకోవటంలోనే ఆనందం కలుగుతుంది. అందువల్లనే గుర్తు చేసుకుంటాడు, ఏడుస్తాడు.

అన్నగారి (పెదనాన్న కొడుకు) స్వర్గవాసం

1932 లో ఆయన అన్నగారు స్వర్గస్థులైనారు. ఆయన చాలా బాధపడ్డారు. సెగ్గెడ్డలు లేచివుండటంవల్ల ఆయన అన్న జబ్బులోవుండగా చూట్టానికి వెళ్ళలేకపోయాడు. చనిపోయిన నాల్గవరోజు వెళుతూ నాతో అన్నారు. - “వారంటు లేకుండా అరెస్టు చేస్తున్నారు. జాగ్రత్త! నేను తిరిగి వచ్చేంతవరకూ నువ్వు ఇల్లు కదలొద్దు.”

బనారస్ వచ్చిం తరువాత నాకు తెలిసింది. ఆయన్ను చూడగానే వాళ్ళ వదిన ఏడ్చిందట. ఆయన అన్నారట- “ఏడవ బాకు వదినా! నే నున్నాగా! నాకు అన్న లేడు. కాని పిల్లలకు మాత్రం వాళ్ళకు నాన్న లేడని చెప్పకు. ఇప్పటివరకూ నేను ముగ్గురు పిల్లల తండ్రిని, కాని ఈ రోజునుండి ఐదుగురు పిల్లల తండ్రి నయ్యాను.” వందరూపాయలు వదిన కీస్తూ అన్నారు - “త్వరలో నేను మళ్ళీవస్తాను. ఈ కర్మకాండంతా ఆడంబరంగా చేయటం నాకిష్టంలేదు, శివరాణిని అరెస్టుచేస్తారేమో! నేను వెంటనే వెళ్ళిపోవాలి”.

‘ఆజ్’లో వ్యాసం

ఈసంఘటనకాశీలో జరిగింది. ‘ఆజ్’లో ఆయన ఒకవ్యాసం రాశారు. అది చదివి కాశీలోని హిందువులకు చాలా కొపం వచ్చింది. హిందూమహాసభవాళ్ళ ప్రతాపం ఎక్కువగావుంది. కాంగ్రెసువాళ్ళుకూడ హిందూమహాసభను సమర్థిస్తున్నారు. ఒక రోజు కొంతమంది మా ఇంటికి వచ్చారు. అందులో కాంగ్రెసు వాళ్ళుకూడ వున్నారు. ఆ వ్యాసం రాసినందుకు హిందువులకు కొపంగా వుండని ఆయనతో అన్నారు. ఆయన లోపలకు రాగానే నేను అడిగాను - “ఏమటి వాళ్ళంటున్నారు!”

ఆయన : “ఏంలేదు. ఆ వ్యాసం చాలాబాగుందంటున్నారు.”

నేను : “ఏదో బెదిరిస్తున్నారు లాగుంది!”



ఆయన : “అదంతా హిందూమహాసభ ప్రభావం.”

“ఇక్కడకివచ్చినవాళ్ళంతా కాంగ్రెసువాళ్లేలాగుంది?”

“వీళ్ళుకూడ వాళ్ళనే సమర్థిస్తున్నారు. ఈరోజు.”

“ఇలాంటి రాతలెందుకు రాస్తాడు? గవర్న మెంటుకో, ప్రజలకో ఎవరో ఒకరికి కోపం తెచ్చిస్తూనే వుంటాను! తీరాచూస్తే మీరు రెండున్నర వెముకలమసిషి!”

“పబ్లిక్, గవర్న మెంటూ, రచయితను తమబానిస అనుకుంటుంది. ఇతరులను సంకోషపెట్టేవాడు రచయిత ఎలా అవుతాడు? గవర్న మెంట్ పబ్లిక్ వేస్తామని బెదిరిస్తుంది; పబ్లిక్ కొడతామని భయపెడుతుంది. వీటన్నింటికీ భయపడేకంటే రాయటం మానుకోవటం పుత్తమం” అన్నారు.

“ఏదైనా చెయ్యండి కాని శత్రువులను పెంచుకోకండి.”

“రచయిత అంతిమేరగావల్ల రాస్తాడు?”

“అది నిజమేకాని అనవసరంగా పోట్లాటలు తెచ్చుకోవటం ఎందుకు?”

“ఈ ప్రపంచమే పోట్లాటలమయం. పారిపోతే లాభంతేదు: యుద్ధభూమిలో నిలబడి వున్నవాడే వీరుడు.”

“వీళ్ళు ఒకరోజు కాంగ్రెసునూ, ఇంకోరోజు హిందూమహాసభనూ, ఎలా సమర్థిస్తారో?”

“అయితే నన్నెవర్ని సమర్థించమంటావు?”

“నేను అలా ఎప్పటికీ చెప్పను. వీళ్ళంతా. మిమ్మల్ని ముసల్నాను అయావంటున్నారు. మీరు ముసల్నానయితే వీళ్ళకెందుకో, క్రిష్టియన్లయితే ఎందుకో?”

“అదంతా వీళ్ళ భమ! తమ హృదయకవాటాన్ని మూసి వుంచుతారు. ప్రతిచోట, ప్రతిపనిలో మోకాలడ్డం పెట్టడమే వీళ్ళపని. వీళ్ళకు నేనెంతవరకని చెప్పగలను?”

“వీళ్ళకు చెప్పటానికి ప్రయత్నించారా?”

“తెలుసుకోవటానికి ప్రయత్నించినప్పుడుగా మానవుడు తెలుసుకో గలుగుతాడు. అయినా నీ వెందుకంత దిగులు పడతావు?

“శత్రువులమధ్య వుండాలివస్తే దిగులుగదూ!”

నేను నిశ్చింతగా వున్నాను. నాకు హిందువులూ, ముస్లిములూ, ఇద్దరూ ఒక్కటే. రచయిత ఇలాంటి విషయాలకు భయపడితే ఇక రాసినట్లే! ప్రజలకు నాయకత్వాన్ని ఏంపహించగలడు?

“ప్రజలు మీరు చెప్పేది వినకు. రాసేది చదువకు; చదివింది అసహ్యించుకుంటారా. అలాంటప్పుడు మీ అభిప్రాయాలవల్ల కలిగే ఫలితం?

“రచయిత ప్రతిఒక్కరికీ అనుకూలంగా ఎలా రాయగలడు! తన అభిప్రాయాన్ని ధైర్యంగా చెప్పటమే అతని కర్తవ్యం. ప్రజలకు కూడ వాళ్ళ వాళ్ళ అభిప్రాయాలుంటాయి. గొత్తైతేమండలాగ ఒకరు చెప్పిందాన్ని అనుకరిస్తే లాభం? ప్రజలే తమ మంచిచెడ్డలను నిర్ణయించుకోగలరు. ఈ పెద్దవాళ్ళందరికూ నాయకులు కావాలనే తాపత్రయమేగానీ, ప్రజలను బాగుచేయాలనే ఆదుర్దా ఎక్కడ వుంది! హిందూ ముస్లిముల్లో బేధాలు కల్పించి తమ నాయకత్వానికి మెరుగులుదిద్ది ప్రయత్నించేవాళ్లే.”

“అయితే వీళ్ళను సరైన మార్గంలో పెట్టటం ఎలా?

“భగవంతుని దయవల్ల ఎప్పుడు ఈ బేధభావాలు సమసిపోతాయో? అంతవరకూ మనకు స్వతంత్రం లభించదు. గాంధీకి వీళ్ళిద్దరూ సమానులే. ఆయన ముందు మానవత్వాన్ని చూస్తారు. మానవుణ్ణి మానవుడుగా చెయ్యటమే ఆయన మొదటికోర్కె.”

“గాంధీజీ అంటే అందరికీ ఇష్టమే. ఆయన సర్వసియులు.”

“గాంధీని తిట్టేవాళ్ళెంతమందిలేరు? ఆయన కొడుకే ముస్లిం మతాన్ని స్వీకరించాడు. కస్తూరిబా ఏడుస్తుంటే ఆయన ఆమెను ఓదారుస్తూ అన్నాడు. ‘మతం మార్చుకున్నంతమాత్రాన మనిషిలో’

“ఏం మూర్ఖువచ్చింది ?” ఆయన యానాదిపిల్లను పెంచాడు. తన పళ్ళేంకోనే తినిపించాడు. ”

“మీరు కూడ గాంధీ కావాలనుకుంటున్నారా ?”

“గాంధీకూడ మానవుడే. ప్రయత్నిస్తే ఎవరైనా గాంధీ కాగలడు. ఒకప్పుడు గాంధీకూడ సాధారణ మానవుడే. అప్పుడు ఆయన్ను ఎవరూ ‘మహాత్మా’ అని పిలవలేదు. ప్రయత్నించి ఆయన ‘మహాత్మా’ అయ్యాడు. అంతేకాని ఎవరూ ఆయన్ను మహాత్మాను చెయ్యలేదు.”

“మీరు అందుకే రోజుకొక పోట్లాట కొనుక్కొచ్చు కొంటున్నారా ? పోట్లాటుంటేగాని మహాత్ములు కారా?” అన్నాను.

“నేను పనిచేస్తున్నాను, గాంధీ పనిచేస్తున్నాడు. ఆయన కూడా ఎన్నో కష్టాలు వస్తుంటాయి. కాని ఆయన ఎప్పుడైనా చింఱిస్తున్నారా ? అదే విషయము.” అన్నారు.

“గాంధీకి జబ్బుచేస్తే దేశమంతా కలవరపడుతుంది, ఇక్కడ చస్తున్నా తొంగిచూసే దిక్కులేదు ”

“దానిక్కారణం మన సంకుచిత పరిధి. ఆయన ప్రపంచ మంతటికీ చెందిన వ్యక్తి. అందుకే ఆయన్ను అంతమంది ప్రేమించటం జరుగుతుంది.”

“ఇంకేం మీరూ పెళ్ళాంబిడ్డల్ని వదిలేసి మహాత్మా అయే ప్రయత్నంలో బయలుదేరండి.”

\*

\*

\*

“స్త్రీ స్వాతంత్ర్యం విషయంలో మీ అభిప్రాయం ఏమిటి?”

“స్త్రీ పురుషు లిద్దర్నీ సమానంగా చూడగోరతాను.”

“మరి మీరు దానికోసం ఆందోళన ఎందుకు లేవదీయరు?”

“నేను ఆ శక్తులను సాహిత్యంలో నింపగోరుతున్నాను.”

“ప్రజానీకం దాన్ని చదువుతుందా?”

“ప్రజలు విద్యావిహీనులుగా వున్నారనీ, సాహిత్యహీనుల్ని కూడ చెయ్యమంటావా? నిదానంగా అంతా బాగుపడుతుంది. రష్యాలో రెండువందల సంవత్సరాలకు ముందే రచయితలు నేటి పరిస్థితులను రాశారని నీకు తెలుసా?”

“అంతవరకూ నేను బలకుంటానా ఏ-?”

“తత్కాలంలో ఫలితం రావాలంటే ఎలా? బహుశా మనం కూడ ఆరోజు చూడవచ్చు. గత 25 సంవత్సరాల్లో ఎంత మార్పు కనిపించింది?”

“ఏం మార్పు?”

“మార్పు లేకపోవటం మేమిటి? మీ అమ్మ తన జన్మలో, జైలుకు వెళ్ళాలని ఆలోచించి పూడదు? మరి నువ్వు జైలుకు ఎలా వెళ్ళావు? నువ్వేంటి? ఇరవై వేలమంది జైలుకు వెళ్ళారు. స్త్రీలలో ఎంతో అలజడి కనిపిస్తుంది. ఇది భవిష్యత్తుకు శుభచిహ్నం”

“ఇంకా ఎంతమందో స్త్రీలను ఘోషాలోనే వుంచటం మంచి దనుకుంటున్నారు ?

“తరతరాలగా వస్తున్న అలవాల్లను ఇంత త్వరగా ఎలా వదలగలరు ?”

“మన దేశంలోని ఎక్కువమంది ప్రజలు గ్రామాల్లోనే నివసిస్తున్నారు. వాళ్ళ జీవితాల్లో ఏంమార్పు కనిపిస్తుంది?”

“వాళ్ళను బాగుజేసే ప్రయత్నం మీస్త్రీలే చెయ్యాలి?”

“మేమెంతమందిమున్నాము ?”

“అరణ్యాన్ని కాలటానికి ఒక్క నిప్పురవ్వచాలు.”

“కాంగ్రెసుకు చందా అడగటానికి వెళ్ళినప్పుడు గ్రామస్తులు ఎంతోమంది మమ్మల్ని తిట్టారు. అలాంటప్పుడు మేమేం చెయ్యగలం ?”

“ప్రజల కల్యాణానికి పాలుపడే వ్యక్తిని బలమండగా ఎవరూ గౌరవించరు. చచ్చిపోయిన తరువాత పూజిస్తారు. వాళ్ళు తిడ్డితే



మీరు వుడుక్కోవడం ఎందుకు ? వాళ్ళ తిట్లను సవ్యతూ స్వీకరించ గలిగినప్పుడే మీరు గౌరవం లభిస్తుంది.”

“మీరు చందా అడగలరా ?

“ప్రయత్నించాను. కాని నా వల్ల కా లేదు.”

“మేము నెలకు పదేసివేల చొప్పున చందా వసూలు చేశాం !”

“మీ ఆడవాళ్ళు ఇలాంటి విషయాల్లో చాలాగట్టివాళ్లే. ఇతరులను ఆకర్షించే శక్తి మీలోవుంది.”

“లక్షలకొద్దీ చందావసూలు చేసిన పురుషులెంత మందిలేరు?”

“వాళ్ళకు ఎలా అడగాలో తెలుసు. అనికూడ ఒక కథే ! నువ్వురోజూ వుపన్యాసాలు దంచేస్తున్నావు. నాని చాతకాదు.”

“ఉపన్యాసం ఇవ్వటం కాదు, గొంతుచించుకోవటం అనండి.”

“పని జరిగిపోతుందిగదా ?”

అక్టోబరు 1932

మేము ‘బెస్యా’లో వున్నాము. దీపావళి మూడురోజులుంది. ‘జాగరణ’ సంపాదకత్వంలో మునిగి వున్నాము. ఆయనకు దీపావళి దగ్గరకొస్తుందనికూడ గుర్తులేదు. ఆరోజు మూడు గంటలకు ఇంటి కొచ్చి అన్నాడు-“దీపావళి ఇంకా మూడు రోజులే వుందనుకొంటా?”

“మీరు ఇవ్వాలి తెలిసిందా?”

“ఇవ్వాలే బజార్లో కొట్లన్నీ అలంకరిస్తున్నాయి. అందరూ ఇళ్ళు బాగుచేసుకుంటున్నారు. మరి నువ్వు నీకుంటిని అలాగే వుంచుతావా?”

“మీరు ‘జాగరణ’ ‘హంస’ల పనులండి తీరిక చిక్కితే కదూ రెండోపని చూట్టానికి ?”

“నామీద కోపం వచ్చిందా ? నిజంగా నాకు గుర్తేలేదు. అలిగివా ?”

“నేను అలిగితే ఎవరిక్కావాలి? నేను ఎప్పుడో చెప్పాను పండగ దగ్గరకొస్తుందని.” “నాకు తీరికలేదు. ‘జాగరణ’ను త్వరగా తీసుకు రావాలన్నారు.”

“ఆ తరువాత నాకు గుర్తేలేదు. నువ్వుకూడ పలక్కుండా వున్నావు.”

“ఎన్నిసార్లు చెప్పాను?”

“పని తొందరలో పూర్తిగా మర్చిపోయాను. ఇంకా ఆలస్యం ఎందుకు? డబ్బు ఇవ్వు! సున్నమదీ కొనుక్కొస్తాను. మన ఇల్లు కూడ ఎంతదూరం వుందికనక? గుర్రబ్బండిలో వెళదాం.”

బారెడు పొద్దుండగానే మా గ్రామం చేరుకున్నాము. పది హేను మంది కూలీలను పెట్టి ఇల్లు బాగుచేయించాము. రెండో రోజు సున్నం కొట్టటం, దర్వాజాలకు రంగులు వేయటం కూడ అయిపోయింది. ఆయనకూడ పగలంతా కూలి వాళ్ళతో పనిచేశారు. సాయంకాలం అందరితోపాటు ఆయనకూడ దీపాలు వెలిగించారు. రాత్రి వూళ్ళో రైతులు చాలమంది ఆయన్ను నూట్టానికి వచ్చారు. వాళ్ళందరకూ కూర్చుని దీపావళి విశేషాలు విన్నించారు. ఆయన పరుగెత్తుతూ దీపాలు వెలిగిస్తుంటే నాకు నవ్వు ఆగిందికాదు.

“ఇవ్వాళ మీరు పిల్లవాడిలాగ వుత్సాహంగా వున్నారు,” అన్నాను.

“ఈ రోజుల్లోని కుర్రాళ్ళలో వుత్సాహం కూడవుందా?”

“ఈ రోజుల్లోని కుర్రాళ్ళు చదువుకొనేది పండగులు చెయ్యటానికేనా? పండగల్లో ఏముందిలే అనుకోవచ్చు.”

“అదేంకాదు నేటి యువకుల్లో వుత్సాహమంటూనే కన్పించటంలేదు. పండగల్లో సంతోషంగా వూడటం జీవిత లక్షణము. ఎవరిలో ఎంత వుత్సాహమూ, జీవమూ వుంటుందో వాళ్ళంత సుఖపడగలరు” అన్నారు.

## ప్రెస్లో హర్తాక్

మా ప్రెస్లో హర్తాక్ జరుగుతోంది. ఆయన ఇంటికొచ్చి అన్నారు. - “ఈ ప్రెస్ నా ప్రాణం తీస్తుంది.”

“సంగ తేమిటో చెప్పండి?”

“ఏం చెప్పను? మేనేజరుకూ, పనివాళ్ళకూ బొమ్మగా పడటం లేదు.”

“వాళ్ళు పని సరిగా చెయ్యకపోతే; పాపం! మేనేజరు ఏం చేస్తాడు? చస్తాడా ఏం?”

“మేనేజరుకూడ తనను ఆ సాక్షాత్తు భగవంతుని కంటే తక్కువగా ఏం భావించుకోవటంలా.”

“భగవంతుడి నని ఎలా అనుకుంటాడు? అతను సరిగా పని చేయించకపోతే మీరు మాత్రం వూరుకుంటారా ఏం?”

“చిన్న చిన్నవాటికి పనినుండి సస్పెండ్ చెయ్యాలి, డబ్బు విరగ్గొయ్యటం, ఇదంతా ఏమిటి?”

“అందులో అతని తప్పేముంది?”

“ఈ మేనేజరు టక్కరితనం చేస్తున్నాడు. గడియారంలో టైమ్ ఒకసారి తగ్గిస్తాడు, ఇంకోసారి ఎక్కిస్తాడు. నేను ఎన్నో సార్లు అలా చెయ్యవద్దని హెచ్చరించాను. వింటేగదూ? పైగా అన్నీ నష్టపోతే! కూలీలను అన్యాయం చేసి ఏం బాగుపడతాం? ఇంత సంపాదిస్తూ మనమే డబ్బుకు ఇబ్బంది పడుతుంటాం. పాపం! ఆ బీద వాళ్ళకు ఇచ్చే ఆ నాలుగు డబ్బుల్లో మాట మాట్లాడితే విరగ్గొయ్యటం చేస్తుంటే, వాళ్లుమాత్రం బతకక్కరలేదూ! చిన్న పాఠాలు జరిగితే ఒకడ్ని తీసుకోవటం, ఇంకొకడిని పెట్టటం. మన వాళ్ళలో చదువుతోపాటు స్వార్థంకూడ పెరిగిపోతున్నది” అన్నారు దిగులుగా ముఖంపెట్టి.

“అయితే ఆ తప్పంతా మీదే మేనేజర్నెందుకంటారు?”

“నా కిందవాళ్ళకో పోట్లాడే అలవాటు నాకు లేదు. తన కిందవాళ్ళను తనకో సమానంగా చూసుకున్న రోజు ఈహర్తాళ్ళు జరగవూ, పోట్లాటలూ జరగవు. మేనేజరువల్ల హర్తాళ్ జరుగుతుంది. ఆ చెడ్డపేరు నాకు వస్తుంది. పని పూర్తిగా ఆగిపోయింది.”

“మీలాగే మేనేజరు చేతులు ముందు పెట్టకొని కూర్చుంటాడు. ఆ కూర్చున్నవాళ్ళుమాత్రం తక్కువరిన్నారా!”

“లేదమ్మా తల్లీ కూలీలెవరో మెరుగు. ఈ మేనేజరు వలక్కడా కూర్చున్నాడు. నష్టం ఎవరికి?”

“అయితే మీరే ఆ మేనేజరు పని కూడ ఎందుకు చూసుకో కూడదూ?”

“నేను వీళ్ళను అసలు పనేచేయటంలేదనటం లేదుగా! చేయించే పద్ధతి తెలియదంటున్నాను.”

“అసలు ఈప్రెస్ ఎందుకు మనకు? దాంట్లో వచ్చేదీచచ్చేదీ ఏమీ లేకపోయినా, ఇకొక పితలాటకంపైగా.”

“అది నా దురదృష్టం. నాకు ఈ పనివాళ్ళచింతే పట్టుకున్నది. ఇచ్చాళండా కూలీలేదు. వాళ్ళేకాదు. వాళ్ళ కుటుంబాలన్నీ పస్తులుపడి వుండాల్సిందే.”

“అయితే కానివ్వండి. పూళ్ళో వాళ్ళందరికోసం మీరేం చెయ్యగలరు. అంతబాధ పడేవారు మీరే వాళ్ళనుపిల్చి ఎందుకు చెప్పకూడదు?” అన్నాను.

“ఆవేశంలో వున్నవాళ్లు ఇప్పుడు ఎవరిమాటా వినే పరిస్థితిలో లేరు.”

“రెండు రోజులుపోతే వాళ్లకే తెలిసొస్తుంది. మీరెందుకు అనవసరంగా బాధపడతారు?” అన్నాను.

“నాకు మేనేజరు మీద కోపం వస్తుంది. ఆ దుష్టుడే ఇదంతా తెచ్చిపెట్టాడు. నేను స్వయంగా కూలీలతో మాట్లాడినా అతడిని అవమానించినట్లేగా?” అన్నారు.



“దీని కేదో చికిత్స చెయ్యండి!”

“ఏం చెయ్యను?”

“లేచి కాళ్ళూ చేతులూ కడుక్కొని మంచి నీళ్ళు తాగండి.”

“అరే నే నివ్వాలి ఏమీకొనకు రా లేదు. సంచి ప్రెస్ లోనే మర్చిపోయి వచ్చాను.” అన్నారు.

“పర్వాలేదు, లేవండి. ఇట్లో అన్నీ వున్నాయి.” అన్నాను.

ఆ రోజుల్లో ఆయన చేసే ప్రతిపనినీ విమర్శించేవాన్ని. ఆయన తన కింద పనిచేసే వాళ్ళను ఎప్పుడూ హీనంగా చూడలేదు. ఆయన తనపని కూడ కూలిపనేనని చెబుతుండేవారు.

1932

శిల్లీలో సాహిత్యసభ జరుగుతుంది. మూడునాలుగు రోజుల్లో వస్తానని వెళ్ళినమనిషి ఏడోరోజుకు వచ్చారు. ఆయన అక్కడ జబ్బుపడ్డా రేమోనని నాభయం. నేను ప్రెస్ మేనేజర్ను పిలిపించి తెలిగ్రాం ఇవ్వమన్నాను.

“మీరు అంత భయపడాల్సిందేమీలేదు. అక్కడ వాళ్ళు రానిచ్చివుండరు. ఇంకా రెండురోజులు చూసి తెలిగ్రాం ఇద్దాం!” అన్నాడు మేనేజరు.

ఏడోరోజుకు వచ్చారు. “అక్కడపోతే అక్కడే! ఇంటి ఆలోచనే వుండదు. నాలుగురోజులకు వస్తానన్న మనిషి ఏడురోజుల వరకూ రాకపోతే ఇంటిదగ్గరవాళ్ళు ఏమనుకోవాలి?” అన్నాను కోవంగా.

“ముందు నా కథ విని తరవాత కోప్పడు”, అన్నారు నవ్వుతూ.

“రాత్రింబవళ్ళు కథలు రాస్తూనే వున్నారాగా! అందులో ఇదొకటి!”

నా చెయ్యి నట్టుకొని కూర్చోపెడతూ అన్నారు. “అక్కడ నుండి ‘జై నేంద్ర’ ఇంటికి వెళ్ళాను. నేను వెళ్ళకముందే పండిత సుందరలాల్ వచ్చివున్నారు. మూడురోజులు మీటింగులోనే సరిపో

యింది. నాలుగోరోజు ఒక పంజాబీ మహాశయుడు నన్ను వాళ్ళింటికి రమ్మని పట్టుకొట్టాడు. అతను నన్ను ఎన్నోరోజులగా కలుసుకోవా లనుకుంటున్నాడట. ఆయన భార్యకు నన్ను చూడాలని అభిలాషగా వుందట. అమె జబ్బులోవుండటంవల్ల మీటింగుకు రాలేకపోయిందట. అలాంటప్పుడు నేనేం చెయ్యను చెప్పు?”

“ఊఁ తరవాత?”

“నా ‘మత్రము’ అనే కథ చదివినప్పటినుండి నన్ను వెతుకు తున్నాడట. తీరా దొరికిన తరువాత వదలనంటూ బలవంతం చేసి తన ఇంటికి తీసుకెళ్ళాడు. నిజంగా వాళ్ళ భార్యభర్తలకు నేనంటే ఎంతో భక్తి. వాళ్ళ శ్రద్ధాభక్తులముందు నేను తలవొగ్గాను. ఇదీ నా తప్పు. అపరాధిని ఎలా శిక్షిస్తావో శిక్షించు!” అన్నారు.

ఒకరోజు నాస్వామి నాముందు అపరాధిలాగ నిల్చున్నాడు. ఏడురోజులు దూరంగా వున్నందువల్ల ఎంతో బాధపడ్డాను. భయ పడ్డాను. కాని ఈరోజు? ఇప్పుడు ఆ భయమూ లేదు చింతా లేదు! ఈ ఆశ్చర్యనాటనే రాత్రింబవళ్లు మునిగి తేలుతున్నాను.

శారదాబిల్లు :

స్త్రీలయడల ఆయనకున్న అభిప్రాయాలు పాఠకులకు ఈపాటికే తెలిసివుంటాయి.

స్త్రీల సమానాధికారాలమీద ‘హరవిలాస్ శారదా’గారు పెట్టిన బిల్లును సమర్థిస్తూ ‘జాగరణ’లో రాశారు.

“నేను హృదయపూర్వకంగా మీ బిల్లును సమర్థిస్తున్నాను. స్త్రీలు మీకు కృతజ్ఞులై వుంటారు. స్త్రీ, పురుషు లిద్దరూ కష్టపడి ఆర్జించిన ఆస్తి భర్త చనిపోగానే బిడ్డల చేతుల్లోకి వెళ్ళిపోతుంది. ఈ బిల్లు పాసయిన రోజు స్త్రీ జాతే మిమ్మల్ని ఆశీర్వదిస్తుంది. హిందూ ‘లా’ స్త్రీని వ్యర్థజీవిగా ఎంచుతుంది’-ఇలాగే శారదాగారికి అభినంద నాలు తెలియజేస్తూ రాశారు.

నేనూ చదివాను. నేను ఆయనకు అభినందనాలు చెప్పాను. ఆయన అన్నాడు - “నా కెందుకు శారదాగారికి చెప్పాలిగాని!”

“మీరు ఆయన్ను సమర్థించారుగా?”

రాత్రి భోజనాలు అయింతరువాత నేను మళ్ళీ అన్నాను: “మీరు శారదాగారిని చాలా అభినందించారు.” “స్త్రీ విషయంలో శారదాగారు ఇ తశ్రద్ధ తీసుకోవటం నాకూ ఆనందంగానే వుంది. ఈ మహామహా పండితులెవరైనా ఈ మాత్రం శ్రద్ధ చూపించారా!” అన్నాడు ఆయన.

“వనువు రాశాడుగా?” అన్నాను.

“రాస్తే ఏంలాభం? దాన్ని చట్టంకేంద మార్చితేగదా లాభం?”

“చట్టం ఏర్పడినంత మాత్రానే జరుగుతుందా?”

“నవ్వు పొరపడుతున్నావు. శాసనదండము చాలా బలమైనది.”

“ప్రపంచంలో వున్న పిల్లలంతా చెడ్డవాళ్లైనా?”

“ఒక వేళ అందరూ అలాంటివాళ్ళే అవుతారనుకో అప్పు డేం చేస్తావు?”

“మీ నాన్న ఏం వదిలిపోయాడు. మీరు స్వంత తల్లికూడా కాదు, సవతితల్లి. ఆమె మీ మీద ఎంత అధికారం చేలాయించేది!”

“నన్ను వదిలేయ్. నీ కొడుకులవైపు ఒక్కసారి చూసుకో. నువ్వు వాళ్లమంచికే కోప్పడుతుంటావు కాని వాళ్లు నీ మాటలక్ష్య పెడుతున్నారా? నాకు వాళ్లమీద చాలాకోపం వస్తుంది. నీకు ఎన్నోసార్లు చెప్పాను వాళ్లకేమీ చెప్పటానికి ప్రయత్నించవద్దని. మనం వాళ్లను ఎంత ముద్దుగా చూసుకుంటున్నామో కూడ వాళ్లకు తెలుసు. ‘పిల్లలుగల విధం’ అనే నా కథ కేవలం కల్పన కాదు.”

“పోనివ్వండి నాకేం? మీరున్నంతవరకూ నా కేదిగులూ లేదు.”

“ఏది నా ఫీజు? నీకు ఎన్ని విషయాలు చెప్పాను? కనీసం తాంబూలమన్నా ఇప్పు” అన్నారు.

ఈ రోజు ఆయన లేఃపోవటం నాకంటే ఎక్కువ దేశానికే హానికలిగింది. ఆయన నా వారుమాత్రమే కాదు. కాని అలాంటి మహాపురుషుడు నావాడై వున్నందుకు నేను గర్విస్తున్నాను. నేను ఆయన జీవించివుండగా ఆయన్ను సరిగా అర్థం చేసుకోలేక పోయినమాట వాస్తవమే. ఆయన నాస్వజనుడు కాబట్టి పూజించి వుండలేక పోవచ్చు. ప్రేమా, శ్రద్ధాభక్తులు ఒక్కచోటున వుండలేవు. శ్రద్ధాభక్తుల తలవంచితే, ప్రేమ హృదయాన్ని వంచుతుంది. నేను ఆయన్ను పూజించటానికి పశ్చాత్తాపం పడుతున్నాను. ఆయన నాకోసం మిశాయి తీసుకురావటానికి బజారుకు పరుగెత్తివెళ్ళి వ్రాడరు. నిద్రపోతున్న నన్ను లేపి మంచినీళ్ళు ఇచ్చి వ్రాడరు. జబ్బు చేసివున్న నాకు, విసనకర చేత్తో పట్టుకొని విసిర్రాడరు. ఈ రోజు ఆయన నాకు చాలా దూరం అయిపోయాడు. అందు వల్లనే నాకు ఆయన పూజనీయమైన వస్తువయ్యాడు. శారదాబిల్లు ఆయన చనిపోయిన తరువాత త్వరలోనే పాసయింది. ఆయన వుంటే ఎంత ఆనందించి వుండేవారో?

కాశీ విశ్వవిద్యాలయం :

కాశీ విశ్వవిద్యాలయంలో వార్షికోత్సవం జరిగింది. గంభీరమైన శ్రేణులకు ఆయన్ను అధ్యక్షులుగా ఎన్నుకున్నారు. నేనుకూడ మీటింగుకు వెళ్ళాను. రెండవ సమావేశం 2-30 గంటలకు ప్రారంభం. మధ్యలో గంటన్నర బ్రేక్ వుంది. ఇద్దరం బయటకువచ్చాము. ఆ పక్కనే ఒక కాలువ త్రవ్వబడుతోంది. ఒక చెట్టుక్రింద కూర్చున్నాము. ఆయన తనకు వేసిన పూలమాలను నా మెళ్లోవేసి “మనం ప్రేమ వివాహం చేసుకున్నాము” అన్నారు.

“పాపం! ఇప్పటివరకూ మీరు బ్రహ్మచారులే కాబోలు!” అన్నాను.



“ఇప్పుడు మనల్ని చూసినవాళ్ళు ఏమనుకుంటారో చెప్పు?” అన్నారు కొంటెగా.

“ఏమనుకుంటారు. గంగాస్నానానికి వచ్చారు లాగుంది, అనుకుంటారు.”

“నన్ను చూసినవాళ్ళెవరూ గంగాస్నానం చేయవచ్చాననుకోరు. నేను అన్నదే అనుకుంటారు” అన్నారు నవ్వుతూ.

ఆ కాలవబిడ్డన ఎంతోమంది యువతీయువకులు పకపక లాడుతూ, వయ్యారాలుబోతూ, పచ్చపచ్చగా తిరుగుతున్నారు. పుస్తకాల్లో చదివే ఇంగ్లీషు వాతావరణం కళ్ళముందు కన్పిస్తుంది. ఆయన ముఖం గుభీరంగా మారిపోయింది. “మనదేశం ఎప్పటికీ బాగుపడుతుందో తెలియదు. ఇతరులను అనుకరించటంలోనే గొప్ప తనం, విద్యత్తు పుట్టిపడుతుంది దనుకొంటున్నారు నీటి యువతీయువకులు. ఆ అనుకరణకూడ పూర్తిగా కాదు సగం సగమే! ఇంగ్లీషు వాళ్ళలోవున్న మంచితనాన్నిమాత్రం వదిలి, చెడ్డభాగాలను మాత్రమే అనుకరిస్తున్నారు. ఇంగ్లీషువాడు పంకాంకింద విశ్రాంతి తీసుకొనూగలడు, అవసరమైతే ఆ ఎండలోనే ఎన్ని మైళ్ళు అయినా పరుగెత్తనూ గలడు. అపాయాలను ప్రేమిస్తారు వాళ్ళు - ఒక రాష్ట్రాన్ని సుదృఢంచేసుకోవటానికి అవసరమైన గుణాలన్నీ వాళ్ళలో వున్నాయి” అన్నారు.

“వీళ్ళంతా చిన్నవాళ్ళు. ఈ వయస్సులోనే అభిలాషలు ఎక్కువ వుంటాయి.”

“వీళ్ళు చిన్నవాళ్ళా! అసలు ఈ రోజుల్లో మానవుడి జీవిత కాలం ఎంత? వీళ్ళ చుట్టూవున్న ప్రజలు ఆకలిమంటలకు ఆహుతి అడటం చూట్టంటేదూ? వీళ్ళు చూడు, రాజకుమారుల్లాగ, రాజకుమార్తెల్లాగ ఎలా విహరిస్తున్నారో! నీతాకోకచిలుకల్లాగ ఎగురుతున్న ఆ ఆడపిల్లల్ని చూడు! వీళ్ళ పెళ్ళిళ్ళు చేసేప్పటికి తల్లిదండ్రుల తలప్రాణం తోకకు నస్తుంది.”

చాలామంది ఆరోజు మీటింగులో కథలు చదివారు. ఆయన పుస్తకాన్ని అలాగే ఆనాటి మామధ్యజరిగిన విషయాన్ని గురించే ఎక్కువ మాట్లాడారు. యువకులంతా పుస్తకాహారో వింటున్నారు. నాకు వాళ్ళ తప్పును వాళ్ళు గ్రహించుకోటం లేదనిపించింది. వాళ్ళ తప్పు మాత్రం ఏముంది? యవ్వనం నీటి ప్రవాహంలాంటిది. ఎటు పల్లంగావుంటే అటు ప్రవహిస్తుంది. దాన్ని మనం ఎటుకావాలంటే అటు లిప్పుకోవచ్చును. అలాగే మన దేశపు యువకులనుకూడ మార్గదర్శకులుంటే మంచిమార్గంలోనే పెట్టివచ్చును. ఆ తరువాత కూడ ఎన్నోరోజులు మేము ఆ విషయాన్నే చర్చించుకునేవాళ్ళం. ఇప్పుడు ఆయన లేకుండా ఆయన అన్నమాటలు అలాగే పున్నాయి. ఆయన పాఠకులకు ప్రయమైనవారు. అందువల్ల వారి మాటలను పాఠకులకే బహుమానంగా అర్పిస్తున్నాను.

1934 - కాశీ :

‘హంస’, ‘జాగరణ’ అనే రెండు వారపత్రికలను నడుపుతున్నారు. ఖర్చు పెరిగిపోయింది. ఆయనకు బొంబాయినుండి ఒక సినిమాకంపెనీ కలుగు పంపింది. ఆయనమిత్రుడు ‘చంద్రభాల్ జోహార్’ స్వయంగా వచ్చి చెప్పాడు. పైకివచ్చి నాతో అన్నారు. “పద, బొంబాయి చూపించుతాను!”

“బొంబాయి చూపిస్తారా? ఏం విశేషం?”

“ఫిలిమ్ కంపెనీవాళ్ళు పిలుస్తున్నారు” అన్నారు.

“కాని ఆ నీరూ, వాతావరణం మీకు పడదు.”

“బొంబాయిలో ఎంతమంది వుండటంలేదు?”

“ఉండొచ్చు. ప్రశిష్యుక్తి పరిస్థితులకు లొంగవలసిందే. కాని మీరు అక్కడకు వెళ్ళటం నాకేమాత్రం ఇష్టంలేదు”

“నా పరిస్థితి ప్రస్తుతం అలాగేవుంది. మనకొచ్చేది కుటుంబ ఖర్చులకే సరిపోతుంది. ‘హంస’, ‘జాగరణ’లను ఎలా పోషించటం!”

“ఈ ప్రతికరోసం బొంబాయి వెళ్లటాన్ని నే నసలు సమర్థించను.”

“రెండు ఏనుగులను మెడకు కట్టుకున్న తరువాత వాటికి తిండి పెట్టవద్దంటావా? అవిమాత్రం ఎలా బతకటం?” అన్నాడు.

“మీ రేపనిచేసినా ప్రాణమీదకు వచ్చేదే!”

“ఈ ఏడు నీ దగ్గర ఎన్నోసార్లు ఏడ్చాను. మీని ఒక్కసారి మెడకు కట్టుకున్న తరువాత పదిలించుకోవటం అంత తేలిక పనికాదు. అదీకాక, నేను కథలూ, నవలలూ రాసిందానికంటే ఫిల్ముద్వారా ఎక్కువ చెయ్యగలను. పుస్తకాలు చదవలేని, చదవనివాళ్ళు కూడ సినిమాలు చూస్తారు” అన్నాడు.

“ప్రజలు సినిమాచూస్తే నా కొచ్చేలాభం ఏమిటి? ఆ లాభం ఏదో ప్రజలే పొందుతారు” అన్నాను.

“నేను నీకు ఎన్నోసార్లు చెప్పాను. ప్రజలను బాగు చెయ్యాలని నేను రాయటంలేదు. నా ఆత్మశాంతికి రాసుకుంటున్నాను. నా రచనలను ఎంత ఎక్కువమంది చదవగలిగితే, అర్థంచేసుకోగలిగితే నా కంఠఆత్మశాంతి కలుగుతుంది. అదీగాక ‘హంస’, ‘జాగరణ’లకు ఎక్కువ డబ్బు ఇవ్వగలుగుతాను.

“సంవత్సరానికి 9 వేలు ఇస్తామన్నారు. ఒక సంవత్సరం జ్ఞాంబాయిలోవుంటే చాలట. తరువాత ఇ్లాటి దగ్గరనుండే రాసి పంపిస్తే చాలునట. సంవత్సరానికి పదివేలు రూపాయలు ఇస్తారట. ఒక సంవత్సరం కష్టపడితేమాత్రం ఏం? ఆ తరువాత ఇంట్లో కూర్చోని సంపాదించుకోవచ్చును” అన్నాడు.

అలాగయితే సరే, అన్నాను.

“ఇంకెన్ని రోజులు నేను పనిచేస్తాను. మహాచేస్తే ఏదాకు సంవత్సరాలు చేస్తానేమో!” అన్నారు ఆయన.

“ఇంత త్వరగా పెన్ పన్ పుచ్చుకుంటారా?”

“ఒకపనిని వదిలేస్తే ఇంకోపని మొదలుపెడతాను. ఈ రాయటం, చదవటం వదిలేసి గ్రామంలో ఏదైనా చెయ్యాలనివుంది” అన్నారు.

“మీరు గ్రామం వెళ్ళిపోతే మరి ఇక్కడి పని ఎవరుచూస్తారు?” అన్నాను.

“అప్పటికి ధున్నా పెద్దవాడయిపోతాడు. వాడు ఇదంతా చూసుకుంటాడు. ఈరోజు రైతుల స్థితి చాలా అధ్వాన్నంగా వుంది. వాళ్ళమధ్యకు వెళ్ళి పనిచేసేవాళ్ళు లేనంతవరకూ, వాళ్ళు బాగుపడే లక్షణాలేమీ కన్పించటంలేదు. రెండుమూడు సంవత్సరాలు వాళ్ళ మధ్యవూడి చెయ్యగలపని రచనలకో, వుపన్యాసాలకో చెయ్యటం అసంభవం!”

“మీ రొక్కరూ పనిచేసి ఎంతమంది రైతుల్ని బాగు చేస్తారు?”

“వాళ్ళను బాగుచెయ్యటానికి నేను వెళ్ళటంలేదు. ఆ పని వల్ల నా ఆత్మకు శాంతి కలుగుతుంది. అంతే!”

“ధున్నా ఈ ప్రెస్ పని చెయ్యడనుకొండి? అప్పుడేం చేస్తారు.”

“ఏదొకపని చెయ్యాలిగా! ఎవరిదగ్గరో పనిచేసేకంటే ఇంటి పని నయంకాదూ! అయినా ఈ రోజుల్లో వుద్యోగాలెక్కడ దొరుకు తున్నాయి!”

“ఒకవేళ చెయ్యనంటాడే అనుకొండి. మీ తమ్ముణ్ణి చూడ రాదూ! పెళ్ళయిందీ, వుద్యోగం వచ్చిందీ, ఇంకేం మిమ్మల్ని వదిలే శాడు” అన్నాను నేను.

“అన్నదమ్ము లెందుకు చేస్తారూ? అందులో మారుటి తమ్ముడు?” అన్నారు ఆయన.

“మీరు అతన్ని మారుటితమ్ముడిలాగ చూశారా? స్వంత బిడ్డలాగ చూసుకొన్నారే!”

“సోదరుని యెడల చూపించిన ప్రేమ దయవల్ల కలిగింది. కొడుకులమీది ప్రేమ రక్తసంబంధమైనది. సోదరుడు ఇతరుల కొడుకు



కొడుకు తన రక్తంనుండి పుద్భవించినాడు. తల్లిదండ్రుల్లాగ నే బిడ్డలూ తయారుకావాలని ఆశిస్తాము” అన్నారు.

“ఈరోజుల్లో ఎవర్నుండి దేన్నీ ఆశించటమంత తెలివితక్కువ ఇంకోటి వుండదని నా వుద్దేశం” అన్నాను.

“మనకు మాత్రమే? ‘లహా మీ’లో స్వంత ఇల్లుకట్టకు న్నాము. మధ్యమధ్య వచ్చి ప్రెస్ విషయం చూసుకు పోతుండవచ్చు. ఇద్దరు పిల్లలూ చూసుకుంటారు. ఏదైనా రాయగలిగితే, వాళ్ళకే పంపిస్తాను.”

“మన పిల్లలైతే మాత్రం అనుకోరా ఏమిటి. మనం సంపాదిస్తున్నాం, వీళ్ళు కూర్చోని తింటున్నారని!”

“ప్రెస్ నా పేరుమీదనే వుంటుంది. నాబిడ్డలంత కృతఘ్నులుగా తయారవుతారని నేను కళ్ళోకూడ తలచను. అదీకాక అడివిలోవుంటే మాత్రం మనిద్దరి పొట్టలనూ పోషించలేనా ఏం?” అన్నారు.

“మీరు బొంబాయికి ఎప్పుడు బయలుదేరుతున్నారు?”

“జూన్ మొదటి తారీఖుకు అక్కడ మనం వుండాలి” అన్నారు.

“ఇక్కడ అలహాబాద్ లో రెండు పెళ్ళిళ్ళకు ఇల్లాళి. అదెలా?” అన్నాను.

“ముందు నేను ఒక్కడే వెళతాను. నువ్వు పెళ్ళి సంబరాలన్నీ ముగించుకొని తరువాతరా?”

“పిల్లల్ని బొంబాయిలోనే చదివిస్తారా?” అన్నాను.

“ఆ విషయం తరువాత ఆలోచించవచ్చులే!”

తరువాత బొంబాయి ప్రయాణానికి ప్రయత్నం ప్రారంభమయింది. తీరాచూస్తే నెళ్ళటానికి డబ్బులేదు. ప్రెస్ లో కూడ అక్కొంటులో లేదన్నాడు మేనేజరు. బ్యాంకులోవున్న డబ్బు సంవత్సరం చివర్లోకాని డియ్యటానికి వీళ్లేరు. నా దగ్గర ఎవరో దాచుకున్న డబ్బువుంది, అందులో రెండుపాదలు ఇవ్వమన్నారు. దాంట్లో

ఒకకానీ కదిలించననీ, నా దగ్గరవున్న వందరూపాయలు ఇస్తాననీ అన్నాను.

“నీ దగ్గర డబ్బు ఎక్కడుంది?” అడిగాడు ఆశ్చర్యంగా.

“ఇంట్లోనేవు ది, ఇక్కడ!” అన్నాను.

“నాలుగయిదు రోజుల్లోండి నాకు డబ్బునిగులే. ఎవర్నయినా అడగాలంటే, ఎలా అడగాలో తెలియలేదు.”

“డబ్బులేదని నాతో ముందే ఎందుకు చెప్పలేదు?”

“నీ కొపాన్నంతా ‘హంస’ మీదా, ‘జాగరణ’ మీదా చూపిస్తావేమోనని నా భయం!” అన్నారు.

“మీ ‘హంస’కూ, ‘జాగరణ’కూ నేను సవతితల్లి నన్నట్లు మాట్లాడుతున్నారే!” అన్నాను.

“ఏం చేసేది. ఎప్పుడూ ఏదోఒక బెడద మెడకు తగిలించుకొని భాధపడుతూనే వుంటాను. పైగా నిన్నుకూడ భాధ పెడుతుంటాను. ఇది నా కొక అలవాటుగా తయారయింది. ప్రెస్‌లో మేనేజరు చేతిమీదుగా, నెలకు ఏడువందలు ఖర్చవుతున్నాయి. ఈ రోజు కావాలంటే ఒక్కడమ్మిడి మా దగ్గర లేదు ఇట్లో ఇచ్చే ఆ కొద్దిడబ్బుతోనే నువ్వు వందరూపాయలు మిగల్చగలిగావు. ఎంత పొదుపుగా వాడివుంటావో నాకు తెలుసు. కాని ఆ పని మావల్ల కావటంలేదు” అన్నారు.

“ఇందులో నా గొప్పేముంది? ఎక్కువ వున్నయ్యి కాబట్టే మిగల్చగలిగాను” అన్నాను.

ఆయనకు నెళ్ళటానికి ఇరవై రూపాయలు ఖర్చయాయి. ఎనభయ్యే దగ్గర వున్నాయి. ఆయన వెళ్ళిపోయాడు. నెలన్నర వియోగం. గ. ట సేపు ఏడ్చాను. వుత్తరాలు రాస్తూనే వున్నారు. కాని ఎంతో భాధపడేదాన్ని; కాని ఇప్పుడో? ఇది శాశ్వత వియోగం! అయినప్పటికీ సుఖంగా కూర్చుని గతాన్ని స్మరించుకుంటున్నాను.

ఆయన పుత్తరం జూన్ నాలుగోతేదీన అందింది.

“ప్రియరాణీ,

నేను బొంబాయి క్షేమంగా చేరుకున్నాను. స్టూడియో పని చూసుకుంటున్నాను. నువ్వుకూడ పిల్లల్ని తీసుకొని ‘గాలబన్ సోరామ్’ క్షేమంగా చేరుకున్నా వనుకుంటాను. మనమ్మాయి, జ్ఞానూ కూడ నీ దగ్గరకు వచ్చివుంటారు. నువ్వు, నీవాళ్ళమధ్యలో సుఖంగా వున్నావనుకుంటారు. నాకు ఇంత పెద్ద బొంబాయిలోకూడ పూపిరాడటంలేదు. ఎనీ, నీ వదిలేసి ఇక్కడకువచ్చి వాలిపోదా మని పిస్తుంది. విసుగ్గావుంది. ఇంకా ఇక్కడ ఇల్లు దొరకలేదు. నేను సుఖంగానే వున్నాను. నా గురించి విచారించవద్దు.

నీ—

ధనఃత్ రాయ్—”

రెండో పుత్తరం జూన్ 15 వ తేదీన వచ్చింది. మూడోది 24 జూన్ న వచ్చింది. జూలై 1-1934,

“ప్రియరాణీ,

నేను కులాసాగా వున్నాను. మీరంతా కులాసా అని ఆశిస్తున్నాను. జూలై 15 కు నేను అక్కడకు వచ్చేయ్యవచ్చును. అమ్మాయి ఇప్పుడే అత్తగారికి పంపవద్దు. నేను బొంబాయి తీసుకు రావాలనుకుంటున్నాను. పిల్లల చదువు ప్రయాగలోనే అయితే మంచిదని నా వుద్దేశం. వాళ్ళను ఇక్కడ చేర్చిస్తే నేను కట్టుబడి పోతాను. ఒకచోట కట్టుబడటం నాకు ఇష్టంలేదు. మధ్యలో ఏ కారణంవల్లనైనా మనం బొంబాయి వదలాల్సివస్తే వాళ్ళచదువులు పాడవుతాయి. నువ్వుకూడ పిల్లలలోనే వుండిపోతానని అనవచ్చు. కాని ఈ రోజుల్లో పిల్లలకు కావాల్సింది ముఖ్యంగా డబ్బు! డబ్బు పుష్కలంగా పంపినంతవరకూ మనం లేకపోయినా వాళ్ళు పుతా హంగానే వుంటారు. నేనుమాత్రం మీ దగ్గర ఎందుకుండాలని నువ్వు

రాయవచ్చు. నువ్వు నా దగ్గరే వుండాలని నేను ఎందుకు కోరతానో నాకే తెలియదు. నేను నీ వుపాసకుడిను. నువ్వు లేకుండా నాకు బ్రతుకే భారంగా తోస్తుంది. నువ్వు వెంటనే అలహాబాద్ లో పిల్లల పేరు రాయించు.

నీ—

ధనపత్ రాయ—”

25 జూలై కాశీవచ్చారు. జోరునవ్వరం కురుస్తోంది. పూర్తిగా తడిచివచ్చారు. నేను నమస్కారంచేస్తూ అడిగాను “తడిచివచ్చారే?”

“నువ్వు ఇంట్లోకూర్చొని తడవకపోతే, బయట వాళ్ళకూడా తడవకుండా పందిళ్ళువేసి వున్నాయను కంటున్నావా?” అన్నారు నవ్వుతూ.

“సరే! త్వరగా గుడ్డలుమార్చండి, జలుబుచేస్తుంది. ఆరోగ్యం ఎలావుంది?” అడిగాను.

“నేను బాగానే వున్నాను. ఇక్కడి విశేషాలు చెప్పు”

అన్నారు.

“పిల్లలపేర్లు అలహాబాద్ లో రాయించాము. అమ్మయ్యా, జ్ఞానూ ఇక్కడే వున్నారు. మీరు ఎన్ని రోజులు సెలవు తీసుకున్నారు?”

“నాలుగైదు రోజులు.”

“బాంబాయిలో ఎలావుంది?”

“బాంబాయిలో ఎలావుందా? బాగానేవుంది.”

“కంపెనీ నాళ్ళు మంచివాళ్ళేనా?”

“సినిమా ప్రపంచం చాలా విచిత్రమైనది. అక్కడ వున్న వాళ్లంతా బాబుగార్లే. వాళ్ళవేషాలూ వాళ్ళు బలేవుంటారులే. నన్నుమాత్రం చాలా గౌరవంగానే చూస్తున్నారు. నా పని స్టూడియోలో, తప్పితే ఇంట్లో. అంత పెద్ద బాంబాయిలో కూడా బయటకు ఎక్కడను వెళ్ళాలో, ఎంతకాలం గడపాలో నాకు తెలియదు.



‘సాయిబుగారి పరుగు మళ్ళీదు వరకే’ అన్నట్లు నా సంగతి నీకు తెలిసిందేగా? ప్రెస్ వదిలితే ఇల్లీనని. అక్కడ వంటరిగా చాలా కష్టపడుతున్నాను. మీరంతా వస్తారు కాబట్టి ఇక బాగానే వుండవచ్చు. ఇల్లుకూడా దొరికిందని రాశానుగా?” అన్నారు ఆయన.

“పిల్లల్లు ఇక్కడ వుంచటం నాకేం ఇష్టంగాలేదు” అన్నాను.

“ఏం చెయ్యను చెప్పి పిల్లలు ఇక్కడంటే మంచిది, మానకు అక్కడనుండి ఎప్పుడు రావాలని బుద్ధివుడితే అప్పుడే వచ్చేయ్యవచ్చు.”

రెండోరోజు అలహాబాదునుండి పిల్లలు వచ్చారు. ఆ రెండు రోజులూ ఇల్లు కళకళలాడుతుంది. మాడోరోజు మేమిద్దరం, మా అమ్మాను, దానికొడుకు ‘జ్ఞానూ’ బొంబాయి బయలుదేరాము. స్టేషనుకు మా ఇద్దరకొడుకులు కూడ వచ్చారు.

రైల్వో పిల్లలకు పెడదామని రొట్టెలు తీశానో లేదో గార్డు విజిల్ విసిపించింది. అదంతా ఒక రుమాల్లో చుట్టి ‘బన్నూ’ చేతికిస్తూ అన్నాను:

“హాస్టల్ కు తీసుకెళ్ళండి తినండి నాయనా! రాత్రి పది గంటలకు హాస్టల్లో అన్న మెక్కడ వుంటుంది?”

బన్నూ నా పాదాలకు సమస్కరిస్తూ ఒక్కసారి బావురుమని ఏడ్చాడు. అప్పుకికే బన్నూ పదమూడేళ్ళవాడే. మొదటిసారి మమ్మల్ని వదిలి వుంటున్నాడు. అందులో అందరికంటే చిన్నబిడ్డ కావటంవల్ల ఎక్కువ ముద్దుగా పెరిగాడు. నాకు ఏడ్పు వచ్చింది. కాని ఆపుకున్నాను. ‘బన్నూ’ మా ముగ్గురి పాదాలకు సమస్కరించి బండి దిగాడు. ఆయన “ఏడవబాకు. ఇద్దరూ పోట్లాడుకోకుండా వుండండి. ఇద్దరూ కలిసే వుత్తరాలు రాయండి?” అని అన్నారు.

బన్నూ బండి దిగాడు. కాని ధున్నూ కిటికీని పట్టుకొని నిల్చున్నాడు ప్లాట్ ఫారంమీద. వాడూ ఏడుస్తున్నాడు.

“బండి కదులుతుంది. ఏడవకు, కిటికీ వదిలేయ్!” అన్నారు.

ధున్నా బయటనుండే సలాంచేసి వెళ్ళిపోయాడు. బండి కదిలింది. ఆయన ఆకలిగా లేదని ఏమీ తిన్నాడు. 'జ్ఞానా'ని వళ్ళో కూర్చోపెట్టుకున్నారు. వాడికి కాఫీ, పాలూకూడ ఆయనే తాగించే వారు. నా దగ్గరకూ, పిల్లదగ్గరకూ రానని ఏడ్చేవాడు. పిల్లల్ని వదిలొచ్చిన బాధ నా కెంత పూదో ఆయనకూ అంతవూది. మేము మూసోసోజు వుదయం 'దాదర్' చేరుకున్నాము.

1935 :

ఇద్దరు పిల్లలూ చదువుకోసం ప్రయాగ వెళుతున్నారు. నేనూ ఆయనా, మా సోడికోడలూ, స్టేషనుకు వెళ్లాము. 'బన్నా' వెళ్ళేప్పుడు దిగులుగా, మా కందరకూ నమస్కారం చేశాడు. ధున్నా మెల్లిగా వెళ్ళి బండిలో కూర్చున్నాడు. వాళ్ళు వెళ్ళిపోయింతరు వాత ఆయన: "ధున్నాకు మంచీ మర్కాదా తెలియదు. ఒకళ్ళను గౌరవించటమూ తెలియదు, ప్రేమించటమూ తెలియదు!" అన్నారు.

"ఏం జరిగింది?"

"నువ్వు చూడరా? వెళ్ళేప్పుడు మన ముగ్గురికీ నమస్కార మన్నా చెయ్యలేదు. మనం పరాయివాళ్ళ మన్నెల్లు ప్రవర్తిస్తాడు" అన్నారు బాధగా.

"కాలేజీలో చదువుకుంటున్నాడుగా?"

"చదువులో ఏమీలేదు. ఇంగ్లీషువాళ్ళు మాత్రం ఇలాంటి సమయంలో ధున్నాలాగ ప్రవర్తిస్తారనా నీవుద్దేశం? ఒకడు ఇలా వెళ్ళేప్పుడు వాళ్ళు ఎంతప్రేమనూ, బాధనూ, చూపెడతారు? వాళ్ళు మనమనుకున్నంత హృదయహీనులుకాదు! కాకపోతే యిలాంటి దుష్టులే వాళ్ళలోకూడ వూడవచ్చును" అన్నారు.

"పోనివ్వండి. చిన్న పిల్లవాడు!"

"పోనివ్వక నేనేంచెయ్యబోవటంలేదు. తమతమ కర్తవ్యాన్ని మర్చిపోతున్న వాళ్ళను చూస్తుంటే నేను బాధపడతాను. మన ప్రేమను వాడు తిరస్కరించాడని చెప్పక తప్పదు.

“అందువల్ల కలిగిన నష్టం ఏమిటి?”

“ప్రత్యక్షం ఏమీ కలగక పోవచ్చుకాని పరోక్షంగా చాలా నష్టం కలుగుతుంది.”

“సరి!”

“ప్రపంచంలో ఎవరినీ అందరూ ప్రేమిస్తారో వాళ్ళకంటే అదృష్టవంతులు ఎవరూ వుండరు. ప్రేమముందు ప్రపంచంలోని అన్ని వస్తువులూ వ్యర్థంగా కనిపిస్తాయి.”

“కొద్ది రోజులుపోతే వాడే తెలుసుకుంటాడు.”

“తెలుసుకుంటాడే! నేను చెప్పేది అదికాదు. ప్రేమకు ప్రతిఫలంగా ప్రేమనే ఇవ్వాలి. పిల్లలు పెద్దలకు నమస్కరించినపుడు పెద్దవాళ్ళు ఆశీర్వాదిస్తారు. వాళ్ళ ఆశీర్వాద ఫలమే మానవుణ్ణి మానవుడుగా చేస్తుంది” అన్నారు.

“అయితే వీళ్ళంతా జంతువులేనా?” అన్నాను.

“జంతువులు కాదులే! కాని హృదయంలోని మానవుణ్ణి ఒక విధంగా జంతువనే చెప్పాల్సివస్తుంది.”

“ఇక పోనివ్వండి.”

“పోనివ్వ కేం చేస్తాను. ఏదో వూరికే అన్నాను.”

ఆ కళాకారుని దృష్టి ఎంత నూత్నమైనదో నాకు అర్థం కావటంలేదు. అన్నివిషయాలు తెలిసిన వ్యక్తినీ, అన్నిటిమీద దృష్టిని వుంచే వ్యక్తినీ గురించి ఇదమిద్దమని చెప్పటం కష్టమే. ఈ విషయాలన్నీ సాధారణంగా కన్పించినా, అందులో తీసుకొనే వాళ్ళకు ఎంతో తత్వం దొరుకుతుంది.

ఇంటికివచ్చిన తరువాత పదకొండుగంటలకు భోజనంచేసి ఆయన స్టూడియోకి వెళ్ళాడు. సాయంకాలం నాలుగంటలకు వర్షంలో తడుస్తూ, రెండుమంచాలు కూలీలచేత ఎత్తించుకొని వస్తున్నారు.

“మంచాలకు అంత తొందరే మొచ్చింది? తడిసి వస్తున్నాడు!” అన్నాను.

“నీ గొడుగేమయిందని అడగవేం?” అన్నారు నవ్వుతూ.

“నిజంగానే గొడుగే మయింది?” అన్నాను.

“మంచాలు కొనాలనే తొందరలో గొడుగు ఆఫీసులోనే మర్చిపోయి వచ్చాను.”

“అంత తొందరేమొచ్చింది? ఇంత హడావిడి ఎందుకో నాకర్థం కావటంలేదు!”

“హడావిడి ఎందుకా? రెండు నెలలు బొంబాయిలో వంట రిగా గడిపిన వ్యక్తి ఇంటికి భార్యా పిల్లలొస్తే ఎలావుంటుందో నీకేం తెలుసు?”

“ఇందులో అంత సంతోషించాల్సిందేముందో? పైగా బాధ్యత పెరిగింది, అంతేగా!”

“ఇందులో అంత సంతోషమేముం దంటావు! పెళ్ళిళ్ళలో వేలు ఖర్చుపెట్టి అంత హడావిడి ఎందుకు చేస్తారు. అందులో పెళ్ళి కొడుకుకు లభించేది ఒక్క భార్యేగా? ఈ రోజునా ఇంటికి భార్యా వచ్చింది, కూతురువచ్చింది, మనుమడు వచ్చాడు. అలాంటప్పుడు నేనెంత ఆనందించాలి? నాకు దేనికీ ఆనందించే అదృష్టం కూడ లేదా? నాకు లభించిన దాంట్లోనే ఆనందంవుందే. అందని దాని కోసం ఏడవటం నాకు చాతకాదు” అన్నారు.

పదకొండు గంటలకు భోజనం చేస్తున్నారు. జ్ఞానూకూడ ఆయన పక్కనే కూర్చున్నాడు. స్టూడియోనుండి కొంతమంది మిత్రులు తమ భార్యల్ని తీసుకొనివచ్చారు. తిన్నగా వంటింట్లోకే వచ్చారు. అందరూ ఒక్కసారి పెద్దగా నవ్వారు. “అయితే మీరు పక్కనకూర్చొని అన్నం తినిపిస్తున్నారా? అందుకే పాపం, ఈయన మీరు లేనప్పుడు పొట్టనిండా తిండికూడ తినలేదు” అన్నారు.

“అదేంకాదు. ఆయనకు పిల్లల్లోవుండటం బాగా అలవాటయింది. పిల్లలు లేకుండా ఆయన వుండలేరు” అన్నాను.

“పిల్లవాడు మీ చిన్నకొడుకా?” వాళ్ళు అడిగారు.



“కాదు నా కూతురు కొడుకు” అని చెప్పారు. వాళ్ళకు అర్థం కాలేదు. ఇంగ్లీషులో ‘డాటర్స్ సన్’ అని చెప్పారు.

తరువాత చాలాసేపు బాతాఖానీవేసి వాళ్ళు వెళ్ళిపోయారు. నాకు వాళ్ళతో మాట్లాడాలంటే సిగ్గుగావుంది.

“మీరూ మంచివారే! వాళ్ళతో అలా మాట్లాడతారేం? నాకు చచ్చే సిగ్గేసింది!” అన్నాను.

“సిగ్గు దేనికి? వీళ్ళంతా పెద్దపెద్ద బాబులు.”

“గృహమంటే ఏమిటో వీళ్ళ కేం తెలుసు? నాకరు వండి వడ్డిస్తాడు, తింటాడు. ఇంటి యిల్లాలు స్వయంగా వండి తన చేతులతో వడ్డిస్తే ఎలా వూయిందో? పాపం! వీళ్ళ కేం తెలుస్తుంది? క్షిల్ల పనులన్నీ గాలిలో జరిగేవే! ఊహ ప్రపంచంలో ఆనందాన్ని అనుభవిస్తారు. హిందూ సంస్కృతిని పూర్తిగా మర్చిపోతున్నారు” అన్నారు.

“కాని వాళ్లు మిమ్మల్ని వల్లెటూరి గబ్బిలాయి అనుకుంటారు!” అన్నాను.

“వాళ్ళేమనుకున్నా నాకు చింతలేదు. కాని వాళ్ళు రోజు రోజుకూ మానవత్వానికి దూరమవుతున్నారని మాత్రం చెప్పక తప్పదు. ఇంగ్లీష్ అంబలితాగితే కలిగే ఆనందం, హోటళ్ళలో ఎంత మంచి తిండి తింటేమట్టుకు కలుగుతుందా?”

“మీ రేమన్నా అనండి! నన్ను వాళ్ళు ఎగతాళి చెయ్యటం నాకు బాగాలేదు. ఇంట్లో విషయాలు గడపదాటడం నాకు ఇష్టం లేదు” అన్నాను.

“మనం పొందే ఆనందాన్ని వీళ్లు స్వప్నంలోకూడ పొందలేరు. ఎవరి పనల్లో వాళ్ళు ముగిస్తుంటారు. సాయంత్రం ఎవరి భోజనం వాళ్ళుచేసి నిద్రపోతారు. బోర్డింగ్ హౌస్ లోలాగ వీళ్ళ జీవితాలు గడుపుతున్నారు. వీళ్ళకు ప్రేమా, వాత్సల్యం అంటూ ఏమీ లేదు. వీళ్ళకు ఆనందాన్నీ, సుఖాన్నీ ఇవ్వగలిగింది ఒక్కడే” అన్నారు.

దసరా సెలవుల్లో పిల్లలు బొంబాయి వచ్చారు. వస్తూ జబల్ పూర్ నుండి టెలిగ్రాం యిచ్చారు. “ప్రొద్దున్నే టైప్ మన్ కు వెళ్ళాలి. ధున్నా, బన్నా వస్తున్నారు” అని అన్నారు.

“రేపే!” అన్నాను.

“అవును! బండిలోనుంచే టెలిగ్రాం ఇచ్చారు.”

ప్రొద్దున్నే ఆయన టైప్ మన్ కు వెళతారని తెలుసు. ఆయన బల్ల మీద డబ్బులుపెట్టి నేను కిందకు వచ్చాను. సుబేదార్ చచ్చి పోయాడు. ఆడవాళ్ళూ, మగవాళ్ళూ గుంపుగూడారు. ఆయన కూడ అక్కడే నిల్చు డిపోయారు. కళ్ళలో నీరు కిరిగింది. టైప్ మన్ కు ఆలస్యంగా వెళ్ళారు. కిరిగొచ్చి తను వెళ్ళేప్పటికే బండి వచ్చిందనీ, పిల్లలు కన్పించలేదనీ చెప్పారు. బండిలోవుండి టెలిగ్రాం ఇచ్చిన వాళ్ళు ఏమయారా అని మాకు భయం కలిగింది. నౌకర్ని పిలిచి స్టూడియోకి వెళ్ళి చూడమని చెప్పారు. వాడికి పిల్లల గుర్తులుకూడ చెప్పాము. స్టూడియోకి వెళితే శ్రీపత్ రాయ్ టైప్ మన్ లో వున్నాడని తెలిసిందట. వాడు టైప్ మన్ కు వెళ్ళి పిల్లల్ని తీసుకొచ్చాడు. వాళ్ళు వచ్చింతరువాతగానీ ఆయన స్నానానికి వెళ్ళలేదు.

నాలుగయిదు రోజులతరవాత మా అల్లుడు వస్తున్నానని టెలిగ్రాం యిచ్చాడు. సాయంకాలం ధున్నాతో అన్నారు: “నువ్వెళ్ళు నాయనా టైప్ మన్ కు. బావ వస్తున్నాడు. నాకు మీరు టైప్ మన్ లో కన్పించలేదు. నువ్వెళ్ళి తీసుకురా!”

“ఏడికీ బొంబాయి కొత్తే! తోవతప్పిపోతే ఇద్దర్నీ వెతకాల్సి వస్తుంది” అన్నాను నేను.

“ధున్నా అంత తెలివితక్కువవాడు కాదులే!”

నిజంగానే ధున్నాకు కూడ అతను కన్పించలేదు. ధున్నా వంటరిగా రావటం చూసి “నువ్వు నేను చేసినపనే చేశా?” అన్నారు. అందరం పైకి వెళ్ళాము, ఎటునుండైనా వస్తుంటే కన్పిస్తాడేమోనని. నిజంగానే అతను కన్పించాడు. ధున్నా తీసుకురావ

టాసికి కిందకు పరుగెత్తాడు. ఆయన పైనుండే “ఇటు ఇటు ! ఇదే ఇల్లు” అంటూ కేకవేశారు.

అతను పైకి వచ్చింతకువారే ఆయన అన్నారు: “మీరు ఎలా వస్తున్నారో నా కర్థంకావటంలేదు. ఆరోజు ధున్నాను, బన్నాను తీసుకురావటానికి వెళ్ళాను. వీళ్ళు నాకు కన్పించలేదు. ఇవ్వాలి నీకోసం వీళ్ళొస్తే నువ్వు కన్పించలేదు!”

పిల్లలు బొంబాయిలో మూడురోజులుండి వెళ్ళిపోయారు.

కాంగ్రెసు మీటింగు జరుగుతోంది. మొదటిరోజు నలుగురమూ వెళ్ళివచ్చాము. అండరం ఒకేచోట కూర్చుని వచ్చేశాము. రెండోరోజు ఆయన లోపలకు వెళ్లి కూర్చున్నాను. నేనూ, పిల్లా, అల్లుడూ ఒకచోట కూర్చున్నాము. గాంధీమహాత్మా వుపన్యాస ప్రారంభం కాగానే, మగవాళ్ళంతా ముందుకు నెట్టుకొచ్చారు. గలాటా ప్రారంభమైంది. నేను గాబరాగా లేచి నిల్చున్నాను. ఇద్దరు సడికారు మనుష్యులు “మీరు కూర్చోండి, అమ్మా!” అని వాళ్ళు మాకు అడ్డంనిల్చున్నాను. ఎలాగో వాళ్ళ దయవల్ల ప్రాణాలు దక్కి బయటపడ్డాము. వాళ్ళకు ధన్యవాదాలుకుడా చెప్పలేక పోయాము. గొడవ తగ్గగానే వాళ్ళెటు వెళ్లారోకూడ తెలియలేదు. ఈ గలాటాలో మా అల్లుడుకూడ తప్పిపోయాడు. అమ్మాయీ, నేనూ ఇంటికొచ్చేశాము.

ఆయన ఇంటికొచ్చి “మీ ఇద్దరూ ముందే ఎలా వచ్చేశారు?” అని అడిగారు.

జరిగిందంతా చెప్పి, అన్నారు: “ఇంకా సయంకాదూ బతికి బయటపడ్డాము ! పైగా పసిబిడ్డ జ్ఞానూకూడ వున్నాడు ”

“ఇక్కడి మనుషులు, పశువులో, మనుషులో అర్థం కాదు. నెట్టుకోవటం, తొక్కుకోవటం లేకపోతే వాళ్ళకు బాగావుండదు లాగుంది ! విదేశాలలో టిక్కెట్లు ఒకళ్ళ పెనుక ఒకళ్ళు నిల్చొని ఏ గొడవా లేకుండా తీసుకుంటారట” అన్నారు.

“కాలేజీ కుర్రాళ్ళే ఈ గొడవంతా చేసినట్లుంది.”

“అవును! చదువుకొనికూడ సభ్యత తెలియదు.”

“ఈ పెద్దపెద్ద డిగ్రీలు తీసుకొని లాభం?”

“ఇవి పెద్దపెద్ద డిగ్రీలు కావు. బానిసత్వపు బంధాలు అని చెప్పొచ్చు. ఆఫీసర్ల ముందు కుక్కల్లాగ పడివుంటారు బయటి కొచ్చి తమ ప్రతాపం చూపించబోతారు. మహాత్మాగాంధీ ఉపన్యాసం వినటానికి పిల్లల్ని, స్త్రీలనీ తొక్కటానికికూడ సందేహ చటం లేదు. వీళ్ళ నేమంటావు చెప్పు! మంచివాళ్ళు బొత్తిగా లేకుండా పోలేదు. మీకోసం దెబ్బలు తిన్నవాళ్ళందరినీ ఏమంటావు? రెండు రకాలవాళ్ళూ వున్నారు” అన్నారు.

“మంచివాళ్ళూ, చెడువాళ్ళూ ప్రతికాలంలోనూ వుంటూనే వున్నారు.”

“రేపు నాతో రండి.”

“ఇంక చస్తే నేను రాను. నిన్న జరిగిన ప్రాయశ్చిత్తం చాలు.”

“మరి ఇరవయ్ రూపాయల టిక్కెట్లు వ్యర్థంగాపోవూ?”

“పోతే పోనివ్వండి. ఇరవయ్ రూపాయలతోనే పోతుంది. లేకపోతే ప్రాణాలుకూడ పోయేలాగున్నాయి.”

“తన వుపన్యాసం వినటానికి ఇంత గలాటా జరుగుతుందని మహాత్మాజీకి తెలిస్తే, ఏడుకోజులు వుపవాసంకూడ చేయ్యవచ్చు!”

“పాపం! ఆయన అంతకంటే ఇంకేం చేస్తారు?”

“ఇలాంటి మహాత్మా ఇంకోదేశంలో జన్మించివుంటే, పువ్వుల్తో పూజించి వుండేవాళ్ళు” అన్నాను నేను.

“అంత జాగృతి వున్న దేశంలో మహాత్మాల అవసరమే వుండదు. ఇలాంటి స్త్రీప్రపరిస్థితుల్లోనే మహాత్ములు జన్మిస్తుంటారు. రాముడు, కృష్ణుడు, బుద్ధుడు, క్రీస్తు, మహమ్మద్, వీళ్ళంతాకూడ ఇలాంటి పరిస్థితుల్నే ఎదుర్కొనివుంటారు.”



“గాంధీ మహాత్మాకు ఎన్ని కష్టాల్ని ఎదుర్కో వలసి వస్తోంది?”

“క్రీస్తును శిలువ వేశారు. మహమ్మద్ నీళ్ళు పుట్టక అల్లా డాడు. రాముడూ, కృష్ణుడూ కూడ ఎన్నో యుద్ధాలు చేశారు! ఇది గాంధీయంగము. ఈయనకూడ ఎన్నో దుష్టశక్తులను ఎదుర్కో వలసి వుంటుంది” అన్నారు.

“చూస్తూంటే అసంభవంలాగుంది ఇదంతా!”

“సంఘర్షణే జీవితం! సంఘర్షణ లేకుండా జీవితం ఎలా వుంటుంది?”

“ఈ సంఘర్షణ చూస్తూంటే నా హృదయం కంపిస్తుంది! మారంనుండే ఈ సంఘర్షణకు ఒక నమస్కారం చేస్తాను!” అన్నాను.

“అడవాళ్ళు సంఘర్షణ అంటేనే భయపడతారు. కాని మగ వాళ్ళు సంఘర్షణను ఆహ్వానిస్తారు.”

“మగవాళ్ళెందుకు ఆహ్వానించరులే!”

“అలా కాక సంఘర్షణకు భయపడే మగవాడిని పిరికివాడని చెప్పాలి” అన్నారు.

“ఈ మాటలన్నీ ఇంగ్లీషువాళ్ళదగ్గర నేర్చుకున్నవి.”

“అన్యాయం చేసేవాడిని, ఆ అన్యాయం మనకు కావచ్చు, ఇతరులకు కావచ్చు, బలవంతుడైన మానవు డెవడూ చూస్తూ పూకుకోలేడు.”

బొంబాయి వెళ్ళిన రెండుమూడు నెల్లకే తేలిసింది- ఆయన రాసిన కథలో ఎన్నో మార్పులు చేశారనీ, అయినప్పటికీ సెన్సార్ బోర్డుచే అదొనిషేధించబడిందనీ. అది జరిగింతరువాత తను ఏ వుద్దేశంతో ఇక్కడకు వచ్చాలో అది పూర్తిగాదని ఆయనకు తేలిసి పోయింది.

నాతో అన్నారు: “ఈ సినిమావాళ్ళు ప్రజలకు బానిసలు. వాళ్ళకు డబ్బు సంపాదనే ముఖ్యం. రచయితకు ప్రాముఖ్యం ఇవ్వరు.”

“రచయితలు తమ కథలో మామూలుచెయ్యటం ఒప్పుకో కూడదు” అన్నాను.

“రచయిత మాట వినే వాడెవడు?”

“వినకపోతే, నా ప్రదేశం, మంచిరచయిత ఎవరూ ఇలాంటి పనిలో ప్రవేశించకూడదని” అన్నాను.

“నేనుకూడ ఇంకా రెండుమూడు నెలలు చూస్తాను.”

“మీరు వాళ్ళతో చెప్పేయ్యండి.”

“నిస్సందేహంగా పోయిరమ్మంటారు. అంతేకాని లక్షల గూఢాయులు ఖర్చుపెడతారా?” అన్నారు.

“అందుకే నేను ముందే వద్దలిచేప్పాను” అన్నాను.

ఆ రోజుల్లో ఆయన ఆరోగ్యంకూడ చెడిపోయింది. జ్వరం కూడ తరుచుగా వస్తోంది. వెళ్లిపోదామన్నాను. ఇంకా కొన్ని రోజులు చూద్దామన్నారు.

ఆ రోజుల్లో మా ఇంట్లో ఒక వంటవాడు వుండేవాడు. వాడే అన్ని పనులూ చూసుకొనేవాడు. కాని వంటచేసే సమయానికి ఎట్లా వెళ్లిపోయేవాడు. నేను ఎన్నోసార్లు మందలించి చూశాను. ఒకరోజు ఆయనతో అన్నాను- “ఈ నౌకరు సమయానికి ఎక్కడకో వెళ్లిపోతాడు.”

“ఎక్కడికైనా పనిమీద వెళ్ళాడేమో!”

“మూడు రోజులనుంచి చూస్తున్నాను. తీరా వంటసమయానికి మాయమవుతాడు. ఇలా ఎన్నోసార్లు చేశాడు. ఇవ్వాలే వాణ్ని వెళ్ళగొట్టదల్చుకున్నాను” అన్నాను.

“ఈసారికి పోనివ్వు. నేను వాడికి చెబుతాను” అన్నారు.

ఆ రోజుకు ఆ విషయాన్ని అంతటితో పోనిచ్చాను. ఆయన వాడికి చెప్పరుకూడ. పదిహేను రోజులు సరిగానే పనిచేశాడు. మళ్ళీ అదేపని చేశాడు. నేను వాడిని వెళ్ళగొట్టాను. నాలుగైదు

రోజులు మా వాకిలిముందే వున్నాడు. “వాడు ఎక్కడకూ వెళ్ళలేదు. ఇక్కడే వున్నాడు పాపం!” అన్నారు ఆయన నాతో.

“మీ వృద్ధేశం!”

“ఏంలేదు. బీదముండాకొడుకు ఆకలితో చచ్చిపోతున్నాడంటున్నా.”

“మీ కంత దయగావుంటే ఏదైనా ఇవ్వండి. అంతేగాని వాడిని మళ్ళీ నాగడప తొక్కనివ్వను” అన్నాను.

“ఆమాట నువ్వు ముందే చెప్పావుగా?”

ఒకరోజు జ్వరంవచ్చింది. రెండోరోజు సాయంకాలానికిగాని జ్వరం తగ్గలేదు. హల్వాచేసి, పాలు కాయమన్నాను. పాలు తను తాగి, హల్వా నన్ను తినమన్నాను. నేను తిన్నతరువాత ఏదైనా చదివి వినిపించమన్నాను. నేను పాటలపుస్తకం తీసుకొచ్చాను. అందులో పెళ్లిళ్ళలో పాడే. పాటలు, ముఖ్యంగా ఆడపిల్లను అత్తవారింటికి పంపేప్పుడు పాడే పాటలు పాడాను. ఆయనకు ఏడుపాగిందికాదు. మధ్యలో ఆపమన్నాను. “ఆడపిల్లల జీవితం ఎంత దుఃఖపూరితమైంది? ఎక్కడ పుట్టి ఎక్కడ పెరిగి, ఎక్కడ కెళ్తారు? ఈ పాటలన్నీ చదువుకొని స్త్రీలు రాసినవే. ఈ రోజుల్లోని కవులు ఒక కవిత్వం రాసి చంకనపెట్టుకొని సాహిత్యయాత్రకు బయలుదేరతారు. ఏదో పొడిచేశాం అనుకొంటారు. కాని ఈ పాటలు రచించినవాళ్ళ పేర్లుకూడ ఎవరికీ తెలియవు” అన్నారు.

“ఈ పాటలు మగవాళ్ళే ఎందుకు రాసివుండకూడదూ?”

“లేదు. పురుషుల్లో ఇంత భావుకత్వం వుండదు. స్త్రీ హృదయాన్నీ, బాధనూ స్త్రీలే సరిగా అర్థం చేసుకోగలరు. ఈ పాటలు స్త్రీలు రాసినవే అయివుండాలి. అందువల్లనే వాటిలో హృదయాన్ని కదిలించే శక్తి వుంది.”

ఇతర చోట్లలాగనే బొంబాయిలోకూడ ఆయన్ను కలుసుకొనేవాళ్ళ సంఖ్య కేమీ తక్కువలేదు. ఉదయం ఐదుగంటలకు

‘హాకింగ్’కు వెళ్ళేవారు. ఏడు గంటలకు స్నానంచేసి ఫలహారం చేసేవారు. పని చూసుకుంటానంటూ తన గదిలోకి వెళ్ళేవారు. అక్కడ ఎవరో ఒకరు ప్రత్యక్షం. ఆయన పనిచూసుకోవాల్సిన సమయం బాతాఖానీలో పోయేది. భోజనంచేసి స్నాదియోకు వెళ్ళేవారు. రాత్రి రెండూ రెండున్నరకులేచి రాయటం ప్రారంభించేవారు. నేను ఎక్కడ నిద్రలేచి పోట్లాడతానోనని పిల్లిలాగ శబ్దం చెయ్యకుండా రాసుకుంటుండేవారు. రెండుమూడుసార్లు చూశాను. కోపం వచ్చింది. “అసలే ఆరోగ్యం మంచిదికాదు. రాత్రంతా పనిచేస్తూ రెండుకు! మిమ్మల్ని మీరు యంత్రం అనుకుంటున్నారలాగుండ” అన్నాను.

“నువ్వు అనవసరంగా కోప్పడుతున్నావు. పగలూ పని చెయ్యక, రాత్రీ చెయ్యకపోతే ఎప్పుడు చెయ్యవంటావో నువ్వే చెప్పు!” అన్నారు.

“మీరు ఎప్పుడూ ఇంతే. ఆరోగ్యం చెడిపోతే అవస్థపడేది నేను.”

“పగలువున్న కొంచెం టైమ్ వచ్చేపోయేవాళ్లతో సరి పోతుంది. మరి న న్నేంచెయ్యమంటావు?”

“ఆ వచ్చేపోయేవాళ్ళకు ఒక సమయం పెట్టుకోండి.”

“అదెలా సంభవం?”

“ఒక బోర్డుమీద ఫలానా గంటలు కలుసుకొనే సమయం అని రాసి తగిలించండి.”

“అంటే నన్నుకూడ గొప్పవాడిని కమ్మంటావు? నీకు గుర్తే వుందనుకుంటా. ఒకసారి నేను మహాత్మాజీ దర్శనంకోసం వెళ్లి నిరాశతో తిరిగొచ్చాను. అప్పుడు నీకూడ ఒకలాగ అనిపించింది. విసుక్కొగూడని మహాత్ముడిమీదకూడ మనకు విసుగు కలిగింది. ఇక నాలాంటివాళ్లను చూట్టానికి వచ్చినవాళ్ళకు ఆ అవకాశం ఇవ్వక పోతే ఏమనుకుంటారో నువ్వే ఆలోచించు! ఈయన గొప్పవాడయి



పోయాడు అనుకుంటారు. ఏ గొప్పతనంపేరు విని నేను గాబరాపడ తానో, ఆ గొప్పతనాన్ని నా నెత్తినే తెచ్చిపెట్టుకోమంటావా? మనల్ని చూట్టానికి వచ్చేవాళ్లుకూడ మనలాంటి బీదవాళ్లే. వాళ్లను ఎలా చూడకుండా వుండగలను?" అన్నారు గంభీరంగా.

"బీదవాళ్ల, ధనవంతుల సమస్యకాదు ఇక్కడ వచ్చేది, పని ఎలా అవుతుందా? అనే!"

"ఇంతవరకూ జరిగినట్లే జరుగుతుంది. అందులో పెద్ద విచారించాల్సిందేమీ లేదు."

"ఏమన్నా కానివ్వండి! రాతంతా మిమ్మల్ని పనిచేయ్యనివ్వను" అన్నాను.

"చేయ్యనివ్వకపోతే చెయ్యను!"

"రాత్రిళ్లు దొంగలాగ లేచి చేస్తారు."

"నన్ను పిచ్చికుక్కకరచిం దనుకుంటున్నావా ఏం? నా సుఖం నాకు తెలియదూ? రాతంతా ఎందుకు పనిచేస్తాను?" అన్నారు.

ఒకరోజు స్టూడియోనుండి వస్తూనే "ఏమండీ రాణీగారూ! మీరుకూడ ఇంట్లాండు వస్తారా!" అన్నారు. స్టూడియోవాళ్లు ఆయన్ను ఇంట్లాండు రమ్మన్నారట. 'ఇంట్లాండులో ఒక సంవత్సరంవుండి వచ్చింతరువాత ఇంటిదగ్గరే వుండి కథలు రాసిపంపితే చాలు' అన్నారు. ఇంట్లాండులో ఐదు సినిమాలకు కథలు రాయాలట.

"మిమ్మల్ని ఇంట్లాండు పోనివ్వను!" అన్నాను.

"ఇందులో నీకు కలిగే నష్ట మేమిటి?"

"నష్టం వుందో లేదో నాకు తెలియదు. కాని నేనుమాత్రం పోనివ్వను."

"నీక్కూడ ఖర్చులిస్తారట. నువ్వుకూడ రా!"

"నేను రానూ, మీరు పోనక్కర లేదూ" అన్నాను.

"పిల్లలు ఇక్కడ చదువుకొంటూంటారుగా?"

"నేను అందర్నీ వదలి రాను!"

“అయితే నన్ను పోనివ్వు. ఇలాంటి అవకాశం దొరకటం చాలా కష్టం. తరువాత అందరం ఇంటిపట్టిన హాయిగా కాలం గడపవచ్చు” అన్నాడు.

“అదంతా నాకు తెలియదు” అన్నాను.

“ఇటు రాసుకోనివ్వవ్, అటు బయటకూ పోనియ్యవ్. నే నేం చేసేది చెప్పి!”

“ఏం చెయ్యవద్దనే చెబుతున్నాను” అన్నాను.

“కనీశం కూలిపనయినా చేసుకోనియ్!”

ఒకప్పుడు ఒక సంవత్సరంపాటు దూరం పంపటానికి ఇష్టపడలేదు. ఇప్పుడో? ఎన్నాళ్ళు ఆయనకు దూరంగా వట్టరిగా జీవితం గడపాలో? ఇంత త్వరలోనే నన్ను శాశ్వతంగా వదిలిపోతా రనుకొన్నానా? ఆ విషయం తెలిస్తే నాకంటే ఆయనే ఎక్కువ బాధ పడి వుండరా!

మ ద్రా సు :

మద్రాసు ‘హిందీ ప్రచారసభ’ వారు ఆయన్ను ఆహ్వానించాడు. నన్నుకూడ రమ్మన్నాడు. నాకూడా మద్రాసు చూడాలనే అభిలాష చాలాకోజులనుండి వుంది.

డిశంబరు 1934 లో మేము మొత్తం నలుగురం మద్రాసు బయలుదేరాము. మే మిద్దరం, నాధూరామ్ ‘ప్రేమీ’, ఇంకొక మద్రాసీఆయనా బయలుదేరాం. నాకు బండిలో తల నొప్పిగా వుండి నిద్రపోయాను. మద్రాసు స్టేషన్ కు ఉదయం ఆరుగంటలకు బండి చేరింది. ఆయన, నన్ను లేపారు. స్టేషన్ కు స్త్రీ, పురుషులు దాదాపు మూడువందలమంది పూలమాలలతో మమ్మల్ని ఆహ్వానించటానికి వచ్చారు. ఇలాంటి స్వాగతం యింతకు ముం దెప్పుడూ జరగలేదు. మేము ముగ్గురమూ ఒక మార్వాడీ యింట్లో బస చేశాము.

రాత్రి పదకొండుగంటలకు కొంచెం తీరిక చిక్కగానే ఆయన నాతో అన్నారు: “దక్షిణదేశంలో హిందీ ప్రచారం ఎంత ఎక్కువగా వుందో చూశావా? ఇదంతా మహాత్మాజీయొక్క కృషి ఫలితమే. ఆయన చేతుల్లోకి తీసుకున్న ఏపని వృథాపోయింది! మనకు స్వాగత మివ్వటానికి ఎంతమంది వచ్చారో చూశావుగా? హిందీ యొక్క భవిష్యత్తు యెంత వుజ్జ్వలమైనదో తెలుస్తుంది! ఇక్కడ నుండికూడ ఒకసారి హిందీ ప్రచారదళం మన ప్రాంతాలకు వచ్చింది. ఈ గోజు చూశావా మనకు ఎంతమంది స్త్రీలు స్వాగతమిచ్చారో? కాని వీళ్లకు స్వాగతం ఇవ్వటానికి మన స్త్రీల్లో ఒక్కరైనా వెళ్లారో లేదో సందేహమే!”

“వీళ్లలో వున్న పెద్దమనిషితనం, సభ్యత, సుహృద్భావంలో శతాంశంకూడ మనలో కన్పించదు. అంతవర కెందుకు; వీళ్లి దళం బనారస్ వచ్చినప్పుడు, నేను అక్కడేవుండికూడ వీళ్లకు స్వాగతం ఇవ్వలేదు. అప్పటికే నా రెండుమూడు కథలు, కెలుగూ, తమిళ భాషల్లోకి అనువదించబడ్డాయికూడ” అన్నారు.

“మన ప్రాంతమే అంత!” అన్నారు ఆయన.

“అందరి విషయం అలావుంచి, కెలిసి తప్పచేసేవాళ్ల నే అనాలి. బొంబాయినుండి బయలుదేరేప్పుడు కొత్తప్రాంతాలకు, నా అనేవాళ్ళు తేనిచోటుకు వెళుతున్నాననిపించింది. ఇక్కడ కొచ్చింతరువాత నా అక్కచెల్లెళ్ల మధ్య కొచ్చినట్లే అనిపించింది.”

“అదే వీళ్లలోవున్న విశేషం!” అన్నారు.

“ఈ స్త్రీలంతా నాకంటే ఎంతో విశాల హృదయం గలవారు!” అన్నాను.

రెండోగోజు మీటింగు జరిగింది. అన్యమతాలవాళ్ళు మా ‘పాజిషన్’ ఇక్కడ ఏమీ బాగాలేదని చెప్పుకొన్నారు.

“చదువుకున్నవాళ్ళ సంఖ్య పెరిగినప్పుడే ‘పాజిషన్’ కూడ పెరుగుతుంది. మన ప్రాంతంనుండి వచ్చినవాళ్ళు ఇక్కడ ఎక్కువ

మంది లేకు. ఈ ప్రాంతాలనుండి అన్యప్రాంతాలకు వెళ్ళేవాళ్లు 'పాజిషన్' ఏర్పరచుకు టారు. మన ప్రాంతాల్లోని ఇంగ్లీషు పత్రికల్లో పనిచేసేవాళ్ళు ఎక్కువమంది మద్రాసు ప్రాంతంవాళ్లే. కొన్ని కాలేజీల ప్రిన్సిపాల్స్ కూడా వీళ్లే. దాని కారణం వీళ్ళు ఇంగ్లీషులో ఆర్జించిన జ్ఞానమే. ఇంగ్లీషులాంటి భాషను ఊర్జంగా నేర్చుకోగల మద్రాసీ యువకు హిందీ నేర్చుకోవటం ఒక లెక్కలోది కాదు" అని ఆయన వాళ్ళకు జవాబు చెప్పారు.

ఆరురోజులు మద్రాసులో ఆరునిముషాల్లా గడిచిపోయినయ్యే. ప్రజలు ఆయనయడల చూపించే ఆదరణనూ, ప్రేమనూ చూచి నేను వుప్పొంగిపోయాను. ఇలాంటి మహాపురుషుడు నాకు భర్తగా లభించాడుగదా అని గర్వించాను. అక్కడినుండి ఒక మహాశయుడు మమ్మల్ని మైసూరు తీసుకెళ్ళాడు. అక్కడినుండి బెంగుళూరు వెళ్ళాము. ప్రతిచోట మమ్మల్ని హృదయపూర్వకంగా ఆదరించారు. ఆయన రామేశ్వరం వెళదామన్నాడు. కాని నేను బొంబాయి వెళ్ళిపోదామన్నాను. పిల్లలు ఏమయారోననే ఆమర్దా ఎక్కువయింది నాకు.

మద్రాసు, మైసూరు, బెంగుళూరులలో ఐదారేసి రోజులున్నాము. అప్పటికీ అక్కడివాళ్ళు వున్నట్లు లేదన్నారు. మళ్ళీ త్వరలోనే ఈ ప్రాంతాలకు వస్తామని అందరికీ మాట ఇచ్చాము. ఆరాత్రి ఆయన నాతో "చూడు ఇది ఎంత అందమైన ప్రాంతమో? వీళ్ళ హృదయాలుకూడా, అంత అందమైనవే. ఎంతో కాలంనుంచీ పరిచయంవున్న వాళ్ళలాగా ప్రవర్తిస్తారు. ఎంత ప్రేమ? ఎంత ఆదరణ? ఈసారి పిల్లల్నికూడా తీసుకొద్దాము" అన్నారు ఆయన.

బెంగుళూరునుండి పూనా వెళ్ళాము. అక్కడ రెండు రోజులుండి బొంబాయి వెళ్ళాము. ఇంటికి వెళ్ళగానే ఆయన స్టూడియోకు ప్రయాణమవటం చూసి అన్నాను- "స్నానం అదీ చేసి వెళ్ళండి. అంత శుభ్రం చేయండి!"



“పిల్లలదగ్గరనుండి వుత్తరాలు వచ్చినయ్యేమో చూసి వస్తాను. అందుకేగా నువ్వు రామేశ్వరంకూడ వెళ్ళొద్దన్నావు” అంటూ వెళ్ళిపోయారు.

కొంచెంసేపట్లోనే కిరిగొచ్చి అన్నారు: “అల్లుడు పెల్లిగ్రాం ఇచ్చాడు. అమ్మాయి ప్రసవించిందట. పిల్లా, తల్లి క్షేమంగా వున్నారట.”

ఆ తరువాత మేము బొంబాయినుండి బయలుదేరాము. ముందురోజు నన్ను బజారుకు తీసుకెళ్ళారు. “అమ్మాయికి ముక్కుకు రవ్వలపుడక తీసుకోవాలి” అని అన్నారు.

ఆ ముక్కుపుడక వెనక ఒక కథవుంది. రక్షాబంధనంనాడు మా అమ్మాయి బొంబాయిలోనే వుంది. ఆయన “ఏం అమ్మా! ఏంకావాలి?” అని అడిగారు.

“మీరు ఏం ఇచ్చినాసరే” అంటూ పిల్లవాడికి పాలివ్వటానికి గదిలోనికి వెళ్ళింది.

“అమ్మాయికో ముక్కుపుడక అడగమని చెప్పు. ఇక్కడ రవ్వల ముక్కుపుడకలు చాలా బాగుంటాయి” అన్నారు ఆయన నాతో.

“మీరు ఇవ్వదల్చుకున్నప్పుడు నేను అడగటం ఎందుకు?” అన్నది గదిలోనుండే మా అమ్మాయి.

“నేను ఇవ్వకపోయినా నువ్వు పోట్లాడి ఇప్పించుకోవాలి” అన్నారు.

“పోట్లాడి తీసుకోవటం మంచిదా?” అన్నాను.

“అక్క చెల్లెళ్ళూ, కూతుళ్ళూ తమకు చెందవలసిన లాంఛనాలకోసం పోట్లాడి తీసుకున్నా తప్పులేదు. నాకు అలాంటి పోట్లాట లంటే చాలా ఇష్టం” అన్నారు.

“ఇదంతా మీరు స్త్రీల పాటలనుండి నేర్చుకున్నారు లాగుంది.”

“ఆ పాటలు ఎంత చక్కగా వుంటాయి? ఇంగ్లీషువాళ్ళ ప్రభావం అంతా పాడుచేస్తుంది. మనలో భావకత్వం నశించి పోతుంది అన్నారు.

ఇదే ముక్కుపుడక కథ.

బొంబాయినుండి ఖండ్వా వచ్చాము. మాఖన్‌లాల్ చతుర్వేదీగారు మమ్మల్ని రమ్మని పుత్తరాలు రాశారు. పండిత్ జీ తల్లి నన్ను ఎంతో ప్రేమగా చూసింది.

రెండోరోజు పండిత్ జీ మమ్మల్ని ఒక అడివికి తీసుకెళ్ళారు. అక్కడ పండిత్ జీ మా యిద్దర్నీ ఒకదుగ్గమీద కూర్చోబెట్టి ఫోటోలు తీస్తానన్నారు. మా ఇద్దరూ కమలాపథ్య చేతికిచ్చి “ఒల్పితినండి. అలాంటి సమయంలోనే ఫోటో తీస్తాము” అన్నారు. “నాకు కమలా వద్దు, నేను తినను” అన్నాను.

“ఆ బుట్టంతా ఈమెదగ్గర పెట్టండి. అప్పుడు ఆమె పథ్య అమ్ముతున్నట్లుగా, మనం కొనుక్కొని తింటున్నట్లుగా వుంటుంది” అన్నారు ఆయన.

నాకు కోపం వచ్చింది. అలాగయితే నేను దిగిపోతాను. నాకు ఫోటోమే వద్దన్నాను.

ఇద్దరూ నవ్వుతుంటే నాకు సిగ్గేసింది. ఎలాగయితేనేం ఫోటో తీశారు. అ దరం కమలాలు తిన్నాము. ఆయన బిళ్లంగోడు ఆడుకొనాగారు. పండిత్ జీ ఫోటోతీస్తానన్నారు. “ఈ ముసలితనంలో ఈయనకు బిళ్లంగోడు ఏమిటి?” అని ఎగతాళి చేస్తూ వద్దు అన్నారు ఆయన.

“ఏం? నన్ను పళ్లబుట్టముందై తే ఫోటోతీయవచ్చు. మిమ్మల్ని బిళ్లంగోడు ఆడుతుంటే తియ్యకూడదేం? మీరు చిన్నప్పుడు బిళ్లంగోడు చాలా బాగా ఆడేవారటగా?” అన్నాను.

అందరం కార్లో ఇంటికి బయలుదేరాం. ఆయన పండిత్ జీతో బిళ్లంగోడుచుగురించి మాట్లాడుతున్నారు. ప్రజల జీవితాల

ఖరీదు రోజుకు రోజూ పెరిగిపోతోంది. ఉదాహరణకు పిల్లల ఆటల్నే తీసుకోండి. ఈరోజుల్లో స్కూళ్ళలో, కాలేజీల్లో ఆడే ఆటలకు ఎంత ఖర్చవుతుంది. మన రోజుల్లో! బిల్లింగోడూ, బచ్చాలూ, గోలీలూ, ఎంత బాగా ఆడుకొనేవాళ్ళం? వాటిలోకూడ ఎంత శరీర వ్యాయామం చేయాల్సివచ్చేది?" ఇలాగే మాట్లాడుకుంటూ యింటికి చేరుకున్నాము. నాలుగయిదురోజులు ఖిందాలో వుండి, అక్కడనుంచి 'నాగర్' మా అమ్మాయిగారింటికి వచ్చాము.

అక్కడకూడ ఐదురోజులున్నాము. ఆయన గౌరవార్థం సభలు జరిగాయి. ఒకరోజు మీటింగుకు వెళ్తూ, నన్నూ, మా అమ్మాయిని రమ్మన్నాడు.

నేను మా అమ్మాయితో "నువ్వుకూడ రామ్మా వెళదాం" అన్నాను.

"ఇక్కడ ఫూఫా ఎక్కువ, అమ్మా! ఎలా వచ్చేది?" అంది.

"అమ్మాయి రాదట. నేనూ రాను" అన్నాను.

"అమ్మాయి రాకపోతే నీకేం? నువ్వు పద!" అన్నారు.

"ఇక్కడ ఆడవాళ్ళకు ఫూఫా ఎక్కువట."

"వీళ్ళకు ఫూఫా అయితే నీ కేం ఫూఫా?" అన్నారు.

"ఎవరూ వెళ్ళక పూళ్ళో నేనుమాత్రం ఎలా వచ్చేది? మీకు సిగ్గులేకపోయినా నాకు సిగ్గే బాబూ!" అన్నాను.

ఐదోరోజు మేము బయలుదేరుతుంటే మా అమ్మాయి ఏడ్చింది. ఏడవ వద్దని ఓదార్చి త్వరలోనే 'ధున్నా'ను పంపిస్తానని చెప్పివచ్చాడు.

అలహాబాదు స్టేషనుకు ఒక తెలిసిన పెద్దమనిషి మాకోసం కారు తీసుకొనివచ్చాడు. ఆయన తిన్నగా బోర్డింగ్ హౌసుకు వెళ్లి పిల్లల్ని తీసుకెళ్ళదామన్నారు. పిల్లల్ని చూడకుండా ఇక వుండటం ఆయనవల్ల కాదనిపించింది, ఆయన ముఖం చూస్తుంటే. అందరం ఇల్లు చేరుకున్నాము.

ఒకరోజు రాత్రి మా ఇంట్లో దొంగలుపడ్డారు. వెయ్యిరూపాయల రొక్క, పదిహేనుసందల గూపాయలు విలువచేసే నగలూ పోయాయి. దొంగతనం ఒక వంటబ్రాహ్మణుడు చేశాడని తెలిసింది. కాని దొంగ పట్టుబడలేదు.

“నీకు నగలు పెట్టుకోవటం చాలాకాదుగా, పెట్టెలో పెట్టి పూజించే బదులు, పాపం! ఆ దొంగ భార్య అయినా పెట్టుకుంటుంది. కాకపోతే రొక్కం పోయినందుకు కొంత చింతించాల్సిందే అనుకో. అది ప్రెస్ పనివారికి జీతాలు ఇవ్వటానికి ఇంట్లో పెట్టాను. అంతా మాత్రంచేత జీతాలు ఇవ్వటం ఆగిపోదనుకో?” అన్నారు నవ్వుతూ.

“నా వెయ్యిన్నర రూపాయల నగలు పోయాయి. మీకు ఎంతాళిగా కనిపిస్తోంది” అన్నాను కోపంగా.

“నువ్వు పదిహేనుసందలకు ఇంత బాధపడుతున్నావు. మానవ జీవితమే క్షణంలో అంతమవుతుంది. మనం చూస్తూ ఏం చెయ్యలేక చేతులు నలుపుకుంటాము. మన అమ్మాయికి అంత జబ్బు జేసి నయమయినందుకు సంతోషించు. నేను మూడునెల్లు కూలి చెయ్యలేదనుకుంటాను” అన్నారు నవ్వుతూ.

నేను నా గదిలోకి వెళ్ళి, మా అమ్మాయికి వుత్తరం రాయటం ప్రారంభించాను. ఇంతలో ఆయన వచ్చి “ఏమిటి రాస్తున్నావు?” అన్నారు.

“అమ్మాయికి వుత్తరం.”

“నేను రాస్తాలే నువ్వు రాయబోకు.”

“ఏం?”

“నీ బుర్ర ఈ దొంగతనంతో చెడిపోయింది. అమ్మాయిక్కడ ఈ విషయం రాస్తావు. జబ్బుపడి లేచినప్పిల్ల బాధపడుతుంది” అన్నారు.

“అయితే మీరే రాయండి” అంటూ నేను రాసింది చింపి



శాను. ఆయనే రాశారు. జూన్ లో 'ధున్నా'నూ, 'బన్నా'నూ అమ్మాయిని తీసుకురమ్మని పంపిస్తున్నారు.

“తోట కెళ్లి ఒక వంద మామిడిపళ్ళు తీసుకురా!” అని ధున్నాతో చెప్పారు.

మా అమ్మాయికి మామిడిపళ్ళంటే ప్రాణం. “బరువుచేటు ఎందుకు? అక్కయ్యను ఇక్కడకే తీసుకొస్తున్నాంగా?” అన్నాడు ధున్నా.

“బరువేమిటి? ను వ్యేమయినా మోస్తావా? రైల్వో తీసుకెళ్ళే వేగా? అమ్మాయి వస్తే, బావ రావటం లేదుగా?” అన్నాడు.

ఉదయం చెప్పారు. కాని సాయంకాలం తనే నెళ్లి వంద మామిడిపళ్ళు కొనుక్కొనివచ్చారు.

1935 :

అప్పుడు మేము కాశీలో వున్నాము. రాత్రంతా ఆయన జ్వరంతో బాధపడ్డాడు. ఉదయం నాలుగుగంటలకు జ్వరంబిగింది. ఇంకా ముఖం కడుక్కొని పాలన్నా తాగలేదు. ‘హంస’కు సంపాదకీయం రాయటానికి కూర్చున్నారు.

“ఏం చేస్తున్నారు?” అడిగాను.

“నిన్ననే రాయాల్సింది. ‘హంస’కు సంపాదకీయం రాస్తున్నాను” అన్నాడు.

“బలేవాడు, నిన్నంతా జ్వరంతో బాధపడి, లేస్తూనే రాయటం ప్రారంభించాడు.

“ఐదు నిమిషాలు వూరుకో. కంపోజిటర్స్ వచ్చారు” అన్నాడు.

“ఐదు సెకండ్లుకూడ ఇవ్వను. లేవండి! ఈ పనంతా తరువాత చూసుకోవచ్చు” అన్నాడు.

“నేను ఇప్పుడు రాసివ్వకపోతే వాళ్ళు కంపోజ్ ఏం చేస్తారు, చెప్పు!”

“అదంతా నా కనవసరం.”

“నీ కనవసరమైనా నా కనవసరమేగా? పేపరు కొనేవాళ్ళు ఏమనుకుంటారు? నేను జబ్బుచెడ్డాననేది కాదు వాళ్లకు కావాల్సింది, పేషరు!” అన్నారు.

“మీతో తర్కించటానికి కూర్చోలేదు. లేవండి. లేకపోతే చింపేస్తాను, ఆపైన మీ ఇష్టం.”

డాంత్ ఆయన టెఫిన్ తినటానికి లేచారు.

“నువ్వు నామాట వినవు! ఆ వచ్చినవాళ్లు వ్యర్థంగా పని లేకుండా కూర్చున్నారు” అన్నారు.

“ఇంతలో మీ ‘హంస’ కక్కే ముత్యాలేమీ వ్యర్థంగా పోవులే” అన్నాను.

“‘హంస’ ముత్యాలు కక్కదు. ముత్యాలు తింటుంది.”

“నిజమే, తింటూనే వుంది. డబ్బు తినేదేకాకండా, మీ రక్త మాంసాలనుకూడా తింటుంది. ఈ ఏమిది సువర్ణాల్లో 20 వేల రూపాయల పుస్తకాలు అమ్ముడు పోయాయట, కానీ ఏం, లాభం, అంతా మీ ‘ప్రెస్’, ‘హంస’, ‘జాగరణ’ల పొట్టలకే చాల్లేదు. ఈ బెడదంతా లేకపోతే, కడుపులో చల్ల కదలకండా ఇట్లో హాయిగా కూర్చోనేవని” అన్నాను కోపంగా.

“నువ్వు వ్యర్థంగా కోప్పడుతున్నావు” అన్నారు.

“మీ కెన్నిసార్లు చెప్పాను ఈపని నెత్తిన పెట్టుకోవద్దని. నా మాటలు మీ చెవి కక్కేలేకదూ? శరీరాన్నీ, మనస్సునూ, జీవితాన్నీ సైతం బలిచెయ్యాల్సివచ్చే ఇలాంటి పనులెందుకు నెత్తిన కోవటం చెప్పండి?” అన్నాను.

“రాణీ! నువ్వు పొరబడుతున్నావు. నే నేంత్యాగం, తపస్సూ చెయ్యట లేదు. జీవితాన్ని బలియివ్వటమూ లేదు. ఈ పనిలో నాకు ఆనందం దొరుకుతుంది కాబట్టే చేస్తున్నాను. జూదరి జూదాన్ని ఎందుకు వడల్లేదు? తాగుబోతు తాగుడు నెందుకు దిడవలేదు?

నల్లమందుభాయీ నల్లమందుఅలవాటును ఎంచుకు తప్పించుకోలేడు. వీళ్ళందరికీ వీటివల్ల లాభం కలుగుతుందంటావా లేక నష్టమా? వీళ్ళంతా ఈ పనుల్లో నాశనమైపోతే త్యాగం చేశారంటావా? అలాగే నాకూ ఇవోరకమైన అలవాటునుకో" అన్నారు.

"అయితే మీకు దీంట్లో మత్తుకో కూడిన ఆనందం కలుగుతుందంటారా?" అన్నాను.

"ఇదీ ఓరకమైన మత్తును కలిగించే పనే కాని, ఇది చెడుది మాత్రం కాదు."

"మొందు మీ ఆరోగ్యాన్ని చూసుకోండి. తరువాత ఇతరుల మంచి చెడులను గురించి ఆలోచించవచ్చు" అన్నాను.

"దీపం పని వెలుగుని ఇవ్వటమే. ఆ వెలుతురువల్ల ఎవరికైనా లాభంకలుగుతుందో, నష్టమే కలుగుతుందో, దీపాని కనవసరం. పత్తి పున్నతవరకూ, నూనె పున్నంతవరకూ వెలగటమే దానికి తెలుసు. అది అయిపోగానే ఆ జ్యోతి కాస్తా ఆరిపోతుంది. ఆరిపోయిన దీపాన్ని నవ్వా వెతగబోవూ, అదీ నీమంచి చెడ్డల్ని గురించి కనుక్కోవాలనుకోదు" అన్నారు.

ఏ వస్తువులకు నేను ఒకప్పుడు విమర్శించేదానో, వాటినే యీరోజు హృదయపూర్వకంగా ప్రేమిస్తున్నాను. 'హంస'ను యీరోజు ప్రాణప్రదంగా చూసుకుంటున్నాను. 'హంస'ను హిందీ పరిషత్తుకు అప్పగించినతరువాత గాంధీజీ చేతులమీదుగా ఏ పదినెల్లు నడిచిందో అంతే! గవర్నమెంటు వెయ్యిరూపాయలు ధరావతు కట్టమన్నది. అంతటితో పేపరు ఆగిపోయింది. అప్పుడు ఆయన జబ్బులో వున్నారు. "రాణీ! ఒక వెయ్యిరూపాయలు బ్యాంక్ నుండి తెప్పించి 'హంస'కు ధరావతు కట్టించు" అన్నారు.

"మీకు నయం కానివ్వండి అలాగే చేద్దాం?" అన్నాను.

"నాకు నయం కావటానికీ, 'హంస'ను నడవటానికీ సంబంధం ఏమిటి!" అన్నారు.

“మరి దాన్ని చూసుకొనేవాళ్ళు వుండొద్దా?”

“జై నేద్ర చూసుకుంటాడు” అన్నారు.

ఇంకో సమయమైతే బహుశా అంతర్వరగా ఒప్పుకొని వుండనేమో కాని, ఆరోజు వెంటనే డబ్బు తెప్పించాను.

ఆయన వెళ్ళిపోయినతరువాత ఎంకోమది ‘హంస’ను ఆపేయమని సలహాలు ఇచ్చారు. వాళ్లకు ఒకే జవాబు ఇచ్చేదాన్ని: “ఆయన వున్నంతవరకూ ‘హంస’ను బిడ్డలాగ చూసుకున్నాను అలాంటప్పుడు నేను, తల్లిని ఇంకా బతికేస్తాననుగా? ఎందుకూ పనికిరాని, తండ్రిలేని బిడ్డనే తల్లి ఎక్కవగా ప్రేమిస్తుంది. మోగ్యులైన బిడ్డలను అందరూ ప్రేమిస్తారు. అమోగ్యులనూ, సంపాదించని వాళ్ళనూ, ఎవరు చూస్తారు? ఒక్క తల్లిమాత్రమే అలాంటి బిడ్డను ఎంకో జాగ్రత్తగా చూసుకొంటుంది. ఏమాత్రం బాధ కలిగించినా వాడు పారిపోతాడో, లేక ఏ విషంబిని చస్తాడోనని భయపడుతూ వుంటుంది. ప్రపంచంలో తల్లిహృదయంలోమాత్రమే మంచికీ, చెడుకూ కూడ ఒకేస్థానం లభించగలదు. ఈ ‘హంస’ మధ్యనూ, నా మధ్యనూవున్న సంబంధంకూడ అలాంటిదే.” నామాట విని పలక్కుండా వెళ్లిపోయేవారు ఆ సలహా యివ్వటానికి వచ్చిన పెద్దమనుషులు.

1935 నాటిమాట. రాత్రి సమయము. మే మిద్దరఁమాత్రమే ఇంట్లో వున్నాము.

“ఈసారి కాన్సిల్ ఎలక్షన్ కు మీరు నిల్చండి” అన్నాను నేను.

“నేను నిల్చాను. ఇప్పుడే నేను శాంతంగా వున్నాను.”

“ఏం పోటీచేస్తే తప్పేముంది? మీరు కాంగ్రెసు తరుపున నిల్చండి” అన్నాను నేను.

“నా జీవితధ్యేయము కాన్సిల్లోకి వెళ్ళకూర్చోవటం కాదు!” అన్నారు.



“మీ జీవితధ్యేయం ఏమిటి ?” అడిగాను.

“నా జీవితధ్యేయం కాన్సిల్లో పంచేసేవారిని విమర్శించటం!” అన్నారు నవ్వుతూ.

“ఇంట్లో కూర్చొని ప్రతివాళ్ళనూ విమర్శించే పనిని గుత్తకు తీసుకున్నారా ఏమిటి ?” అన్నాను.

“ఒక రచయిత చెయ్యాల్సిన పనే నేనూ చేస్తున్నాను. వీళ్ళంతా కాన్సిల్లో కూర్చొని పంచేస్తున్నారో ప్రజలకు తెలియ పడదూ ?” అన్నారు.

“బహుశా ఆ భయంవల్లనే మీరు కాన్సిల్ కు వెళ్ళటానికి ప్రయత్నించడం లేదేమో ?” అన్నాను.

“నాయకులంతా సద్గుణాలరాసులనుకుంటున్నారా ? ప్రతి మానవుడిలో అవగుణాలూ, బలహీనతలూ వుంటాయి. ఇతడు తెవరే నా వాటిని ఎత్తిచూపించేవరకూ మానవుడికి తన లోపాలు తెలియవు. కాబట్టి విమర్శకుడు అందరికంటే లాభకరమైన పనినే చేస్తున్నాడని నా ఉద్దేశం. అయితే, ఆ విమర్శకుడు నిష్పక్షపాతింగా పనిచేసినంతవరకే అది సంభవము. మన లోపాలను ఎత్తిచూపించే వారే మన నిజమైన హితులు” అన్నారు.

“సాధారణంగా విమర్శకుల పని ఇతరులమీద బురదనీళ్ళు చల్లటమేగా ?” అన్నాను.

“వాళ్ళు నిజమైన విమర్శకులు కాదు. రాగ ద్వేషాలతో కుల్లిపోయేవాళ్ళు, ఒకరిమీద ఒకరు బురదను విసుకుంటారు. విమర్శించటం సాధారణకార్యం కాదు. ఒక నస్త్రవునుగురించి ఊణ్ణంగా తెలుసుకోనంతవరకూ, అర్థం చేసుకోలేనంతవరకూ కలం పట్ట కూడదు” ఆయన అన్నారు.

“మిమ్మల్ని మీరు నిజమైన విమర్శకుడిననే భావించుకుంటున్నారా ?” అడిగాను.

“నేను హృదయంలో ద్వేషాన్నీ, కుళ్లుకూ పెట్టుకొని విమర్శించను. తటస్థంగావుండే విమర్శిస్తాను” అన్నారు.

“ఇతర విమర్శకులుకూడ తమనుగురించి మీలాగే అనుకుంటూ వుండవచ్చు. కాని అది మనకు కటువుగా తోస్తుంది” అన్నాను.

“అది నిజమేఅయితే, ఈరోజు ఎవరికీ, ఎవరినిగురించిన విమర్శా బాధాకరంగా వుండదు.”

ఇలాగే ఆరాత్రి ఎంతో పొద్దుపోయేంతవరకూ మాట్లాడుకుంటూనే వున్నాము.

1936 నాటి విషయం :

ఫాల్గుణ మాసం. ఆయన వచ్చి “నేను ఢిల్లీ వెళ్ళాలి” అన్నారు.

“ఎంకనిమీద?” అడిగాను.

“రేడియోవాళ్లు రేడియోలో కథ చదవటానికి పిల్చారు. నువ్వుకూడ రా!” అన్నారు.

“నే నెందుకు?”

“ఎందుకేమిటి? నువ్వు హోలీకి ఒక్కదానివీ వుండాలి వస్తుంది.”

“అనవసరంగా ఖర్చు ఎందుకని!” అన్నాను.

“నీకు అన్నిటికంటే ఎక్కువ ఖర్చునుగురించిన దిగులు పట్టుకుంటుంది” అన్నారు నవ్వుతూ.

“మరి డబ్బు ఆకాశంనుండి వర్షిస్తుందా?”

“రేడియోవారు 100 రూపాయలిస్తున్నారు. డాంట్లొనే ఇద్దరి ఖర్చులూ వెళ్ళమారిపోతాయి” అన్నారు.

మేము ఢిల్లీ వెళ్ళిన మూడోరోజే హోలీపడుగ వచ్చింది. జై నేంద్ర ఇంట్లో వున్నాము. ఆయనా, భగవాన్ దీన్, జై నేంద్ర, అందరం కూర్చుని మాట్లాడుకొంటున్నాము. ఇరవయ్, ముప్పయ్ -

మంది వచ్చి రంగునీళ్ళతో వీళ్ళను స్నాన చేయించసాగాడు. ఆయన మెదలకుండా కూర్చొని రంగునీళ్లు పోయించుకోవటం చూస్తే నాకు నవ్వువచ్చింది. వాళ్ళు వెళ్లిపోతే గుడ్డలుమార్చి కూర్చున్నారో లేదో, ఇంకొక గుంపువచ్చి మళ్ళీ రంగులో ముంచి తేల్చారు. “నేను చస్తుంటే నీకు నవ్వులాటగావుంది!” అన్నారు నాతో.

ఇంతలో శై నేంద్ర భార్య వచ్చి ‘అమ్మా’ మీరు లోపలికి వెళ్ళిపోండి! ఆడవాళ్ళ గుంపు వస్తోంది!” అన్నది.

“ఎందు కంతభయం? సంవత్సరానికి ఒక్కరోజేకదా వస్తుంది ఇలాంటిరోజు!” అన్నారు.

నేను లోపల కెళ్లి తలుపులు బిగించుకొని కూర్చున్నాను. రెండోరోజు పాతెడ్డి చూట్టానికి బయలుదేరాము. పాతెడ్డిలో నేను పాదుషా భవనాలు చూశాను. వాటిలో ఇంకా ఆ స్మృతులు కిరుగుతుంటాయి. ఇంతకాలం తరువాతకూడ చెక్కు చెదరకుండా ఎంతో మనోహరంగా కనిపించే ఆ భవనాలు చూస్తుంటే, నాకు ఎక్కడలేని ఆశ్చర్యం కలుగుతుంది. హిందూ, ముస్లిముల సంస్కృతుల సమన్వయాన్ని చూడవచ్చును ఆ భవనాల్లో.

డ్డిలో ఎనిమిది రోజులున్నాము. ఆ తరువాత మేము ప్రయాగ వెళ్ళాము. మా అన్నగారింటికి వెళ్ళాము. మా వదిన ఆయనతో “హోలీ” ఆడింది. పూర్తిగా రంగులో మునిగిపోయాడు. “మీరుకూడ ఆమె ముఖంమీద రంగు పుర్రుమండి” అన్నాను.

“ఇంత పొడుగు ముసుగులో ఆ ముఖం ఎక్కడుందో నే నెలా వెతగ్గలను!” అన్నారు నవ్వుతూ.

ఆయన జీవితంలో అదే ఆఖరి హోలీ.

మార్చి, 1936 :

“గోదాన్” అచ్చు అయింది. “మంగళ సూత్రము” ప్లాటు ఆలోచిస్తున్నాడు. “గోదాన్” చదవటానికి నా కిచ్చాడు. “హోలీ”

చావుకుట్టం చదువుకుంటే నాకు ఏడుపు ఆగింకికాదు. ఎక్కిళ్ళు కూడ వచ్చాయి. తాంబూలంకోసం ఆయన నా గదిలోకి వచ్చారు. నేను ఏడుస్తుండటం చూసి అన్నారు: “ఎందుకు ఏడుస్తున్నావు?” అని ఆశ్చర్యంగా.

నే నేం చెప్పేది? పక్కనేవున్న “గోదాన్” చూసి సంగతి గ్రహించారు. “ఎచ్చిదానిలాగున్నావే? కల్పిత విషయాలకు కూడ ఏడుస్తున్నావు! అదే ఇంకొకరు రాసివుంటే ఇంకెంత ఏడ్చేదానివో?” అన్నారు నవ్వుతూ.

“పాపం. అతన్ని చంపి, ధనియాను విధవనుచేశా రెండుకు!” అన్నాను కొంచెం సిగ్గుపడుతూ.

“ఆ సంగతి వదిలేయ్! నాకు తాంబూలంయిచ్చి ఇలా కూర్చో, నీ కొక మంచి కథకు స్లాటు చెబుతాను” అన్నారు.

“ఇప్పుడు నాకు వినాలని లేదు. తల నొప్పిగావుంది” అన్నాను.

“సాధారణంగా నేను ఏడవనని బింకాలు కొట్టేదానివే? నిజంకాని విషయాలని తెలిసికూడ ఇంతగా ఎందుకు ఏడుస్తున్నావు?” అన్నారు.

నేను నద్దంటుంటే నా తల పిసకటం మొదలుపెట్టారు. నిద్ర పోయాను. నిద్ర లేచి తరువాత ఆయన చేసిన పనికి నాకు సిగ్గువేసింది.

ఆగస్టు, 1936:

ఆయన మంచిజబ్బులో వున్నారు. రక్తప్రవాంతులు అవుతున్నాయి. ఈ జబ్బు ఆయనకు బొంబాయిలో వుండగానే ప్రారంభమయిందని ఇప్పుడే తెలుసుకున్నాను.

‘గోర్కీ’ గతించాడని తెలిసింది ‘ఆజ్’ ఆఫీసులో సంతాపసభ జరుగుతుంది. రాత్రి పొద్దుగోయిన తరువాత ఆయన కూర్చోని ఆ సభకు ఉపన్యాసం రాసుకుంటున్నారు. నాకు నిద్ర మెలుకువవచ్చి చూస్తే కిందకూర్చోని రాసుకుంటున్నారు.



“ఏం చేస్తున్నారు?” అన్నాను.

“ఏమీ లేదు?” అన్నారు.

“ఏమీ లేకపోవటమేమిటి ఏదో రానుకుంటున్నా?”

“ఎల్లుండి గోర్కి మరణానికి సంతాపం తెలియజేయటానికి సభ జరగబోతుంది” అన్నారు.

“అయితే? మీరు అలావుండి రాయకపోతేనే?”

“రాయకుండా ఎలా?”

“గోర్కి శోకసభకు మీరు ఉపన్యాసం రాయకపోతే నచ్చే నష్టం! పైగా హిందూదేశస్తును కూడా కాదాయె!” అన్నాను విసుగ్గా.

“ఇదే మన సంకుచిత మనస్తత్వం! గోర్కిలాంటి మహా రచయితకు జాతీయత, దేశం, అడ్డం రావు!” అన్నారు.

“ఆ మహారచయిత మన దేశానికి ఏం చేశాడు?”

“నువ్వు పొరపడుతున్నావు రాణీ! రచయితదగ్గర పంచిపెట్టి టానికి ఏముంటుంది? అతనిదగ్గర వుండేదల్లా ఒక్క తపస్సే. దాన్నే అందరిముందూ పెడతాడు. కాని తనకోసం ఏమీ మిగుల్చుకోడు. సాధారణ మానవుడు తనకోసమే తపస్సు చేసుకుంటాడు. రచయిత విశ్వమానవ కళ్యాణంకొరకు తపస్సు చేస్తాడు” అన్నారు.

“మన గ్రామంలో వున్నవాళ్ళకు గోర్కి పేరుకూడ తెలిసి వుండదు” అన్నాను.

“ఈ గ్రామాలవాళ్ళకు తమవాళ్ళే తెలియదు.”

“ఎందుకు తెలియదు? తులసీదాసు, సూరదాసు, కబీరుదాసు పేర్లు తెలియనివాళ్ళేవను?”

“గ్రామాల్లో ఎంతోమందికి వీరి పేర్లుకూడ తెలియవు. దీని కంతా కారణం విద్యలేకపోవటమే. విద్యా, విజ్ఞానం పెరిగినకొద్దీ గోర్కి పేరుకూడ అందరికీ తెలుస్తుంది.”

“ఇక్కడివాళ్ళకు తమ వాళ్ళను గౌరవించటమే తెలియదు !  
అగ్రా కవిసమ్మేళనములో ఏంజరిగింది !”

“అది మన రచయితల, పాఠకుల దౌర్భాగ్యమే. పాఠకుల  
హృదయాల్లో రచయితలకు స్థానం దొరకనంతవరకూ రచయితల  
పుష్పదేశాలవల్ల లాభం లేదు” అన్నారు.

ఇలాగే తెల్లవారుఝాము నాలుగుగంటలవరకు పిచ్చాపాటీ  
మాట్లాడుకుంటూవున్నాము. ఉదయం ఆయన సభకు వెళ్ళటానికి  
తయారవుతూ వుండగా చూసి, అన్నాను: “మీరు ఇలావుండి ఎందుకు  
వెళతారు చెప్పండి ?”

“గుట్టెంబండిమీద వెళతాను” అన్నారు.

“మెట్లు దిగటం, ఎక్కటం కష్టంగాదూ ?”

“ఏం చెయ్యను ? ఎలాగో ఒకలాగ ఎక్కీ దిగటం తప్ప  
తుందా !”

నేను ఆయనవెంట మా పెద్దఅబ్బాయిని పంపించాను.  
మెట్లు దిగుతూ ఎక్కడ పడిపోతానోనని నా భయం. నేనుకూడ  
కిందదాకా వెళ్ళాను.

మళ్ళీ ఆయన తిరిగొచ్చేప్పటికి నేను వాణ్ణోనే వున్నాను.  
మెట్లు ఎక్కతుంటే ఆయన కాళ్ళు గజగజ వణికాయి. మంచం  
మీద పడిపోయాడు. పక్కన కూర్చుని కాళ్ళు ఎత్తుతున్నాను.  
కొంచెంసేపటికి సేదతీరింతరువాత “నేను నిల్చోలేకపోయాను.  
నేను రాసుకెళ్ళిన వ్యాసం ఇంకొకరు చదివారు” అన్నారు.

“నేను చెబితే మీ చెవికెక్కదు!” అన్నాను.

“గోర్కీ చనిపోవటం నాకు చాలా దుఃఖాన్ని కలిగించింది.  
ఆయన స్థానాన్ని ఆక్రమించుకోగలవారు ఎవరూ లేరు” అన్నాను.

గోర్కీ గురించి ఎప్పుడూ మాట్లాడుతూనే వుండేవాడు.  
గోర్కీ మరణం ఆయన్ని చాలా కంగదీసింది. ఆతరువాత రెండు  
నెలలకే తనూ నెల్లిపోతానని పాపం, ఆయన కేంతెలుసు ? తన

మరణంవల్ల హిందీసాహిత్యంలో, ముఖ్యంగా నా జీవితంలో ప్రకాశాన్ని చేసే నక్షత్రమే రాణి పోషిందని ఆయన కే తెలుసు? గోర్కి మరణానిః అంతగాభబ్ధ ఆయన మన బాధను చూసి ఎందుకు దుఃఖించరో!

25 జూలై 1936:

ఆయనకు 25 జూలై రాత్రి రక్తపువాంతి అయింది. ఆరోజు నుండే ఆయన ఆరోగ్యం పూర్తిగా దెబ్బకొన్నది. ఆరోజే రాత్రి ఒకటిన్నరకు మళ్ళీ చాంతి అయింది. ఆయన తలదగ్గర కూర్చుని వున్నాను. “నువ్వుపోయి పడుకో! ఎంతసేపు కూర్చుంటావు!” అన్నారు.

“నేను మీగురించి ఆలోచిస్తుంటే, మీరు నాగురించి ఆలోచిస్తున్నారా?” అన్నాను.

“నాకూ నిద్రొస్తుంది. నువ్వు పడుకో!” అన్నారు. నేను ఆ పక్కనే వున్న బల్లమీద మేనువాలాచాను. నేను కన్నుమూశానో లేదో, ఆయన చిన్నగా లేచి పాయఖానాకు వెళ్ళారు. అక్కడ మళ్ళీ వాంతి వచ్చింది. శబ్దం విని పరుగెత్తాను. వెళ్ళి పట్టుకోగానే అయిన వాంతి రక్తంతో, ఇద్దరం తడిసిపోయాము. చిన్నగా తీసుకొచ్చి మంచమీద పడుకోబెట్టిన కొంతసేపటికి ఆయనకు స్పృహవచ్చింది. అప్పటికే ముగ్గురు పిల్లలూ మేల్కొన్నారు.

ధున్నాను వెళ్ళి డాక్టర్ని పిలువగమృన్నాను.

“ఇప్పుడు పిల్లవాణ్ణి పంపకు. డాక్టరు భగవంతుడేమీ కాదు. ఉదయం చూసుకోవచ్చు. త్వరగా ఒక కాగితం, కలం, ఇలా ఇవ్వు!” అన్నారు తొందరతొందరగా.

“ఎందుకు?” అన్నాను రుద్ధకంతో.

“కనీసం నీకు పూడటానికి ఒకనీడ అంటూ వుండాలా?”

అన్నారు.

“గాబరాపడకండి. మీకు ఏమీ కాదు” అన్నాను వచ్చే ఏడుపును ఆసక్తుంటూ, ఆయనకు ధైర్యాన్ని కలిగించే ఉద్దేశంతో.

ఆయన నా ముఖంలోకి కొంచెం సేపు అలాగే చూసి ఒక్క సారిగా ఏడ్చేశారు. నాకు ఏడుపు ఆగిందికాదు. కాని ఎలాగో నిబ్బరించుకున్నాను.

ఉదయం డాక్టరు వచ్చాడు. ఎక్స్రే తీయించుకోవటానికి లభిస్తే వెళ్ళమన్నాడు. నేనుకూడా వెంట వస్తానన్నాను. కాని ఆయన ఒప్పుకోలేదు. ధున్నానుమాత్రం తీసుకొని వెళ్ళిపోయారు.

అక్కడవున్న ఆ పది పన్నెండురోజులు ఎలా గడిపానో ఆ భగవంతుడికే ఎరుక. కాలుకాలిన పిల్లిలా వుండి నా పని. నేను లభిస్తే వెళ్లటానికి తయారుగావున్న రోజే ఆయన వచ్చేశారు. ఆయన్ను చూడగానే నా కాళ్ళకింద భూమి జరిగినట్లునిపించింది. చిక్కి శల్యమైయున్నాను. ఎలాగో ఆయన్ను పైకి తీసుకెళ్ళాను. నన్ను పట్టుకొని మెల్లైక్కుతూ “ఎలా వున్నావు?” అని అడిగాడు.

“నాకేం బాగానే వున్నాను” అన్నానుదుఃఖాన్ని దిగ మింగుకుంటూ.

మంచంమీద పడుకోబెట్టాను. కొంచెంసేపు మానంగా కళ్ళుమూసుకొని పడుకున్నాను. చిన్నగా కళ్ళుతెరిచి అన్నారు: “ఇక నేను బతకను.” నేను ఏం జవాబు చెప్పాను? కళ్ల వెంట బొట బొట నీళ్లు కారుతున్నాయి. అది నేను ధైర్యంగా వున్నట్లు నటించ వలసిన సమయమని నాకు తెలుసు! కాని ఎలా!

“డాక్టరు జలోదరం (ఒకరకమైన నీరువ్యాధి) అని చెప్పాడు” అన్నారు.

“డాక్టర్లు అలాగే చెబుతారు డబ్బు గుంజటానికి! మీకు తప్పక నయమవుతుంది. ఏంజింటూరో చెప్పండి!” అన్నాను తల్లిలాగ సముదాయస్తూ.



ఆయనకు నా మాటమీద నమ్మకం కలిగింది. “తిండికూడా ఆపేశాడు డాక్టరు. మూడు రోజుల్నుండి ఏమీ తినలేదు” అన్నారు.

“మూడు రోజుల్నుంచీ ఏమీ తినలేదా?”

“లేదు.”

“అందుకే ఇంత బలహీనమయిపోయాడు. అసలు ఇన్నింటికీ ఆహారం ఏం తీసుకోమన్నాడు?”

“బార్లీ లేక డబ్బాపాలు తీసుకోమన్నాడు.” బార్లీకి నీరు వేడిచేశాను. ముందు తాగటానికి పాలు ఇచ్చాను.

ధున్నా వెళ్ళి ఒక హోమియోపతి డాక్టర్ను తీసుకొచ్చాడు. ఏం జబ్బుని అడిగాను.

“నాకు తెలుసు. దాయాల్సిన అవసరంలేదు చెప్పండి” అన్నారు ఆయన.

“మీకు నయమయిపోతుంది. ప్రమాద మేమీలేదు” అన్నాడు డాక్టరు.

ఆయన యెన్నోసార్లు గ్రామానికి వెళ్ళిపోదామన్నారు. చివరకు నేనూ ఒప్పుకున్నాను. ధున్నా - “గ్రామం దగ్గర్లోలేదు పైగా వర్షాలు. నాన్న స్థితి ఇలావుంది. పైగా అక్కడ ప్రాణం మీదకు వచ్చినా డాక్టరు దొరకడు” అన్నాడు.

చివరి నిమిషంవరకూ ఆయనకు తనడోరు వెళ్ళాలనేకోర్కె బాధిస్తూనేవుంది.

ఇల్లు మార్చాము. ఆయన అనారోగ్యం సంగతి విని మా అన్నయ్య వచ్చాడు. సామాను సర్దేప్పుడు పుస్తకాలు ఏమవుతాయోనని ఆయన భయం! తను లేవబోయి, లేవలేక పడుకున్నారు. నన్ను చూసి పిల్ల లెక్కడని అడిగారు. సామాను సర్దుతున్నారన్నాను. “పుస్తకాలను జాగ్రత్తగా కట్టించవే?” అన్నారు. నేను వెనక్కు తిరిగితే “ఏమయినా చేసుకోండి. ఇంక నాకెందు కాదిగులు?” అన్నారు.

ఆయన అన్న ఆ మాటలో ఎంత విరక్తి ఇమిడివుందో ఆలోచించండి ! ఏ పుస్తకాలకోసం తన శరీరంలోని రక్తపుబొట్లను అమ్మికొన్నారో, వేటిని తన ప్రాణంతో సమానంగా చూసుకున్నారో, వేటిని సర్దటానికి ఒక్క నిమిషముందు లేవబోయారో, వాటి యడలే ఇంతలో ఇంత ఉదాసీనతా ? బండ్లలో కొత్తింటికి తీసుకొచ్చాను.

1936 ఆగష్టు 25 వ తేదీ

ఆ రాత్రి నేను రెండు గంటలవరకూ మేలుకొని వున్నాను. ఆయన నిద్రపోతున్నారు. నేను తలదగ్గర కూర్చొని వున్నాను. గడియారం ఎదురుగా వుంది. నిమిషనిమిషానికి నాదృష్టి గడియారం మీదకే వెళ్ళుతుంది. ‘ఓ భగవంతుడా ! న న్నేం చేస్తావో !’ అనుకుంటూ నిమిషాలు లెక్కపెడుతున్నాను.

రెండు రెండుంపావు అయివుంటుంది చిన్నగా కళ్ళు విప్పారు. “వళ్ళు వేసిగావుంది. బహుశా మళ్ళీ రక్తం వాంతికావచ్చు ! ఇవ్వాలి తారీఖు 25 కదూ !” అని అడిగాడు.

“లేదే ! ఇవ్వాలి 24 వ తేదీయేగా !” అన్నాను.

“గడియారం చూడు ! రెండున్నర కాలేదుగదా !” అన్నారు.

“మీకు అన్నీ అర్థంలేని అనుమానాలు. ఇప్పుడు రెండే అయింది” అన్నాను. అంతకుముందే నేను గడియారం ఒక అర్థగంట వెనక్కు తిప్పివుంచాను. “ఎందు కవన్నీ ఆలోచిస్తారు ?” అన్నాను.

“అవన్నీ ఏమీ ఆలోచించటంలేకు. రక్తం వాంతి అయేప్పుడు పడేబాధ అనుభవించినవాడికే తెలుస్తుంది. ప్రాణంనూత్రం పోవటంలేదు. కాని, మరణబాధను అనుభవిస్తున్నాను” అన్నారు.

ఆయనకు నేను ఎన్నోవిధాల ధైర్యంచెబుతూ కూర్చున్నాను రాత్రంతా. కాని భయంతో ఒకవైపు నా హృదయం వణికిపోతూనే వుంది. ఇలాగే తెల్లవారింది. ఆయనకు నిజంగా నేను చెప్పిన మాటమీద నమ్మకం కలిగిందా ? 25 వ తేదీ అని ఆయనకు తెలి

యదూ! తనకంటే నేను తెలివికలదాన్నని నా మాటను ఒప్పుకొనే వారు కాదు. కేవలం నాకు గౌరవాన్ని ఇవ్వటానికే నేను చెప్పిందంతా సమ్మతం అయిపోయింది. ఆయన ఎన్నోసార్లు “నేను నిన్ను గౌరవించినట్లు నీ కొడుకులు గౌరవిస్తారని నా కే సమ్మతం లేదు” అన్నారు. అందుకే పిల్లల్ని గురించి ఆయనతో ఏ కంప్లైంట్ చేసేదాన్ని కాదు.

సామాను పాత ఇంటినుంచి కొంత వచ్చింది; ఇంకా కొంత రాలేదు. ఇంటి యజమానికి, ధున్నా కూ పోట్లాట వచ్చింది. సామాను రానివ్వకుండా ఇంటికి తాళం వేయించాడు ఇంటి యజమాని. ధున్నా కొంతమందిని తీసుకెళ్ళి తాళం పగలగొట్టించి బోయాడు. దెబ్బలాటకూడ జరిగింది. ఆ విషయం ఆయనకు తెలిసి, మా అల్లుణ్ణి పంపించారు సామాను తీసుకురావటానికి. “ఇక్కడ నేను చావుబతుకుల్లో ఉన్నాను. వాడు ఇక్కడ సైన్యాధిపత్యం వహిస్తున్నాడు” అన్నారు నాతో.

“తప్పు ఇంటివాడిదే!” అన్నాను నేను.

“ఇలాంటప్పుడు శాంతంగా పరిష్కరించుకోవాలి. అసలు పోట్లాట ఎందుకొచ్చింది?”

“ఈ నెల్లో నీరు యెక్కవ ఖర్చయినందుకు డబ్బుకట్టాల్సి వచ్చిందట. ఆ డబ్బు అతను ధున్నాను కట్టమంటాడు. ధున్నా “నువ్వు కొత్త ఇల్లు కట్టించినందువల్ల నే అంత నీరు ఖర్చు అయింది. నే నెందుకు కడతాను?” అంటాడు. “ఇదీ పోట్లాట” అన్నాను.

“ఆమాత్రం డబ్బుకే మనం బీదవాళ్ళ మయిపోతామా! నువ్వు ఇవ్వకూడదూ! గూండాలతో గూండాలుకాని పోట్లాడలేదు” అని ఇంటి యజమానిని పిలిపించారు.

“నువ్వు నన్ను ఎందుకు పోట్లాడవు?” అడిగాడు ఆయన.

“శ్రీమత్ పోట్లాడాడు. నీళ్ళకు టాక్సు మీరే ఇచ్చుకోవాలి” అన్నాడు అతను.

“మీరంతా ధుమ్నాకంటే పెద్దవాళ్ళయివుండి వాడికో ఎందుకు పోట్లాడారు! నీళ్ళకు డబ్బు నిజంగా కట్టాన్సింది నువ్వే!” అన్నాను నేను.

“నువ్వుకుకోవమ్మా! నువ్వుకూడ పోట్లాటకు కూర్చున్నావు లాగుంది” అని నన్ను మందలించి, “చెప్పవయ్యా! ఎంత డబ్బు కట్టాలి?” అని అతన్ని అడిగాను.

“పద్దెనిమిది రూపాయలు” అన్నాడు అతను.

డబ్బు ఇచ్చి అన్నారు - “చిన్నచిన్నవాటికి పోట్లాడ కూడదు. ముందే నా దగ్గరకు వచ్చివుంటే ఏగోడవా వుండివుండ దుగా? లాక్యం నేర్చుకో. అసవసరంగా నీ గౌరవాన్నీ, ఇతరుల గౌరవాన్నీ నాశనం చెయ్యకు! మానవత్వమీద నమ్మకం కలిగి వుండు!” అని చెప్పి పంపించారు.

\* \* \* \*

జబ్బులోవుండగా ఆయన నా కొక సంఘటన వినిపించారు. ఒకరోజు రాత్రి చాలా పొద్దుపోయేంతవరకూ నిద్ర రాలేదు. “పాపం! నేను జబ్బు ఏమనిపడ్డానో, నీ ప్రాణం పోతుంది!” అన్నారు. ఆయన నొసటిమీదవున్న నా చేతిని చేతులోకి తీసుకుంటూ, “ఇలా వచ్చి కూర్చో! ఏదైనా పిచ్చాపాటీ మాట్లాడుకుందాం!” అన్నారు.

“చాలా పొద్దుపోయింది, నిద్రపోండి!” అన్నాను.

“ఎంతోనే పటినుండి నేను చేస్తున్న ప్రయత్నమే అది. కాసి నిద్ర రావటంలేదు. నీదగ్గర నే నొక దొంగతనం చేశాను. చెప్తాను విను!” అన్నారు.

“దొంగతనమా?” ఆశ్చర్యంగా అడిగాను.

“ఆ బంగారీయవకునకు నీకు తెలిసేట్టు ఇచ్చిన డబ్బుకాదు, అతని భార్యకు నగలూ, గుడ్డలూకూడ నా పేరుమీద ఇప్పించాను. ఆ అప్పును దొంగతనంగా తీర్చాను” అన్నారు.



“ఎలా తీర్చారు?” అడిగాను.

“నీకు తెలియకుండా కథలు రాసి ఆ అచ్చు తీర్చాను.”

“అదంతా నాకు తెలిసే పలక్కూడా వున్నాను!”

“నువ్వు నన్ను ఎప్పుడూ అడగలేదే?”

“అడిగి ప్రయోజనం? దొంగతనంగా చేస్తున్నా ననుకుంటున్న పనిని గురించి ఎలా అడగను? చేసిన తప్పుకు ఫలితం అనుభవించక తప్పుకుండా? అనుకున్నాను” అన్నాను.

“అయితే, ఇంకో దొంగతనాన్ని చేయతాను విను! నా మొదటి భార్య వుండగానే నాకు ఒక స్త్రీతో సంబంధం యేర్పడింది. నువ్వు వచ్చినతర్వాతకూడ ఆ సంబంధం అలానే వుండిపోయింది” అన్నారు.

“నాకు తెలుసు” అన్నాను.

ఇది విని నాముఖంలోకి చూశారు. ఆయన చూపులు నా ముఖంలోని భావాలను చదవటానికి ప్రయత్నించాయి. ఆయన నా ముఖంలోకి చూస్తూనే వుండటంవల్ల నేను కిందకు చూచిపోయాను. ఆయన చాలాసేపు నిరసనగా నా ముఖంలోకి గంభీరంగా చూస్తూనే వున్నారు. “నువ్వు నాకంటే చాలా గొప్పదానివి” అన్నారు.

నాకు ఆయన ఆ మాటను ఏడ్వడంతో అన్నదీ అర్థం కాలేదు. “ఇవ్వాలి ఇలాగ ఎందుకు మాట్లాడుతున్నారో అర్థం కావటంలేదు. నేను మీ కంటే ఎలా పెద్దవాణ్ణి కాగలను?”

“నీ హృదయం ఎంత ఉన్నతమైనదో ఈ రోజు గ్రహించ గలిగాను. ఇంతకాలం ఆ విషయం తెలిసికూడ, ఒక్కసారన్నా నన్ను అడగలేదు. కనీసం తెలిసినట్లయినా ప్రవర్తించలేదు” అన్నారు.

ఆయన నోటిని మూస్తూ ఇక మాట్లాడొద్దన్నాను. గతాన్ని గురించి ఎందుకు మాట్లాడుతున్నారోనని భయంకలిగింది.

“ఓ భగవంతుడా, నన్ను ఇంకా కొన్ని రోజులు బతికించు” అని ఆయన తనలో తనే అనుకుంటున్నారు. నేను ఏడుస్తున్నాను.

“ఓ, భగవంతుడా! వింటున్నావా? నువ్వంటూ భక్తివి  
వుంటే తప్పక విసిరేరాలి! నాకోసం కాదు. ఈ మహాత్మాగికోసం  
కొంతకాలం నన్ను బలికించు!” అన్నాను. కుగ్ధకంఠంతో మళ్ళీ  
“వచ్చేజన్మలోనా ఈమెనే నా అర్థాంగినిగా చెయ్యి. కనీసం  
నా యీ దివరి ప్రార్థనన్నా ఆలకించు” గొణిగారు.

ఆ సమయంలో నాలోని చైతన్యం జడత్వాన్ని ధరించింది.  
దుఃఖంతో గొంతు పూడుకుపోయింది. ఆచుకోటానికి ఎంత ప్రయత్నిస్తే  
అంతయెక్కువగా కళ్ళవెంట నీగు వస్తూవుంది. నే నేంచెయ్య  
గలను? కొంతసేపటికి ఆయన లేచి పాయఖానాకు వెళ్ళాను. వెళ్ళివచ్చి  
వరండాలో నుంచున్నారు. నేను లేచి ముఖంకడుక్కున్నాను. ఆయన  
గదిలోకివచ్చి పడుకుంటూ అన్నారు - “నేను ఎంతకాలంనుంచో  
ఈ విషయాలనుచెప్పానుకుంటున్నాను.”

“నాకు వినాలనిలేదు” అన్నాను.

“ఇకొక సమయంలో నేను చెప్పలేకపోయావునను. కాని  
ఈరోజు చెప్పకుండా వుండలేకపోయాను. నీకురిచి ఆలోచించిన  
కొద్దీ నాకు ఎక్కువ బాధకలుగుతుంది. ఒక సెకండుకూడ నన్నువదిలి  
వుండటం నాకు బాధగా వుంటుంది. కొంతకాలం నాలో ఈ మాక్కు  
ఎందుకువచ్చిందో నాకే అర్థంకాదు” అన్నారు.

“నేను మిమ్మల్ని వదిలి ఎక్కడకెళతానూ!” అన్నాను.

ఇదంతా చూస్తూనే ప్రతి మానవుడూ పరిస్థితులకు లొంగి  
పోతాడేమో ననిపిస్తుంది. అందరూ పరిస్థితులకు తలవొగ్గాల్సిందే.  
మానవుడిలో పరిస్థితులను ధిక్కరించగలిగే శక్తివున్నట్లు కన్పించదు.  
అందువల్లనే ఏం చెయ్యలేకపోతున్నాడు.



కొత్త ఇంట్లోకి వచ్చినప్పటినుండి ఆయనకు కడుపునొప్పి  
ఎక్కువయింది. నేను మంచంపక్కనే కూర్చొని ఆయన పొట్టకు

వేడినీళ్ళకాపు వేస్తున్నాను. పక్కనే మా వదిన కూర్చోని నాకు సహాయం చేస్తోంది. ఆమెను చూసి “నువ్వు కాదు!” అన్నారు.

“నేనే కాస్తున్నాను.”

“మరి అనవసరంగా మీరదినను ఎందుకకష్టపెడుతున్నావు?” అన్నారు. ఆయన స్వరంలోని తీవ్రతను అర్థంచేసుకున్న నేను ఆమెను సైగతో బైటకు పంపి వేశాను. ఆమె వెళ్ళిపోయినవారే తలుపు వేయ మన్నారు.

“నా పనింతా నువ్వే చెయ్యాలి. ఇతరులకు ఋణపడటం నాకు ఇష్టంలేదు” అన్నారు.

“ఇందులో ఋణం ఏముంది?” అన్నాను.

“ఒకరిసేవను తీసుకున్నప్పుడు తిరిగి ఋణం చెల్లించ నవసరం లేదా?” అన్నారు.

“ఇంట్లోవాళ్ళకు అలాంటిపట్టింపులు ఏమీ వుండవు” అన్నాను.

“నీ ఒక్కదానికే ఋణపడటం నా ఇష్టం. నువ్వు నా కెంత సేవచేస్తే నా కంత ఆదం కలుగుతుంది” అన్నారు.

చాలాకాలంనాటి సంఘటన ఒకటి గుర్తొస్తోంది. ప్రెస్ కొత్తగా తెరిచారు చలికాలం, ఆయనకు ఉన్నగుడ్డలులేవు నూలు గుడ్డలే - అవీ పాతవి - వేసుకొని ప్రెస్ కు వెళ్ళటంమూస్తే నాకు బాధగా వుండేది. ఉన్నగుడ్డలు కట్టించమని రెండుసార్లు నలభై నలభై రూపాయ లిచ్చాను. రెండుసార్లు ఆయన ఆ డబ్బును కూలీలకు గుడ్డలు కట్టించుకోమని ఇచ్చేశాను. అడిగితే “రాణీ! పగలంతా కష్టించి నా ప్రెస్ లో పనిచేసేవాళ్లకు వంటినిండా గుడ్డలు లేనప్పుడు నే నెలా ఉన్నగుడ్డలు కట్టుకొని తిరగ్గలను?” అని అన్నారు.

“నేను వాళ్ళందరి బాధ్యతనూ నెత్తిన వేసుకోలేదు” అన్నాను కోపంగా.

“ఆ నీటితోపాటు నా జీవశక్తులన్నీ కూడ పోతున్నాయి” అన్నాడు.

ఆయనమాటవిన్న నా కళ్ళవెంట ధారాపాతంగా నీళ్ళు కారాయి. ఎంత ప్రయత్నించినా ఆయననుండి నాకన్నీళ్ళను దాచుకోలేకపోతున్నాను. ధైర్యం కట్టలు తెంచుకుంటే నేనేం చెయ్యను!

రెండోరోజు మల్లీ ఆయనకు మైకం వచ్చింది. విరోచనం కూడ అయింది. శుభ్రంచేద్దామని ముందుకువస్తున్న నా చెయ్యి పట్టుకుంటూ, మా అన్నయ్య అన్నాడు “ఆయ నింక లేరమ్మా! ఎక్కడ కెళుతున్నావ్?”

ఇన్నిరోజులూ అణచుకున్న దుఃఖం కట్టలు తెంచుకుంది. ఈ రోజువరకూ ఏమిస్తూనే వున్నాను. పాతకులారా! ఇక రాయటం నా వల్ల కానిపని; ఏడవటానికే జీవించి వున్నాను.

నేను రచయిత్రినీ కాదు; కళాకారిణినీ కాదు. ఈ నా రచన వల్ల పాఠకులకు ఏదైనా లాభం కలిగితే నేను ధన్యురాలను.

స మా ప్తం.





ఆయన పకపకా నవ్వుతూ “నా బాధ్యతను నెత్తిన వేసుకున్నావుగా? అందువల్ల నాకు సంబంధించిన బాధ్యత లన్నింటినీ నెత్తిన వేసుకున్నట్లే. ముఃద్దర.. ఒకే నానలో ప్రయాణం చేస్తున్నాము. కాబట్టి, మన కర్తవ్యాలుకూడా ఒకటిగానే వుంటాయి. నా కర్తవ్యం, నీ కర్తవ్యం విభిన్నంగా వుండటానికి అవకాశంలేదు, నన్ను నేనే నీకు సమర్పించుకున్నాను. అందువల్ల నాదంతా నీదే” అన్నారు.

జీవిత గ్రంథంలో అంతిమపుట :

ఒకరోజు ఆయనకు స్పృహ రాగానే అన్నారు.

“శివప్రసాదుగారు కట్టించిన మాతృ మందిరం ప్రారంభోత్సవము జరుగుతుంది. గాంధీజీ వచ్చారు. లక్షలకొద్దీ జనం పాగవుతారు.”

“మీకు కొంచెం తగ్గితే మీరూ వెళుదురుగాని” అన్నాను.

“రాణీ! నీమాట నిజంకావాలని భగవంతుని ప్రార్థిస్తున్నాను. కాని, నీ తపస్సుకు ప్రతిఫలం ఈజన్మలో లభించేలాగ కనబడటం లేదు” అన్నారు.

“మనం ఎప్పుడూ ఎవరికీ ఏ అపకారం చెయ్యలేదు. భగవంతుడు తప్పక మన మొర ఆలకిస్తాడు”

“రాణీ! నన్ను వదిలి ఎక్కడకూ వెళ్ళకు. నువ్వు నాపక్కన వుంటే నాకు ఎంతో ధైర్యంగా వుంటుంది. నువ్వుపెట్టిన మాంసం నాకు ఇంకా అరగలేదు. నాకు అలా ఎందుకుపెడతావు చెప్పు?” అన్నారు.

“డాక్టరు సలహాను పాటించమంటారా లేక మీ సలహానా?”

“డాక్టరు కాదుగా కష్టంకలిగేది? నాకేగా?”

“అందువల్ల మీకు కలిగే నష్టం?”

“రాణీ! నువ్వు చూడలేదుకాని ఎంత నీరు పోతుంది?”

“అది మంచిదేగా? నీరు పోవాలనేగా?” అన్నాను.

**blank page**



# ప్రేమచంద్ రచనలు

గోదాన్	(487)	3-12-0
ప్రతిజ్ఞ	(298)	2- 8-0
మంగళసూత్రం	(90)	0-12-0



## త్వ ర లో

గోదాన్ (నవల)

కాయకల్ప (నవల)

ప్రేమచంద్ కథలు



(వ తు ల కు)

విశాలాంధ్ర ప్రచురణాలయం, విజయవాడ.

స్వతంత్ర ఆర్ట్స్ ప్రింటర్స్, విజయవాడ.



Book Number	CPOL F 128	Date	2/3/2020
Front Cover	yes	Back Cover	yes
Blank Pages	ci, 192, 4, 6, 8		
Missing Pages	NO		
Prepared	Gasmin	Scanned	Swathi
PS		Pages	196



1

7